

POLITICA SLOVACA

Ročník XIV.
1/2021

ČASOPIS PRE POLITICKÉ VEDY, NAJNOVŠIE
POLITICKÉ DEJINY A MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY
JOURNAL FOR POLITICAL SCIENCE, CONTEMPORARY
HISTORY AND INTERNATIONAL RELATIONS

Obsah

ŠTÚDIE A ANALÝZY

- 3 AKINRINDE, Olawale Olufemi – TAR, Usman – BABALOLA, David Ayo – OSUWA, Abdullah Abdulazeez: Human insecurities in Afrika, the politics of non-refoulement and the plights of the African refugees along Mexican-American borders
- 12 CEREZO, Desiree Ilaguno – FERNÁNDEZ, Elizabeth Valdés-Miranda: Transparency: a key principle in gender-trade relationship
- 30 SORBY, Karol: Národnooslobodzovacie hnutia na Blízkom východe po druhej svetovej vojne a ČSR
- 49 GBÚROVÁ, Marcela: Michal Miloslav Hodža: his national-emancipation and political initiatives
-

RECENZIE A ANOTÁCIE

- 67 MICHALCOVÁ, Monika: LANDEMORE, H.: Otvorená Demokracia
- 73 HOHOŠ, Ladislav: HRUBEC, M. – VORÁČEK, E. a kol.: Čína a její partneři: Interakce v Eurasii; ČHING, Ť.: Konfuciánský ústavní systém. Jak starověká minulost Číny může utvářet její politickou budoucnost
- 77 HOPTA, Ivo: ALIEVA, D. (ed.): Anatomia revolúcie: Historické poučenia a sociologické analýzy
- 80 PERNÝ, Lukáš: DUPKALA, R.: Úvod do filozofie dejín: príspevok k problematike historiosofie
- 84 TAKÁČ, Peter: DINUŠOVÁ, D.: Za hlasom revolúcie

Contents

STUDIES AND ANALYSES

- 3 AKINRINDE, Olawale Olufemi – TAR, Usman – BABALOLA, David Ayo – OSUWA, Abdullah Abdulazeez: Human insecurities in Afrika, the politics of non-refoulement and the plights of the African refugees along Mexican-American borders
- 12 CEREZO, Desiree Ilaguno – FERNÁNDEZ, Elizabeth Valdés-Miranda: Transparency: a key principle in gender-trade relationship
- 30 SORBY, Karol: National liberation movements in the Middle East following World War II and the CSR
- 49 GBÚROVÁ, Marcela: Michal Miloslav Hodža: his national-emancipation and political initiatives
-

REVIEWS AND ANNOTATIONS

- 67 MICHALCOVÁ, Monika: LANDEMORE, H.: Open Democracy
- 73 HOHOŠ, Ladislav: HRUBEC, M. – VORÁČEK, E. et al.: China and its partners: Interactions in Eurasia; QING, J.: A Confucian constitutional order. How China's Ancient Past Can Shape Its Political Future
- 77 HOPTA, Ivo: ALIEVA, D. (ed.): The anatomy of revolution: Historical lessons and sociological analyses
- 80 PERNÝ, Lukáš: DUPKALA, R.: Introduction to the philosophy of history: a contribution to the problem of historiosophy
- 84 TAKÁČ, Peter: DINUŠOVÁ, D.: Following the voice of the revolution

• ŠTÚDIE A ANALÝZY •

DOI: <https://doi.org/10.31577/SPS.2021-1.1>**OLAWALE OLUFEMI AKINRINDE**

Department of Political Science, Osun State University, Nigeria

USMAN TAR

Defence and Security Studies, Nigerian Defence Academy, Kaduna, Nigeria

DAVID AYO BABALOLA

Department of History and International Relations, Federal University, Oye-Ekiti, Ekiti, Nigeria

ABDULLAH ABDULAZEEZ OSUWA

Department of Political Science, Kogi State University, Anyigba, Kogi State, Nigeria

Human insecurities in Afrika, the politics of non-refoulement and the plights of the African refugees along Mexican-American borders

The rise of refugee problems worldwide, particularly the African refugee crisis, inherently underlines the preponderance of the spiking degree of human insecurity in Africa and the definitional and operational shortcomings of the Geneva Refugee Convention of 1951, which was designed to protect the rights of refugees and asylum seekers to safety and express access to neighboring states. This article attempts to unpack how the spiking rate of human insecurity in Africa and the definitive and organizational shortcomings of the 1951 Geneva Refugee Convention have led to the troubling spate of the Mexico-American border African refugee crisis, amongst several unabating largescale migrations to developed world including the European countries. From a case-study methodological standpoint, this study utilizes the advantages of rigorous qualitative data and analysis techniques. Despite the development of the 1951 Geneva Refugee Convention and other international regimes, the increasing numbers of African refugees along the Mexican-American border and around the world remain alarmingly worrying. The African refugee crisis now poses unprecedented dangers to global human security, with over five million people internally displaced and thousands of African refugees seeking asylum along the Mexican-American border. A thorough human based security approach is recommended to address the ravaging human security challenges precipitating the influx of African migrants along the Mexico-American borders.

Key words: Human Insecurities in Africa, Politics of Non-Refoulement, African Refugee Crisis, Mexico-American Border, Geneva Refugee Convention of 1951

Introduction

As expected, any intellectual exposure relating to the refugee or non-refoulement and refugee crisis should start with a reference to the right of all peoples against forced return in the event of an emergency, war or natural disaster that is endemic and detrimental to the safety and life of the population. This concept, otherwise known as Non-Refoulement, enshrined in the Geneva Refugee Convention of 1951, serves as the only global regime regulating the right of all nations, in the face of threats of man-made and natural disasters, to seek their protection and safe havens. Since 1951, to various degrees, states have continued to subscribe to the spirit and letters of this convention (Akinrinde 2018a). Nevertheless, for example, only minorities of the neighboring states surrounding Syria are either signatories of the 1951 Convention or the 1967 Protocol to the Convention, or have implemented national asylum or refugee legislation incorporating non-refoulement provisions of the Convention. Even if States are parties to one of the refugee security treaties, the commitment remains either unimplemented or, in the majority of cases, ineffective for the protection of refugees, given that the applicable domestic legislation has been adopted (Sanderson 2013, pp. 780). Aside the unabating largescale migrations of Africans to European counties, an increasing number of African refugees are now making their way to the United States by taking the same roads that the Central Americans and Mexicans used to follow. The journey of most African refugees to the United States typically takes months. Via visas to countries such as Ecuador and Brazil, which have very loose visa requirements, African refugees typically enter the Western hemisphere. The African refugees would later travel to Colombia from there to make the trek to Mexico-U.S through Central America border. The journey through Latin America has always been strenuous, risky and costly. The Darien Gap, the most remote jungle area in the world, is the most treacherous part, accessible only by foot or canoe. There are rodents, poisonous insects and wild animals populating the jungle. Many migrants die or drown in the river from fatigue. While fleeing ethnic cleansing, political volatility and other types of human insecurity in their respective countries, such as Cameroon, the Democratic Republic of Congo, Nigeria, Ghana, Benin Republic, Togo and Angola, these refugees typically threatened not only their own stability, but also the protection of their desired destinations. Officially, there were 2,700 estimates released by Mexican authorities in 2019 with respect to detained African refugees along the Mexico-U.S. borders (Salvadore 2019). The migrants were apprehended near the U.S.-Mexico border and at various checkpoints across the country. The first eight months of between October 2018 to May 2019, Mexican authorities have already apprehended 3,500 individuals that also included African refugees (Salvadore 2019).

Human Insecurities in Africa and the Increasing Spike in African Refugees along Mexico-US Borders: Any Causal or Theoretical Relations?

The spike in African refugees seeking asylum in the United States across the Mexico-U.S. borders has been related to different causes. The preponderance and prevalence of much human insecurity, however, is ravaging the continent of Africa. In the social configuration of the African continent, human insecurities such as diseases, political uprisings, food insecurity, environmental destruction, extremism and insurgency, hunger, unemployment and the contemporary Covid-19 have remained normal. According to the UNHCR for instance, political upheavals in

the Democratic Republic of Congo alone has, earlier in year 2019, displaced approximately 4.5 million people (Salvadore 2019). For decades, tension between the French-speaking majority and the Anglophone South has been simmering in Cameroon. Finally, it has boiled over, leading to the deaths of thousands and torture and rape allegations, causing millions to flee. LGBTQI individuals fearing repression are among those seeking refuge from Africa and student activists/organizers fleeing government retaliation from countries such as Congo and Cameroon.

Similarly, as demonstrated by the poverty line coupled with the growing frustrations of the citizens, the inability of almost half of the entire population of the nation to have their economic needs met, especially the youth to be free from fear and want, has further aggravated the inglorious and incessant illegal migrations of African refugees to the Western world. The Human Security approach will provide a theoretical logic for the study here to understand how the multifaceted and different human insecurities ravaging the African continent lead to mass illegal migrations of Africans to Western countries, particularly the US, as refugees.

First, the Human security approach, following the end of the Cold War and the end of certainty that came with it, became the bedrock of security discourses; strategy and even a security paradigm that seeks to extol the primacy of human basic need as security measures itself, to forestalling insecurities (Hough 2004). The failure of governments to, through the usual traditional security paradigm, address the emerging human insecurities that threatened the existence of humanity led to the emergence of an alternative approach, that is, the Human security paradigm to approaching and understanding the rising profile of human-related insecurity issues. More recently, analysts, following the United Nations Development Programmes (UNDP) 1994 Human Development Report and their notion of security as „freedom from fear and want“ (Hough 2004), have settled on the phrase “human security” to emphasize the people-centered aspect of security efforts, strategies and paradigms. Human Security thus takes the individual as the primary guide, and also focuses on how best to protect them. Therefore, focus is on the search to actualize the well-being of individuals and respond to the needs of people in coping with sources of threats. In addition, the paradigm of human protection attempts to find ways to protect people from external violence and also to protect them from a variety of challenges, such as environmental contamination, infectious diseases and economic deprivation. The degradation of the environment, hunger, famine and disease are tremendous threats to the lives of millions of people all over the world, and indeed in Africa (Akinrinde 2020a, pp. 120; Akinrinde 2020b).

Prominent amongst these insecurities Africans have however accepted very long ago as the new normal is poverty. Poverty is often regarded as a significant threat to life and human security. Through famine and hunger, poverty has heightened the vulnerability to other threats by creating unfavorable structural economic conditions. Therefore, poverty can kill directly in huge numbers when people are unable to secure sufficient food, as well as precipitate and motivate the poor into taking up terrorism, banditry and monstrous herdsmen killings as a means to surviving economically. Poverty therefore, as it were, does not simply mean a lack of material possessions, but, more generally, the deprivation of the three basic economic needs: Food, Water and Shelter (Akinrinde 2020a, pp. 121; Akinrinde 2020b; Akinrinde 2018a; Akinrinde 2018b). Many of the African refugees that had fled the African continent did so with the aims of finding greener pastures where they would be able to at least have their three square meals, clothing and

basic security. This has been the case and experiences of many African countries. Africans are willing to go through the deserts between the Central America and the North just to make it to the American border.

Again, the role of food insecurity in the rising numbers of African refugee migrations to the Americas cannot be downplayed. Basically, the immediate economic threat to food security in Africa, over time, has always been famine. Famines chiefly occur due to the combination of both natural and economic factors. Since, it is manmade phenomenon, they are sometimes economically motivated (Hough 2004). A critical problem has also been an insufficient political response by governments to the challenge of food insecurity. However, the overall accessibility of food does not seem to be the problem, but rather the poor distribution and lack of economic means or access to affordable food. The effects of food shortage or malnutrition are multifold. The desperate effort to resort to lucrative illegal activity by victims of food insecurity in order to fulfill their food needs (Akinrinde 2020a, pp. 122). It clarifies why most Africans are willing to sacrifice anything to make it to the Americas as refugees.

Environmental insecurities and unsustainability is another human security concern that is partly responsible to the continued migrations of African refugees to the Americas, especially the Mexico-American border. Though, some of the threats caused by environmental degradation seems less clear-cut and direct than most other dangers to human life. Thus, the potential threat of global warming and ozone depletion appears far-off, when compared to more imminent threats, such as natural disasters and military attacks (Hough 2004). Negative changes in environmental factors, however, have increased the vulnerability of populations to other threats, such as diseases, and are thus primarily an indirect threat to human protection. Therefore, some studies have shown that nearly a third of disease-related deaths worldwide have some environmental causes, such as air or water contamination (Hough 2004), which indirectly support the ongoing migration of African refugees (those who have been badly affected by the harsh effects of emerging environmental challenges) to the Americas, especially the Mexico-American border. Furthermore, human induced environmental degradation, and the resulting scarcity of resources also, has been one of the motivators of insecurity and insurrections in Nigeria, and most parts of the globe (Akinrinde 2020a, pp. 123; Terriff 1999).

Similarly, air pollution, caused by cars, factories and power plants, which can seriously harm people's health, is one of the main challenges. On the other hand, developed countries mostly face the risk of insufficient water supplies, as well as water pollution. A recent research, for example, has shown that nearly 2 million children die from diarrhea each year, largely due to the pollution of their drinking water and the lack of sanitation in developing countries, particularly Africa (The Economist 2006). Water scarcity is also increasingly becoming a factor that is causing increasing levels of human insecurity in ethnic conflicts and political friction. The harsh realities of human insecurity do not shield Africa. In reality, these human insecurities have thus put people at the hands of desperate and survivalist acts and behaviors that may, in most cases, precipitate the decision of young people and adolescents to migrate to the Americas illegally. Environmental problems, coupled with poverty and underdevelopment, which are both serious threats to the welfare of the person, have become ready-made drivers of the increase in African refugee migrations to the Mexico-American border (Akinrinde 2020a, pp. 124; Akinrinde 2020b).

The Principle of Non-Refoulement of the Geneva Convention on Refugee: Any Operational or Definitional Deficiency?

One prominent definitional itch associated with the Geneva Convention on Refugee or the principle of Non-Refoulement was the issue of admission of refugees or persons seeking asylum on grounds of persecution, disasters, civil wars and other emergencies. The Geneva Convention has not been able to clear the dust as regards the controversies surrounding the admission or otherwise of persons seeking refuge during emergencies or persecution. The provisions and the concept of non-refoulement found in the 1951 Geneva Convention did not catch the need and right to be accepted into any neighboring state by individuals seeking asylum from persecution or emergencies. The forceful removal of already accepted refugees or citizens escaping persecution was more of an issue. To that reason, the non-refoulement of the Geneva Convention only frowns on the forceful expulsion of refugees and not on their rights of entry, even though they are threatened by emergencies or periods of persecution. The meaning of the Geneva Convention has been put at the hands of states by this conclusive deficit. This definitional deficit has placed the essence of the Geneva Convention at the mercy of states. The meaning of the Geneva Convention has been put at the hands of states by this conclusive deficit. In neighboring states, they decide who to admit and who to not admit during emergency times. Therefore, this creates a loophole in the whole convention and, as a result, reduces the strength of the Non-Refoulement principle. With this vulnerability, the definition of Non-Refoulement is of no benefit and meaningless. This is because in times of crises, civil wars, disasters and humanitarian violations, without adequate arrangements and assurances for the admission of refugees or persons escaping persecution from their parent nations into neighboring states, the purpose and nature of the Non-Refoulement principle may continue to be a mirage as the refugee crisis continues to multiply in alarming proportions.

Further, the principle of Non-Refoulement of the Geneva Convention exists with another definitional ambiguity. This principle frowns at forceful ejection of refugees or victims of persecution and others; it is surprisingly silent on ejections on grounds of national security. A signatory state to the convention could decide to eject a refugee or persons if he or she is purportedly considered to be of threat to the corporate survival or security of the host state. This excuse could be put forward as a strong case for violating or inhibiting the principle of Non-Refoulement especially in this contemporary period where terrorism holds sway. United States and a few other Western countries have been holding firm against admission of refugees with radical Islamic background especially those affiliated to the Islamic State in Iraq and Syria, from the Syrian crisis. Further, the Geneva Convention of Non-Refoulement remains operationally deficient because it is yet to amass the needed mechanism for implementation.

The Politics of Non-Refoulement and the Spiking Spate of African Refugee Crisis Along the Mexico-America Border

It is evidently clear that only a number of countries across the world that are signatories to either the 1951 Convention or the 1967 Protocol to the Convention or has passed or domesticated asylum/refugee laws (Sanderson 2013, pp. 780). Even where States are parties to one of the treaties, the obligation to implement has always been a subject of politics. Nevertheless, reference to both general international human rights and humanitarian law discloses an extensive set of legal

norms which, if used effectively, will support a very comprehensive right of Non-Refoulement for individuals displaced from countries that are experiencing political crisis and other forms of human insecurities (Sanderson 2013, pp. 780).

As an injunction, the concept of non-refoulement does not, under all circumstances as such; grant an outright right of entry to refugees. Where admission is harmful and detrimental to the national security of an asylum country, the country has a legal ability to weaken its legal adherence to the Geneva Convention on Refugees of 1951, even though that country is a signatory to that international law. However, as long as entry to the territory of an asylum state is, in practice, the only realistic step in preventing the deportation of an asylum seeker or refugee to the borders of territories where his life or freedom will be threatened, this will sometimes be a forceful or de facto right of admission (Hathaway 2012).

First, although the US acceded to the Protocol of 1967, it continues to limit its security obligations to those citizens escaping repression in their home states and not necessarily those fleeing as a result of dehumanizing human insecurities. This limitation was expressed in the executive order of President Donald Trump, which excludes those fleeing African and Moslem countries as a result of co-operation. The Executive Order signed on January 27, 2017 by President Donald Trump, which temporarily bars the majority of refugees from coming to the US and suspends visas for those from seven nations, predominantly Muslim, underscores the politics of Non-refoulement. The US Refugee Admissions Program (USRAP) dealing with the admission of refugees referred by the United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) or the United States Embassy or any other assigned Non-Governmental Body, such as the Red Cross or the United States Selective Direct Application System, has been suspended by the United States. It is usually open to persons who already have (or are likely to apply for) refugee status who are resident outside the United States, but may want the United States to regard them as a resettled refugee for entry. In 2017, the US was due to take in 110,000 refugees under USRAP, but the US president states in the executive order that he wants this figure to be more than halved to the intake of 50,000 refugees. The executive order mandates that the United States Refugee Resettlement Program be paused for a period of 120 days for all refugee applicants (Salvadore 2019). The justification for the suspension that Trump gives for this suspension is to improve the already complicated vetting procedures. Such executive orders, however, cannot supersede or override the international legal obligations of the United States and its adherence to the 1967 Protocol to the Geneva Convention. So those who manage to enter the US, with much difficulty, will have to have their asylum claims checked. Under the Geneva Convention on Refugees and Against Torture of the United Nations, the obligation not to return a person to a state where they may face torture or other serious harm is still absolute (The Conversation 2017).

Again, whilst the Geneva Convention on refugee is „legally binding“, there is no institutional mechanism that monitors and enforces compliance. The United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR), take for instance, has only supervisory responsibilities and cannot in any way enforce the Convention. There is therefore no formal mechanism for individuals to file complaints when the provisions of the Convention are breached. Although, the Convention specifies that complaints should be referred to the International Court of Justice, nonetheless, it appears that country has ever perused this legal route. In praxis, the only real consequences of

violation currently are; public shaming in the press, and; verbal condemnation of the violator by the UN and by other nations. To date, these practices have not really proven to be significant deterrents.

The problem of persecution of refugees is another definitional uncertainty connected with the Geneva Convention on which many of the treaty's signatories have depended to keep their borders closed to the influx of refugees. Whereas the Convention provided that a „well-founded fear of persecution“ must have been established in order to qualify for refugee status under the definition of Article 1(A) 2 „for reasons of race, religion, and nationality, as well as membership of a particular social group or political opinion.“ The persecution faced must be causally linked to one of the reasons listed in Article 1(A) 2 (Hathaway 2002). „While some African refugees have certainly fled their countries for reasons of religion or political opinion or crisis due to a well-founded fear of persecution, as in the case of DR Congo, Somalia and others, in accordance with Article 1(A) 2 of the Refugee Convention, many will have fled because of their fear of generalized violence and civil disorder“ (Hathaway 2002). Therefore, the position here is, can this „causal nexus“ be formed as a result of generalized violence or chaos? However, this is not to say that there is a duty to demonstrate a differential effect on those fleeing civil situations of large-scale civil disorder violence, or that such a finding is confined to any unique number of persons. The text of the 1951 Convention offers no justification for placing a higher or differential burden on applicants seeking to claim refugee status in the form of armed conflicts. Moreover, while the foundation of the Convention must make a substantial contribution to the cause of the oppression that has been feared, it does not need to be the main or primary cause. The importance of a specific ground is to be subjectively measured by reference to the prosecutor's viewpoint (rather than the refugee). This view forms the center of the reasoning behind the development of a causal link between the view of the prosecutor and that of the refugee. This is evident from the language of Article 1(A) 2, which demands that persecution be the basis of the Convention ‚for reasons‘. For the purposes of forming the nexus, it is meaningless if the specific ground is valid or merely imputed (rightly or wrongly) to the refugee or, indeed, if the ground of persecution is known to the refugee at all (1951 Geneva Convention). Should a persecutor act on a belief related to an enumerated Convention's ground, it automatically establishes the causal nexus regardless of whether that belief is mistaken or, indeed, implausible, presumably.

Finally, it should be noted here that the principles applicable to the establishment of the causal nexus are general and, thus, no unique or special criteria apply where refugees come from a country in which conflict or civil disorder is prevalent. Although asylum seekers from a country in that place are not automatically refugees, they are entitled, on the same terms, to recognition as any asylum seeker, given that they comply with the criteria of Article 1(A) 2. In the view of Article 1(A) 2, it is probable that the majority of African refugees seeking international protection do not fulfill the criteria of the definition of refugee set out in Article 1A (2) of the 1951 Convention relating to the Status of Refugees, since they are fleeing their home countries not as a result of political or religious persecution, but because of political upheavals that are life-threatening.

Furthermore, the States that are signatories to the Geneva Convention have continuously found another subtle way and loophole in the provisions of the Geneva Convention relating to the admission of refugees. Although the Convention does not provide for the rights of refugees

to be recognized by signatory states, it does not provide for the protection of refugees against forced expulsion or deportation in any of the signatory countries. What the Convention does not take into account are conditions of need and national security that may outweigh the Convention's position in any signatory state against the forced eviction of refugees. On many occasions, several signatory states such as the US have refused and even expunged refugees deemed to be threats to their domestic securities. This explains why countries such as Turkey and, as predicted, the US have chosen to shut their borders away from the borders of Syrian and African refugees.

Finally, if one takes the subjectivity inherent in the grounds of the Convention seriously, we can still agree that it was inappropriate to impute specific grounds sweepingly and even erratically to large parts of the Convention. The question is not whether such charges are correct or even probable, but whether they help to motivate the persecutors' conduct (Akinrinde 2018a). „As UNHCR explains in reference to African refugees along the Mexico-American borders, parties to the conflict allegedly use broad interpretations that they may consider to be associated with the other party, including based on the family connections, religious or ethnic background of an individual or mere presence in an area considered to be „Pro“ or „Anti-American. This would certainly include the reasons given by the UNHCR for „family connections, religious or ethnic or political background, or mere presence in an area.“ In any case, there is not yet a settled body of case law in respect of their refugee status. As such, any conclusions as to the correct application of the provisions of the Geneva Convention on the African refugee crisis at the American border remains somewhat speculative.

Conclusion

The attempt was made here to empirically evaluate how the spiking level of human insecurity in Africa and the operational cum definitional lapses in the Geneva Refugee Convention have contributed significantly to the crisis of African refugees along the borders of Mexico and the Americas. The paper was also able to unpack the intersections between problems of human security such as poverty, unemployment, social injustice, inequality, political upheavals, terrorism, ecological conditions, corruption, food insecurity, and diseases and, most recently, the ravaging of the African continent and the steady rise of African refugees along the Mexican-American borders. Although proactive strategy, determination and concerted efforts remain paramount in addressing the growing spate of refugees at the United States' Mexico-American border, African states must step up efforts to respond to the seemingly endless human insecurities in which they have been knee-deep. The city of poverty, unfortunately, is now on the African continent. This is a serious concern, as many of the fleeing African refugees have reported that their decisions to seek refuge and greener pastures abroad have been precipitated by the need for them to be able to meet basic economic needs such as food, shelter and housing. Most significantly, for a pragmatic and unambiguous examination, the organizational shortcomings and definitional loose ends of the Geneva Convention found in the preceding study must be revisited. This will encourage the United Nations and the signatories to the Convention, while making it applicable to the demands of the 21st century, to tighten the loose ends and grey areas in the Convention.

Bibliography

- Akinrinde, O. (2020a). "BokoHaram Terrorism and the Futurology of Nigeria's Development". *Annals of Spiru Haret University Economic Series*, 20 (3), 117-119, doi: <https://doi.org/10.26458/2035>.
- Akinrinde, O. (2020b). Social Injustice, Corruption and Nigeria's National Security Quest: A Theoretical Discourse. *Global Journal of Sociology: Current Issues*, 10 (2), 63-70. <https://doi.org/10.18844/gjis.v10i2.4997>
- Akinrinde, O. (2016). The Use of Advertorial Curses in Soft Crime Prevention. *Annals of Social Sciences*, Vol. 3, No 2.
- Akinrinde O. (2018a) "The Politics of Non-Refoulement and the Syrian Refugee Crisis," *The Journal of International Relations, Peace Studies, and Development*: Vol. 4: Iss. 1, Article 6.
- Akinrinde, O. (2018b). *Nigeria-South Africa Relations: A Case Study of the Xenophobic Attacks*. Latvia: Scholars' Press.
- Hough, P. (2004). *Understanding Global Security*. New York: Routledge.
- Hathaway, J. (2002). "The Michigan Guidelines on Nexus to a Convention Ground," *Michigan Journal of International Law*, 1, 211-213.
- Liam Thornton (2017). What Legal Obligation does the US have to accept refugees? *The Conversation*, January 27, accessed at: <https://theconversation.com/qanda-what-legal-obligation-does-the-us-have-to-accept-refugees-72007?cv=1>.
- Hathaway, J. (2012). Refugees and Asylum, in *Foundations of International Migration Law*, in Brian Opeskin, Richard Perruchoud & Jillyanne Redpath, eds., 177-193.
- Salvadore, S. (2019). "US-Mexico border sees surge in African migrants, who face limited options", *National Catholic Reporter* Nov 18, 2019.
- Sanderson, M. (2013). The Syrian Crisis and the Principle of Non-Refoulement. *International Law Studies*, 89 (776).
- Terriff, T. (1999). *Security Studies Today*. Polity Press.
- The Economist Repots, November 11, 2006.
- The Geneva Convention of 1951. Available <https://www.unhcr.org/1951-refugee-convention.html>. Accessed 05/02/2021

DESIREE LLAGUNO CEREZO

Law School, University of Havana, Cuba

ELIZABETH VALDÉS-MIRANDA FERNÁNDEZ

Law School, University of Havana, Cuba

Transparency: a key principle in gender-trade relationship

Women have a critical role in sustaining the economy and in the development of trade. However, such role has long been invisible due to orthodox conceptions that have ignored the gender variable in commercial analyses. Today, it is generally accepted that neither the economy nor business are gender neutral and that the performance of these activities often impact negatively the lives of women. Women's participation in trade, on equal terms as men, in any of the various possible roles — producer, wage earner, consumer, merchant, taxpayer — will not only favour the lives of women, but also the performance of the economies in which they participate. Transparency, as a principle of the multilateral trading system, can play a significant role as a strategy for the empowerment of women.

Key words: trade, human rights, gender equality, transparency, WTO, women workers, women's economic empowerment

Introduction

This paper purpose is discussing the role of the World Trade Organization (WTO) in the promotion of commercial strategies and policies that would support the reduction of gender-based gaps in international trade. According to the Marrakech Agreement (AC MARR),¹ the WTO, is a forum for negotiating trade agreements for its Members, manages Multilateral and Plurilateral Commercial Agreements, and also accomplishes the Examination Mechanism for Commercial Policies. Consequently, it is not unwise to discuss the principle of transparency from a gender perspective, as the visibility and publicity of Members' public strategies can expand and increase the inclusion of this issue in the process of creation of commercial policies. The organization's Secretariat can impact positively the achievement by the Members of their goals of higher living standards and full employment on equal terms for all citizens, regardless of their gender.

Achieving the highest economic performance demands equal participation of men and women. Women represent at least the half of the population in every society and play a critical role

¹ Art III (1) (2) (4) of the Marrakech Agreement which established the World Trade Organization (WTO) (WTO, 2017).

in the economy as well as in the reproduction of the labour force. At the same time, women are one of the more vulnerable sectors at world level, in most cases because of the implementation of customary policies that do not take into account gender gaps in commerce, judged not important in patriarchal cultures which consider women should stay at home, taking care of children and elders and doing house chores. However, it has been proved that economic and commercial policies that generate an increase in the volume of exchange of goods and services can also become a significant incentive in the recognition and guarantee of the economic and labour rights of women as well as their participation in the chains of international commerce (World Bank Group-WTO, 2020).

In the last 30 years, globalisation has brought about an increase in cross-border flows of goods and services, capital, technology and information. In this period, has prevailed the belief that a reduction of economic, geographic and cultural restrictions and obstacles would, in turn, produce an increase in productivity and new jobs, and therefore in the general well-being. We have thus witnessed the formulation of economic policies based on the assumption that the market would automatically guarantee development.

The myth that politics and commercial liberalization are impartial towards gender have for a long time prevented the inclusion of the topic in official statistics and public debate. Consequently, the link gender-commerce has been insufficiently explored in academic spheres and ignored in political ones. It is imperative the submission of proposals to formulate an inclusive commercial policy that would contribute to reduce the gender gap and would improve the conditions for women. The visibility of the WTO's transparency as a tool for women's economic empowerment can be fertile ground for inclusive measures, regardless of the level of development of Members, though always taking into account inherent socio-cultural features.

Discussion: Economy, Human Rights, Gender and Commerce

The conceptual differentiation between gender and sex in studies began in the 1980s. Even though somewhat ambiguous, the notion of sex is restricted to a biological category. The term gender emphasizes the social, cultural and historic aspect of identities of both women and men, their roles and functions in their space in which they develop. Such distinction does not deny the biological, anatomical and physiological support of gender distinctions, but it emphasizes a broader outreach. Historic-social experiences — both at individual and collective level — condition the physiognomy of the feminine and the masculine roles. However, this is not static, but it changes with the changes in circumstances (Radl Philipp 2010).

UNESCO defines gender as the sociocultural constructions which distinguish and configure the roles, perceptions and status of women and men in a society (UNESCO 2014). The processes of cultural socialization and appropriation at a certain historic time, endow those roles with content and at the same time establish barriers and limitations more or less flexible regarding the responsibilities, activities, and labour insertion among others. Furthermore, gender interacts with other criteria that can likewise find other limitations such as social class, race, poverty level, ethnic group, sexual orientation, and other issues.

We agree with Radl Philipp (2010) in that currently the term gender is, to a certain point, neutral-descriptive. However, in the field of social sciences and in the scope of this paper, the word retains its critical-ideological-feminist meaning. In this sense, a gender perspective implies a critical analysis of the relations between men and women.

As pointed by Corina Rodríguez Enríquez (2010), gender relations are defined by the conjunction between historic practices, ideological attitudes and religious beliefs, differentiated by the feminine and the masculine together with the material conditions associated to the nature and distribution of resources and capabilities. These connections are characterised by power inequalities. *Gender standards* assign specific differentiated rights and responsibilities to women and men. Therefore, such standards affect the distribution of resources, wealth, work, decision-making and political power, as well as the enjoyment of rights, both within the family and in public life. Because of this, the issue of human rights (HHRR) and their meaning is conditioned by gender.

Consequently, gender equality is a HHRR problem, as it focuses in the participation of the *person* in the various sectors of society, disregarding identification issues. There is gender equality when opportunities, recognition, exercise and guarantees of rights, as well as individual and collective responsibilities are structured in a generic manner regardless of the fact that the persons are men or women. This, undoubtedly, is an indicator to take into account when evaluating sustainable development focused on the persons, according to the United Nations (UN) practice.

Gender prejudices limit economic, social and political opportunities of women. Specific manifestations of such prejudices create unfavourable asymmetries and shape what is known as gender inequality. Even in areas not dealt with by studies on inequalities, such as commerce, it is more and more evident that the possible contributions of women can be shattered — and in fact are shattered — by the impact of the differences in the treatment of men and by the exchange of goods and services. Furthermore, the growing impact on other areas also shows historic inequalities and lack of strategies to change the dimension of those inequalities and to prevent their transfer to other areas and other realities based on the influence of globalisation and the internationalisation of economic processes and chains of supply.

This does not mean men and women are identical, nor that they must be treated in the same way. It means men and women should have equal possibilities in life, according to their interests, needs and priorities. Gender inequality brings negative consequences not only for women. Society and efficiency are also damaged, because, as we explain above, approximately half of the world population are women, and therefore women also represent half of the production potential. If this potential is not fully used because women are constrained by discriminatory practices, then the world can't yield the expected performance, even if we all participate in equal manner.

There is no standard model for gender equality, every approach must take into account the specific particularities of each society and culture. The emphasis in gender-based approach, equality and women empowerment are expressions of the concern for women and men to have the same opportunities to make decisions. To achieve gender equality we need a new, comprehensive look reflected in institutional transformations and social dynamics which perpetuate inequalities. The strategies to generate equitable scenarios are more effective when they include

aspects of politics, planning, examination and evaluation of processes in a comprehensive, non-isolated manner (OECD 1999).

Dismantling this social construction of gender is the purpose of feminism, both as a movement in favour of women's rights and in its political dimension of "identity". Such purpose is expressed in a project aimed at eliminating gender inequalities and in an academic construction that represents its continuation in the fields of Philosophy, Social Sciences and Economy (Esquivel 2010).

From a historic viewpoint, the notion of the equality between women and men began to be identified in the feminine social imaginary at the time of the Illustration in France and Great Britain. It was considerably influenced by the French Revolution, as it raised awareness among women of the exclusion and oppression to which they were subjected and made them demand the position they deserved in society. The French Revolution was undoubtedly a leap forward in the recognition of HHRR, even though within the framework of male gnoseology. It nevertheless opened the gates to development to the feminist movement. Later, the socialist working movement worked out a more complete notion of the objectives of the feminist struggle. It began defending the idea that, up to that moment, human rights were identified taking as a reference the male sex, disregarding what women — who represent the other half of humanity — felt or thought, and what they fought and lived for. Making women invisible is denying recognition of their specific rights, turning them into a simple part of men's doing. Selectiveness of HHRR is one of the elements that explains social constructions describing women as inferior, submissive and dependent beings, without a right to our own gender identity (Carrera Lugo s.f.).

The end of the Second World War and the economic, political and social transformations it brought, marks a landmark in the struggle for women's social rights. In the second half of the 20th century there were many outstanding figures who laid the foundations and ultimately developed the feminist thought at the international level. The modern movement for women's rights became much stronger from the 1960s, articulated around outstanding feminists like Simone de Beauvoir, Betty Friedan, Alice Schwarzer, Juliet Mitchell, Kate Millet, among others (Radl Philipp 2010).

One of the major achievements of the modern feminist movement has been the increasing international awareness of women's rights, which has been particularly expressed within the framework of international organizations and agencies. As part of this reality, the United Nations has called since 1975, four world conferences on women,² which have contributed to place the issue of women's equality in the centre of the international agenda. These events have mobilised public opinion in the world to support a number of common objectives with a plan of action for the advancement of all women in all areas of public and private life at the global level.

Special mention should be made of the Beijing Conference (1995), which adopted the *gender approach*. This conference acknowledged that only through a reassessment of the whole structure of the society the necessary changes for an equal participation of men and women in society could be generated. Furthermore, the Conference passed a programme to foster the social role

² The first World Conference on the Juridical and Social Status of Women was held in Mexico in 1975. It was followed by the Conferences of Copenhagen in 1980, Nairobi in 1985 and Beijing in 1995.

of women, known as Beijing Platform for Action.³ The Conference marks a turning point in the treatment of the topic in the world, which no longer focuses in the social and juridical situation of women. The Conference opened a new structural approach regarding women's rights. Beijing stressed fact that women's rights, are human rights and that gender equality is a matter of universal interest and a benefit for all.

However, the intentions of the international community are still far from being effectively implemented. The development of women, and their full integration into all social spheres are constantly restricted and coerced, and in all geographic areas, discriminatory situations continue to persist. Women are prevented from accessing the labour market, or such access is conditioned to disadvantage; they are kept in poverty and absolute economic dependence; they are prevented access to education, technical and/or professional training, and are denied the exercise of their rights as citizens. This shows the long path still to be traversed for the real establishment, from institutionality and the family, of a status of equality between men and women.

The design of innovative projects to attract, promote and retain more women in public spaces, either labour or political, must be fed from the gender perspective, as it will help understand and untangle the cultural codes which in turn will help understand — and fight against — more efficiently prejudice and stereotypes. Most importantly, it must be understood that a gender-based perspective has an impact on both women and men, and benefits all the society as it removes obstacles and eliminates discrimination establishing more equitable conditions for the participation of a half of the society which, among other things, will impact positively on commerce and economy (Lamas 1996).

To face the challenges imposed by globalisation, countries have designed and developed a diversity of strategies for their insertion in the world economy. However, these strategies, which usually analyse first place the imperatives of transnational capital. The position of countries have not taken into consideration how the roles of gender condition their impacts on the lives of the individuals, especially on women.

Based on this, several theoretical, conceptual and empirical elaborations have been developed which outline an “economy with a gender perspective” and a “feminist economy.” The former visualises, from a notion of gender, the differences between men and women. It does not describe these differences as strictly derived from the economic rationality, but from the social and cultural construction of gender relations. The feminist economy departs from the complex interaction between feminism and economy. Its objective transcends the explanation of economic subordination of women because of gender relations. It is characterised by the generation of knowledge to transform situations of gender inequality (Rodríguez Enríquez 2010).

This trend has analysed and criticised several economic topics. It has also developed concepts and frameworks for discussion that make the explanation power of economy richer while provid-

³ The Beijing Declaration and Platform for Action was signed by 189 governments on 15 September 1995, as the closing of the IV World Conference on Women. It is the first international juridical instrument that presents a detailed plan of action establishing strategies to ensure women an equal treatment and full enjoyment of human rights in 12 areas of concern: poverty, education and training, health care, violence against women and girls, armed conflicts, economy, power and decision-making, the institutional mechanism to empower women, human rights, mass media and the environment.

ing useful tools to promote the feminist agenda. It fosters as well studies related to the contents and outreach of this economy of new type, in which the role of genders is in gear with the commitment to change situations of inequality. Such changes, based on a holistic vision, must flow vertically though there must be an adjustment of the relations at home. Family life is deeply marked by relations of inequality between genders, therefore, it cannot sustain an equitable model of change for men and women if there are not changes in the family as basic unit of the economy.

Feminist economy identifies well-being as an indicator of the success of the economy, instead of using other habitual indicators such as the Gross Domestic Product (GDP). From this viewpoint, the objective of economic functioning is the reproduction of life and not the reproduction of capital. Thus, sustainability and fair distribution move to a first position in feminist analysis, while one of its major arguments deals with the dimensions of gender present in the relation between production and reproduction, which structure perpetuates women's economic subordination and limit their autonomy. Based on these principles, this discipline makes significant contributions to the analysis of women's participation in the economy, and evidence the mechanisms of discrimination in the labour market (Rodríguez Enríquez 2015).

Another outstanding aspect in the feminist economy has been the renovation of a long-standing debate within feminism about unpaid domestic and caregiver work as key element in economic analysis. As part of this study, feminism developed the notions of sexual division of work, social organisation of caregiving and economy of caregiving (Rodríguez Enríquez 2015).

All those variables are discussed from a gender perspective to explain women's situation of disadvantage in the labour market. The lesser and most precarious feminine insertion in the labour market partly explains women's economic subordination and lack of autonomy. In short, inequality is a determining variable in the production of commodities and the reproduction of people.⁴

Consequently, it can be inferred that institutions, standards and policies are never neutral in terms of gender, as they operate on an unequal ground in which men and women do not occupy the same place in labour reproduction and economic well-being. Feminist economy has been able to prove these issues, position them in the international debate, and has managed to involve States and International Organisations more and more in the debate. This favours the design of macroeconomic policies, though there are still cases that reinforce gender economic inequality, precisely because ethical analyses of the economy are obviated.

Gender inequality is a constant in time and in States. However, discussions based on the feminist conception of the economy have favoured the implementation of changes and this, in turn, shows that institutions can change their dynamics because of collective pressure and influence (Seguino 2000). This has been the situation in international commerce, where the analyses based on feminist economic principles and the safeguarding HHRR have progressed considerably even in the face of voracious commercial policies.

⁴ A clear example is the way in which gender inequality of income stimulated the growth of semi-industrialised economies, such as Thailand. In these cases, the pressure for flexible prices led to an increase in jobs for women, whose salaries are much lower than the salaries of men because they have less negotiation power in the labour market. This means that the growth of exports attained in the 1990s was achieved at the expense of the institutionalisation (exploitation) of women (Seguino 2000).

HHRR and commerce are interconnected in post WWII order, though for a long time the two things were considered completely independent one from the other, both in International Law and in the internal aspect (Peixoto Batista 2009). It was not until well advanced the 20th century that the debate on this complex issue started and the argument became more relevant as it became evident that globalisation and economic interdependence would modify international affairs. The impact on world economy under its influence is decisive, not only for individual and collective prosperity, but also for the capability of States to meet their international obligations regarding respect, protection and guarantee of HHRR (Abramovich 2005).

The last 30 years have shown great advances in telecommunications, computer science and transport, which has brought in turn a significant reduction in the costs for economic integration. Information and Communication Technologies have knocked down many barriers, allowing the expansion of the flows of goods and services and international organisation of production. But, this accelerated advance has not been sustained on platforms for the protection of the most vulnerable sectors of the population in developing countries, a fact that has expanded even more the gap between the rich and the poor and continues to foster HHRR violations and gender-based discrimination (Castrillo-Pey-Trautman 2004).

The current concept of Human Rights is based on the principles of universality, interdependence and indivisibility, which should prevent a selective protection of Human Rights on the part of States, as well as a despair standing among UN Members with regards to the contents and obligations, especially in reference to collective rights. On the other hand, the normative development of the multilateral trade system, leaded by the WTO is based on liberalisation and progressiveness, which means that if there is a standing agreement between Members, more favourable conditions for all could be negotiated while the obligations resulted from the Agreements will be internally implemented to meet the economic and institutional reality. Such reality will determine the focus of attention, meaning a State can be party of new international economic-commercial strategies even if the social grid is far from having the conditions to effectively implement such strategies. Therefore, in spite of the progress achieved, international protection of HHRR can be far less effective than the pressure to maintain the conditions allowing the insertion in the chains of international commercial values.

Going back to the interaction, the standards for the protection of human rights and commerce, can and should favour each other. However, implementing this premise in the area of economic, social and cultural rights has resulted more difficult than the protection of civil and political rights. In practice, the effects of an open and transparent trade system have not resulted in fair distribution and equal individual opportunities. And the situation is even more serious in underdeveloped countries. In general, it is currently acknowledged that the liberalisation of trade, threatens the protection of human rights instead of strengthening it. Too often, commercial commitments of States are not compatible with their obligations regarding fundamental rights, which, among other things, impact the gender gap.⁵

⁵ Several reports from HHRR international agencies refer a worsening of the protection of some fundamental rights within the processes of commercial integration.

International trade reproduces in a large measure, the unequal structures of economies and negatively affects women in their multidimensional roles, either in their capacity of employees, producers, entrepreneurs, consumers, users of public services and unpaid caregivers (Frohmann 2019).

At the beginning of the 1990s, at the time when WTO was about to be created, began the controversy around the relation between trade and gender equality. The debate, in both the political and the academic arenas, was associated to the consequences of liberalisation policies in at least three areas: institutionalization, the use by men and women of the opportunities in the labour market and the provision of labour (Razavi 2009). Important initiatives were also promoted and implemented from the United Nations, such as the already mentioned Beijing Platform for Action, and the Convention for the Elimination of all forms of Discrimination against Women (CEDAW). Also in this same period there were other initiatives that related gender and commerce in other United Nations agencies like the United Nations Development Fund for Women (UNIFEM) and the United Nations Development Program (UNDP) (Frohmann 2019).

Liberalisation and commercial opening have been part of the integration strategies of countries, with a significant impact in several regions, including Latin America. They impact productive and employment structures through their effects on the economic growth and level of income. At the time, it was very common for men, mostly in agricultural entities, to hold for themselves the few permanent jobs available while women only had access to seasonal jobs. Occupational segregation by gender and the high demand of employment had contributed and still contributes to substantially reduce their strength in front of the employer, which in turn contributed and continues to contribute to reduce the payment to women workers.

Showing these realities as part of the debate of the Multilateral System of Commerce made possible the familiarisation with the idea that real markets are also socio-political constructions considerably influenced by state intervention. However, State and Government must have the will to launch and implement strategies that include the gender approach, and for this, it is necessary to count on the efforts of women and men alike, and with the cooperation of International Inter-Governmental and Non-Governmental Organisations (Razavi 2009).

The commercial opening has proved to have contradictory repercussions. For example, though the field of investments requires highly qualified labour force, it generates reductions in the systems of social protection and working standards, which destabilises work at the medium and long term. Likewise, there is a process of territorial re-localisation of the investment and relocation of jobs from the formal sector of the labour market towards the informal sector (Rodríguez Enríquez 2010). In spite of these contradictions, the liberalisation is an indispensable component of the structural adjustment programs promoted by the Bretton Wood institutions with which WTO, according to Article III (5) of the AC MARR,⁶ shall cooperate with a view to achieving greater coherence in global economy policy-making.

⁶ “5. With a view to achieving greater coherence in global economic policy-making, the WTO shall cooperate, as appropriate, with the International Monetary Fund and with the International Bank for Reconstruction and Development and its affiliated agencies (WTO 2017a).”

The transformations resulting from the economic opening in the volume and trade patterns of a country occur within the framework of economic structures and institutions which, as we have discussed earlier in this paper, are not alien to gender prejudices. That's why women, especially the poorer ones, have faced greater difficulties to overcome the situation. It is currently acknowledged that gender inequality curtails human development.⁷

Alicia Frohmann (2019, p.14) provides a disturbing picture of the situation after analysing the access to institutions, to credit, to employment, to courts, to work incentives, to the use of property, and to protection from violence:

“The inequalities of rights in the face of the law, also limits opportunities and economic empowerment of women. Based on data for seven indicators in 189 countries, the World Bank (2018) estimates that 2.700 million women globally face inequality gaps and obstacles of legal nature. In some countries, women are not entitled to register the birth of their offspring, cannot apply for a passport or pen a bank account. (...) access to credit is the worst performing gender indicator in all regions — including the OECD countries with higher income — followed by the protection in case of violence against women (...) With regards to access to credit and personal insecurities, inequalities are barriers which impact negatively and in a decisive manner, women's economic empowerment.”

In the face of this situation, the adoption of a gender approach enriches the analysis on commercial policies and favours a better understanding of the performance in this field. An inadequate productive capability, restricted access to information and markets, the limited availability of productive resources and the weaknesses of infrastructures, are problems that worsen with gender inequalities. Competitiveness of economies can also suffer with an unfavourable situation of women (Klugman 2016).

Nevertheless, it is more and more accepted that commercial policy can contribute to create economic opportunities for women and to reduce, even if temporary, the loss of jobs vulnerable to external competition, while this policy includes such specific objectives (Frohmann 2019).

Gender perspective in the World Trade Organization

The birth of the WTO was the result of a long process of negotiations which began within the General Agreement on Trade and Tariffs (GATT) (1947). Its creation marked a turning point in the process of harmonizing the system of International Law, especially the International Economic Law. This advance had its origin, in a large measure, in the predominance of the neoliberal paradigm which contributed to the expansion of the multilateral system. However, the role of developing countries and the work of the Organ for the Solution of Differences have shown a defensive position in the central core of the organisation, which is to connect the liberalisation

⁷ The 2012 Report urges action in four areas: 1) approach problems related to human capital, such as excess of girls and women deaths and gender disparities in education when and where observed; 2) reducing income and productivity differences between women and men; 3) grant more voice and participation to women at home and in society; and 4) limit the perpetuation of gender inequality between generations (World Bank 2012).

of commerce to the generation of options for development and improvement in the living standard of the citizens of its Members, especially developing and less advanced countries (PMA) (Llaguno Cerezo 2019).

In this context, the permanent study and updating of the ways and mechanisms through which WTO works is indispensable, much more for the most vulnerable economies, that seek in the Organization an alternative to insert themselves in the productive processes and international services rendering. The aggressive environment favoured by the major economic powers seeking the expansion of their markets, not only towards developing and less advanced countries, but also between developed countries, makes evident that the permanent updating can generate an advantage that permits participation or, in a way, influence international commercial policies originated in the WTO.

One of the most significant recent transformations in international economy and in the organisation of its production has been the protagonism of transnational companies and the opacity of internal markets with regards to those. Such phenomenon has affected the capacity of public agents for increasing, improving and diversifying national exports — mostly in developing countries —. All this favours the WTO's maintenance and perfecting of its role in the regulation of international commerce, starting from the improvement of its multilateral juridical standards to meet public interests which guarantee development and social well-being policies.

The gender issue was not taken into account within the WTO when formulating Commercial Agreements, a fact that was in tune the predominant thinking of the time that the liberalisation of commerce would, by itself, bring about better opportunities for all and would generate social development for all economies, especially for the less developed. However, the practice in the implementation of Multilateral Agreements has demonstrated that this process is not automatic, it does not reduce poverty by itself, and it generates more inequalities than the ones it eliminates.

In this respect, Frohmann's (2019, p.16) gender approach analysis states that "The General Agreement on Trade and Tariffs (GATT, 1994), for example, reduced in many countries the fiscal revenue resulting from import tariffs, that, without a reallocation of resources, reduced the public services which users are mostly women. On the other hand, the Agreement on Textiles and Clothing of that same year shifted women's jobs in developed countries to developing countries, increased competition between countries and destabilised employment in the sector as it reduced salaries without modifying the gender gaps. The Agreement on Subsidies and Countervailing Measures did not include the programmes for the promotion of women empowerment in the category of non-recurrent subsidies" (...).

Social inequalities and impoverishment, in spite of the commercial opening, provoked citizens' protests echoed by developing and less advanced Member States, because in their perception, negotiations did not take into account the perspective of developing countries. The Third Ministerial Meeting of the WTO held in Seattle, USA,⁸ was a failure because of the demands and initiatives of the civil society and non-governmental organisations, to include in the commercial debates variables such as poverty, and means of subsistence (Randriamaro 2016).

⁸ The Third WTO Ministerial Conference was held in Seattle on 30 November to 3 December 1999.

The Fourth Ministerial Meeting, held in Doha, Qatar in 2001, initiated the Doha Round for Multilateral Commercial Negotiations, which included the Doha Development Agenda (PDD). A number of measures was adopted, in principle beneficial for poor countries and making emphasis on development, which contributed to doubt the idea that globalisation would lead to economic growth. Then, there was the notion that equality and human rights are the foundation and the logic of growth through international trade. Though the gender issue was not explicitly mentioned, the commitments acquired there have significant implications for gender equality. However, even with such an ambitious agenda, there has not been a consensus between developing Members and developed Members.

Today, in contrast with the situation of a decade ago, feminist movements, UN agencies and non-governmental organisations have included the gender issue in the agendas of Governments and International agencies as an essential element for the effectiveness of development policies. Also, organisations like OECD have included in their reports, statistical information on the economic cost of discrimination, and on the impact on economic growth of policies that reduce the gender gap (OCDE-SIGI 2019). Furthermore, the motivations related to development of the Sustainable Development Goals (SDG) of the 2030 Agenda even in developed countries, has shown the urgent need for the WTO to contribute with them, including in their work programmes the SDG 5 of gender equality.

As we have previously discussed in this paper, although WTO's agreements do not specifically refer to the issue of gender, the actions of the Secretariat show that it acknowledges the importance of trade for the achievement of gender equality through the creation of jobs, development and empowerment. The most important result has been so far the Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment, adopted in 2017 by the Eleventh Ministerial Conference in Buenos Aires which major objectives are to eliminate the obstacles that prevent women's economic empowerment and foster such empowerment. That was the result of the coordination between several countries and multilateral organisations, such as the International Centre for Trade, the United Nations Conference on Trade and Development (UNCTAD), the WTO, and others. The gender approach has also been present in the policies for facilitating trade and in the Aid for Trade programmes.

However, these expectations and declarations are not enough to ensure that Members include the gender approach in their commercial strategies to thus guarantee women's economic empowerment. Consequently, the identification of mechanisms that guarantee that both commerce and gender equality agendas support each other is necessary. One way could be the principle of de Transparency, focused on the intention that all Members must visualize and acknowledge the good experiences in trade empowerment and at the same time question the few advances in the closing of gaps on the occasion of the Exams on Commercial Policies. Notifications could also be considered useful instruments to inform management, administrative bodies, and the Secretariat about Agreements and individual progress of Members.

Transparency as a tool to foster gender approach in the WTO

The principle of transparency means all members are juridically bound to inform the other members and their commercial partners in general about policies and practices affecting trade. It has equally a systemic significance as it allows its members to watch trade measures adopted by other members and assess their impact on the multilateral trade system. It is a transversal principle that extends throughout the whole multilateral trade system and that implies obligations both for the members of the organisation and for the organisation's bodies.

The essence is to publicise policies, practices and regulations that have an impact on trade, that all members and commercial actors receive the same information, so that they can adopt decisions regarding the exchange of goods and services (internal transparency). In the case of transparency binding of WTO bodies (external transparency), mention should be made of the various initiatives and programmes existing to inform the general public, including the academic environment and the civil society, of the activities implemented by the WTO. Additionally, the development of information and communication technologies and the media has meant the obligation of constantly updating the website of the Organisation also as a publicizing tool of the WTO's organs and decisions.⁹

According to Lejárraga, there are four different aspects of Transparency that could become systematic in international trade standards. These aspects are: first, information, which implies publications, notifications and points of contact; second, participation, which refers to the right of members to request detailed information about any topic that can have an impact on commercial policies, as well as making comments, observations and recommendations on those policies; third, predictability, understood as the need for rules and regulations are clear and that they be implemented in a fair and coherent manner and; fourth, the struggle against corruption, which means establishing procedures for controlling, monitoring and accountability (Lejárraga 2013). Data compilation is not the simple preparation of databases, but it aims at monitoring WTO Agreements and their conversion into strategies adapted to time and historic situation. It is thus understandable the need to collect information that favours the gender agenda.

Transparency will continue to be a key element in the commercial agenda, at the regional and multilateral levels, and it therefore is an indispensable tool for empirical and quantitative analyses in gender equality. Regional agreements that include ambitious regulations are associated with trade flows greater than those with lower levels of transparency commitment (Lejárraga 2013).

Transparency binding obligations are collected in all WTO Agreements. Special mention should be made of: GATT (art X), General Agreement on Trade in Services (GATS) (art III) and

⁹ On 14 May 2002, the General Council decided that the public should have access to a larger number of documents as soon as these were distributed. It also decided that the scarce number of documents that had initially been private, shall be quickly made public: in approximately two months, instead of six months as it had been previously established. For the second time an important decision on transparency was adopted. Indeed, on 18 July 1996, the General Council agreed to disseminate more information on WTO activities and decided public information should be accessed online, including WTO documents that could have been considered for the general distribution. The objective is for the general public to have more information.

the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property (TRIPS) (art 63). In general, monitoring and evaluation mechanisms that derive agreements from the implementation of the principle of transparency within the framework of WTO agreements are the notifications, the Exam on Commercial Policies, the work of WTO Councils and Committees and the Mechanism of Transparency in Regional Commercial Agreements (RCA), as well as the Preferential Commercial Agreements (PCA) (Llaguno Cerezo 2019).

As part of the insertion in commercial debates on gender, the steps adopted by WTO Secretariat aim, in the first place at raising awareness with regards to the relationship commerce; second to generate data that prove the impact of trade on women and thus favour related initiatives among its Members; and last, to provide technical assistance and advise to governmental agents and entrepreneur women. All this would not be possible without the flows of information generated by the notifications to which Trade Agreements invite. One of the most important tools of the trade policy for gender equality, is precisely the generation of data on trade and gender. These data will not only provide a radiography on the performance for empowerment, but they also allow the identification of obstacles and barriers restricting women's participation in international trade.

It would be difficult to accurately identify the measures that hinder the construction of equitable and sustainable spaces for both men and women without information on how the opening of markets has an impact on women. This principle could actually constitute a first step to raise awareness on the measures to adopt and their net benefits. Currently, markets with greater information asymmetries will more probably remain closed, as there is no information that would encourage entrepreneurs and economic operators to approach in search of new opportunities. Even a market that has suppressed tariff barriers but does not provide adequate and predictable information, might not be attractive. In an economy where women are concentrated in the sector of production of export goods, it could be harmful for the employment if the Government disregards its obligations to provide commercial information to WTO. Therefore, opening a market without transparency could hinder the implementation of trade strategies aimed at generating empowerment.

Transparency has been deemed so important that in the already discussed 2017 Joint Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment, signing parties committed to share experiences on policies and programmes to foster the participation of women and to voluntarily inform them during the Exam on Trade Policies at WTO. Such information will allow Members to become familiarised with current practices in gender studies, methods and procedures for the collection of data segregated by gender, use of indicators, monitoring and evaluation methodologies, and the analysis of gender-focused statistical information and information about trade. Every data, tools and information provided will be essential to examine, design, and implement more gender-sensitive trade policies.

Encouraging the flow of information towards the WTO has also encouraged its Members to internally articulate an agenda for trade and women's economic empowerment, and more importantly, on the information to provide in the Exams on Trade Policies Members have to take, as we will analyse below.

One of the examples is the case of Canada, a country where the gender issue is highly impor-

tant in the design of every development program, every policy and every initiative, including trade policies, therefore information on every experience is to be provided. Impact assessment analysis can be used to identify products and market segments with a positive influence for women that can be socialised as part of the Transparency standards for participation. Canada, leading a group of Members, is also at the forefront in the proposals to include gender equality in the negotiations on the national regulations for the area of services.

Predictability standards allow the expansion of trade practices in stable environments, as well as the establishment of protection coverage for elder women, contrary to what would occur in a market of which there is no information about its functioning and dynamics. Situations of gender-based inequality can be more easily thwarted in those economies in which there is a flow of data and therefore impact modelling (World Bank Group-WTO 2019).

As part of the policy for awareness raising in gender-based analysis, the WTO adopted the Plan of Action on Trade and Gender 2017-2019, to support the activities of WTO Members in this area and to compile new data on the impact of gender-related trade measures. It is important to mention that, by virtue of the principle of special and differentiated treatment (WTO 2000) developing and less advanced Member countries can choose to have extended periods of time for the implementation of Agreements and decisions. Similarly, these countries can request technical assistance and advice the Organisation provides for capacity-building that would, in turn, facilitate adequate formulation, implementation and control of trade policies in tune with the Plan of Action and integrating an integrating, change-generating, gender-based vision. These technical capacity-building programmes on the relation between trade and gender are not only addressed to governments, but also to specific sectors such as women entrepreneurs or women's unions in certain areas such as agriculture and fishing.

However, in this regard there are certain aspects to be discussed on the use of the special and differentiated treatment principle in a subject that, first of all, is closely related to HHRR issues. Even though it is true that the construction of trade policies with a gender perspective that aim at the suppression of the gender gap requires technical capacity-building programmes oriented to government decision-makers, the need for this capacity-building should not be used as a justification to extend for unlimited time the effective implementation of actions or measures. The idea is not only foster and promote practices that would ensure the economic growth of developing and less advanced countries, but also ensure that such growth is based on non-discriminatory platforms aimed at encouraging participation of men and women in equal conditions, precisely in those Member countries with higher rates of gender inequality. The principle of special and differentiated treatment should turn into specific initiatives to accelerate the development of basic economic infrastructures and the support to necessary services which, in turn, increase and expand women's opportunities in the labour market. The solution of specific gender problems should be extended and expanded in the same way through their inclusion in the designs and implementation of plans for support.

As established in the Joint Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment (WTO 2017b) the objective should be:

(...) "1. Sharing our respective experiences relating to policies and programs to encourage women's participation in national and international economies through World Trade Organiza-

tion (WTO) information exchanges, as appropriate and voluntary reporting during the WTO trade policy review process;

2. Sharing best practices for conducting gender-based analysis of trade policies and for the monitoring of their effects;

3. Sharing methods and procedures for the collection of gender-disaggregated data the use of indicators, monitoring and evaluation methodologies, and the analysis of gender-focused statistics related to trade;

4. Working together in the WTO to remove barriers for women's economic empowerment and increase their participation in trade; and

5. Ensuring that Aid for Trade supports tools and know-how for analysing, designing and implementing more gender-responsive trade policies." (...) (p.1-2).

Another tool included in the WTO Transparency system is the mechanism is the WTO Trade Policy Review Process (TPRM), and as is established in the Declaration, this mechanism is one of the ways to contribute to the generalisation of the use of gender-based agendas in trade. This Mechanism consists in a collectively-taken evaluation of a Member trade practices within the WTO.¹⁰ The evaluation assesses the performance of the Member's trade with other Members, the impact of these practices on the Member's trade with other Members, and how such practices can be adjusted to international trade standards. The Member being evaluated provides important information for a visualisation on how trade is integrated in its functioning as a State and as a Legal Entity in International Law.

The documents to be provided for the Exam include a report drafted by the Secretariat, a report by the Member under examination, the observations and comments drafted by the Chairman of the Body for the Review of Trade Policies (OEPC) as a conclusion, and a section with outstanding information on trade policies. The reports resulting from this process become an especially useful reference as they include a wide range of comprehensive information on trade.

Between 2019 and until July 2020 there have been 15 such processes in which, based on the Secretariat's Report, a gender-based approach is analysed in a comprehensive manner only for the European Union and Canada, not surprising if one takes into account the that there have been significant advances since 2017 in these two geographic areas, where the gender-based approach is the core in the implementation of the trade liberalisation.

In general, 80 per cent of the 15 Members that most recently took the exam discussed the issue of the gender gap and women's economic empowerment. The three members that do not discuss the topic coincidentally are located in the Latin America and the Caribbean region. The statistics on trade policy that can be gathered from the exams can be included in the decision-making negotiations to generate a greater commitment in gender-based analysis. In the same way, circulating the information among all members to facilitate an exchange through questions and answers will be a good opportunity to present experiences with a positive outcome that could become a motivation and an example of best practices.

¹⁰ All members are bound to formally take an exam periodically. The four major commercial entities (currently the European Union, the United States, China and Japan) take the exam every three years. The other 16 more important commercial partners take the exam every five years. Members take the exam every seven years.

It is now acknowledged that the implementation of internal legislations is not enough guarantee to achieve advances in the reduction of inequalities between men and women. Experiences cannot only be focused and limited to results. It is necessary to show each of the actions that favoured the result. In some cases, the resources exist to implement strategies, but the staff in charge of the implementation is very limited and/or does not have the training and preparation required. If the approach and the implementation are not comprehensively designed, all the positive results that can be generated by knowledge and experiences and the technical support will never materialise into more and better opportunities for women.

Today, the facilitation of trade is a recurrent aspect in national policies, because barriers must be necessarily removed. Therefore, transparency also plays an important role in the transfer of the information necessary to find and pinpoint those barriers, especially the ones related with the specific gender-related offer, which prevent women from being able to display their full entrepreneurship potential (UNCTAD 2014).

As has been discussed in this paper, trade affects women's economic empowerment and well-being. Gender inequalities can usually increase due to the unequal distribution of income and resources among the various groups of women and men. Commerce also has an impact on the status of women in their several roles as employees, producers, consumers, merchants and taxpayers. It is therefore critical within the framework of the WTO to raise awareness on the responsibility of the organisation and its members to ensure the access of women to the information on trade issues within a favourable, non-discriminatory environment. In the same way, the publication of standards and regulations related gender equality should be favoured, indicating their relation with trade. Reliable statistical information, disaggregated by gender, research capacity and political will, is as well a critically needed element to carry out thorough and comprehensive evaluations about the impact on gender of trade policies (UNCTAD 2016).

Conclusion

A gender-based approach in the studies on international trade law requires also a multidisciplinary approach with the participation of jurists, economists and other experts. It also demands a thorough, painstaking examination of standards, principles, institutions and provisions. It is therefore crucial to understand the beneficial effects of a gender-based approach for the economy in general and for trade in particular and to evaluate fairly the importance of including the gender variable in the formulation and implementation of trade policies that can have a real impact on gender equality.

But, it is impossible to implement a gender-aware trade policy without the necessary statistics disaggregated by gender. These, and their adequate publication and dissemination would inform about the reality of women and the eventual impact of trade regulations on them. The evaluation of impact evaluations will, in turn, favour better oriented negotiations and decision-making, and will avoid discrimination and foster agreement on transitional initiatives for affirmative action when necessary. A policy to foster the access of women to second- and third-level education and to technical professional education will facilitate their participation in the labour market, and

will provide women access to higher level jobs, better paid and more stable, mostly in the area of services. The implementation of other strategies that do not include an analysis of the various impacts every policy can have on both men and women, which continue to assign women narrow sector-based jobs, will only worsen the existing gender inequalities instead of removing them.

The principles of the multilateral trade system, especially the principle of transparency, and the trade policy tools can become a great potential as agents for change in the lives of women. The WTO Secretariat can give a critical impulse to the inclusion of the gender variables in the creation and implementation of trade policies. Only in this way will liberalisation processes achieve a sustainable development, including the unavoidable elimination of gender-based discrimination and the gaps existing in the labour market.

The notifications to ensure the flow of information among WTO Members and between members and WTO, as well as the Exam on Trade Policies are tools of the Multilateral Trade System that facilitate the inclusion of policies for women's economic empowerment in the agendas and that will show the positive results for economic growth of an equal participation of everyone, men and women, in the exchange of goods and services.

Bibliography

- ABRAMOVICH, Víctor E. (2005). Linhas de trabalho em direitos econômicos, sociais e culturais: Instrumentos e aliados, In *SUR. Revista Internacional de Direitos Humanos (RIDH)*, n. 2, pp. 189-223.
- CARRERA LUGO, María Elena (s.f). *Los Derechos Humanos: Universales ¿y con dimensión de género?* [online]. Available at https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjA8aLT5uLrAhWuuFkKHZepDskQFjAAegQIBRAB&url=https%3A%2F%2Fwww.segobver.gob.mx%2Fgenero%2Fdocs%2FBiblioteca%2FLos_derechos%2520humanos.pdf&usg=AOv-Vaw0SWZn6veKxYviGnqvNHpoT (Accessed: 20 May 2020).
- CASTRILLO, Isabel- PEY, Coral- TRAUTMAN, María de la Luz (2004). *Género, Comercio y Derechos Humanos ¿Una relación armónica?* Santiago, Chile: Cuarto Propio
- ESQUIVEL, Valeria (2016). ¿Es posible una economía feminista?, In *Cuadernos de la ciencia y la tecnología. Mateadas Científicas II. Museo Interactivo*, n. 265. [online]. Available at: http://www.gemlac.org/index.php?option=com_content&view=article&id=339:es-posible-una-economia-feminista&catid=24&Itemid=148 (Accessed 8 september 2020)
- FROHMANN, Alicia (2019). Herramientas de Política Comercial para contribuir a la igualdad de género, In *Serie Comercio Internacional*, n. 153 (LC/TS.2019/111). Santiago: Comisión Económica para América Latina y el Caribe (CEPAL).
- KLUGMAN, Jeni (2016). The 2030 Agenda and the Potential Contribution of Trade to Gender Equality, In *Global Economic Governance*. Geneva: International Centre for Trade and Sustainable Development (ICTSD).
- LAMAS, Martha (1996). *La perspectiva de género*. [online]. Available at: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjW4vH19eLrAhWE2FkKHWWWAKQQFjADegQIBBAB&url=http%3A%2F%2Fwww.obela.org%2Fsystem%2Ffiles%2FLa%2520perspectiva%2520de%2520g%25C3%25A9nero%2520-%2520Marta%2520Lamas.pdf&usg=AOvVaw1ukr7Yjx7EcztXrD97k8S> (Accessed: 9 march 2019).
- LEJÁRRAGA, Iza (2013). *Multilateralising Regionalism, Strengthening Transparency Disciplines in Trade*. [online]. Available at <http://dx.doi.org/10.1787/5k44t7k99xzq-en> (Accessed: 14 June 2019).
- LEJÁRRAGA, Iza-SHEPHERD, Ben. *Quantitative Evidence on Transparency in Regional Trade Agreements*, 2013. [online]. Available at <http://dx.doi.org/10.1787/5k450q9v2mg5-en> (Accessed: 22 May 2019).

- LLAGUNO CERESO, Desiree (2019). *Las notificaciones en el Sistema de Transparencia de la OMC*. MsC Degree thesis. Available on file at University of Havana.
- ORGANIZATION FOR THE ECONOMIC COOPERATION AND DEVELOPMENT (OECD) (1999), *DAC Guidelines for Gender Equality and Women's Empowerment in Development Cooperation*. Paris: OECD.
- OCDE-Social Institutions and Gender (SIGI) (2019), *Index 2019 Global report: Transforming challenges into Opportunities*. [online]. Available at https://www.oecd-ilibrary.org/sites/bc56d212-en/1/2/1/index.html?itemId=/content/publication/bc56d212-en&_csp_=3c7e048c80fc5e8e6616e1289a989dd3&itemIGO=oecd&itemContentType=book (Accessed 3 december 2019).
- PEIXOTO BATISTA, Juliana (2009). Derechos humanos y comercio, ¿una relación conflictiva? La protección del derecho a la educación en las negociaciones comerciales internacionales In GENTILI P. et al. (eds.). In *Políticas de privatización, espacio público y educación en América Latina/ edited book*. Rosario: Homo Sapiens Ediciones.
- RADL PHILIPP, Rita (2010). Derechos humanos y género, *CEDES (CD)*, n.81, may-ago. pp. 135-155 DOI: <https://doi.org/10.1590/S0101-32622010000200002>
- RANDRIAMARO, Zo (2006). *Gender and Trade. Overview Report*. [online]. Available at <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKewi1o-WU4OfrAhUo01kKHUaxAREQFjACegQIAhAB&url=https%3A%2F%2Fwww.wedo.org%2Fwp-content%2Fuploads%2Fcep-trade-or.pdf&usq=A0vVaw0eN08NO4UPuoR4Q7NZouLy> (Accessed: 6 may 2020)
- RAZAVI, Shahra (2009). *The Gendered Impacts of Liberalization: Towards "Embedded Liberalism"?* New York; London: Routledge.
- RODRÍGUEZ ENRÍQUEZ, Corina (2010). Análisis Económico para la equidad: los aportes de la economía feminista. In *SaberEs Revista de Ciencias Económicas y Estadística (S-RCEE)*, n. 2. [online]. Available at <http://www.saber.es.fcecon.unr.edu.ar/index.php/revista/article/view/31/62> (Accessed: 31 march 2020)
- RODRÍGUEZ ENRÍQUEZ, Corina (2015). Economía feminista y economía del cuidado. Aportes conceptuales para el estudio de la desigualdad, In *Revista Nueva Sociedad*, n. 256, marzo-abril. [online]. Available at <https://nuso.org/revista/256/la-economia-invisible-feminismo-cuidados-y-poder/> (Accessed: 31 march 2020)
- SEGUINO, Stephanie, Gender Inequality and Economic Growth: A Cross-Country Analysis", In *World Development*, vol. 28, n. 7, pp. 1211-1230.
- UNITED NATIONS EDUCATIONAL, SCIENTIFIC AND CULTURAL ORGANIZATION (UNESCO) (2014), *UNESCO Cultural Indicators of Culture for Development. Methodological Handbook*. [online]. Available at <https://www.es.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/digital-library/cdis/Iguldad%20de%20genero.pdf> (Accessed 23 may 2019)
- UNITED NATIONS CONFERENCE ON TRADE AND DEVELOPMENT (UNCTAD) (2014), *Analysis of the Commercial Policy through a "gender looking glass." Summary of Case Studies of Seven Countries Carried Out By UNCTAD*. (UNCTAD/DITC/2014/3).
- UNCTAD (2016). *Virtual Didactic Handbook of the Institute on Commerce and Gender*. [online]. Available at <https://unctad.org/es/paginas/PublicationWebflyer.aspx?publicationid=1137> (Accessed 2 march 2020)
- WORLD BANK (2012), *Report on Global Development Mundial*. WORLD BANK.
- WORLD BANK GROUP-WTO (2020), *Women and Trade: The Role of Trade in Promoting Gender Equality*. [online]. Available at https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/women_trade_pub2807_e.htm (Accessed 5 march 2020)
- WTO (2017a). *Marrakech Agreement 1995 (AC MARR)*. Updated edition of juridical texts, Secretariat WTO. ISBN: 978-92-870-4519-5.
- WTO (2017b). *Joint Declaration on Trade and Women's Economic Empowerment*. [online]. Available at https://www.wto.org/english/news/news_e/news17_emc11_12dec17_e.htm (Accessed 21 june 2019).

KAROL SORBY

Ústav orientalistiky, Slovenská akadémia vied, Bratislava, Slovenská republika

Národnooslobodzovacie hnutia na Blízkom východe po druhej svetovej vojne a ČSR

National liberation movements in the Middle East following World War II and the CSR

The 1947 partition plan for Palestine was certainly not a peaceful resolution to the contest for Palestine. Both Jewish and Arab armies lined up volunteers and equipped themselves as well as they could. Both sides committed terrorist acts against innocent civilians. The British folded their arms and ignored the escalating violence, as they were preparing to withdraw totally from Palestine. In this situation the Israeli army was in dire need of arms and Moscow which did not want to be directly involved in the conflict. Communist Czechoslovakia which belonged to the Soviet sphere of influence followed the instructions and supplied Israel with weapons despite UN sanctions. In the 1948 Arab-Israeli war Czechoslovakia had considerably contributed to the Israeli victory. After Israel turned to the West the USSR became the main supporter of the Arab national-liberation movement. After the 1952 military coup the Egyptian army turned out to be the real ruler of Egypt. Since armistice of 1949, the Egyptian-Israeli border had been the site of frequent hostilities. Israeli forces carried out their missions easily and emphasized their military superiority which made the Egyptians aware of the pressing need to replace the outmoded equipment left to them by the British. However, when the Egyptian president approached the West for arms, he was rebuffed. He therefore turned to the USSR that acted in a similar way as before. In September 1955 Egypt concluded an agreement with Czechoslovakia to purchase \$ 200 million worth of advanced Soviet military equipment in exchange for Egyptian cotton. The so-called Czech arms deal was really a Soviet-Egyptian one and caused considerable annoyance mainly in Washington and London.

Key words: Culmination of Arab-Jewish tension in Palestine after WWII, US-British differences in assessment of the situation, the British are quitting their Palestine mandate, the 1947 UN partition plan for Palestine, war is offing in Palestine, the creation of Israel, the first Arab-Israeli war and its results, Czechoslovakia is provides the Jews with weapons, Israeli-Egyptian armed skirmishes, Egypt in need of modern weapons, Czechoslovakia comes to help

Úvod

Plán OSN na rozdelenie Palestíny určite nebol rozhodnutím na mierové urovanie situácie. Tak židia, ako aj Arabi regrutovali dobrovoľníkov a pripravovali sa na zrážku ako najlepšie

vedeli. Obidve strany páchali násilie na nevinných civilistoch. Briti stiahli svoje jednotky a narastajúce násilie prehliadali, keďže sa pripravovali na definitívny odchod z Palestíny. Za tejto situácie židovská armáda nutne potrebovala zbrane a Moskva nechcela byť priamo zatiahnutá do konfliktu. Komunistické Československo, ktoré bolo súčasťou sovietskej sféry vplyvu, plnilo inštrukcie a dodávalo Izraelu zbrane napriek sankciám OSN. V arabsko-izraelskej vojne 1948 Československo výrazne prispelo k izraelskému víťazstvu. Keď sa Izrael pridal k Západu, ZSSR sa stal hlavným podporovateľom arabského národnooslobodzovacieho hnutia. Po vojenskom prevrate v roku 1952 sa armáda stala skutočným vládcom Egypta. Od prírmeria v roku 1949 boli izraelsko-egyptské hranice miestom opakujúcich sa ozbrojených zrážok. Izraelské jednotky bez ťažkostí uskutočňovali výpady a potvrdzovali svoju vojenskú prevahu, čo Egyptanov nútilo hľadať možnosti na modernizáciu zastaranej výzbroje, ktorú im zanechali Briti. Keď sa egyptský prezident obrátil na západné štáty so žiadosťou o nákup zbraní, žiadosť bola zamietnutá. Následne sa obrátil na ZSSR, ktorý sa zachoval podobne ako v predošlom prípade. V septembri 1955 Egypt uzavrel zmluvu s Československom o nákupe modernej sovietskej výzbroje za 200 miliónov USD. Dodávka zbraní z ČSR však bola sovietska akcia a vyvolala značnú neľúbosť najmä vo Washingtone a Londýne.

1. Postoj ČSR k snahám o vytvorenie židovského štátu v Palestíne

Napätie v Palestíne, ktoré sa stupňovalo počas celého obdobia britskej mandátnej správy (1922 – 1948), vyvrcholilo po druhej svetovej vojne. Zásady britskej politiky voči Palestíne, vyložené v máji 1939 v Churchillovej *Bielej knihe* (White Paper), neuspokojili ani Arabov, ani sionistov. Palestínski Arabi neboli ochotní pripustiť žiadne ďalšie prisťahovalectvo a predaj pôdy do židovských rúk a na druhej strane sionisti považovali kvóty stanovené na židovské prisťahovalectvo do Palestíny za nedostatočné (Mahler a Mahler 2010, s. 91 – 92; Khater 2004, s. 233 – 241). V súvislosti s britskými parlamentnými voľbami roku 1945 sionisti vkladali značné nádeje do *labouristov*, ktorí svojho času odmietli *Bielu knihu*. Po volebnom víťazstve však *labouristi* zmenili svoje postoje, pretože ani vláda Clementa Attleeho nemohla prehliadať imperiálne záujmy Veľkej Británie (Monroe 1963, s. 164; Lenczowski 1957, s. 332).

Situácia sa ďalej vyostřila, keď do palestínskej otázky začali zasahovať Spojené štáty americké. Pod dojmom tragédie európskych židov počas druhej svetovej vojny vplyvné židovské kruhy v USA vyvíjali značný nátlak na Biely dom v záujme podpory sionistických ambícií v Palestíne. Prezident Franklin D. Roosevelt, berúci do úvahy tak záujmy amerických ropných monopolov, ako aj širšie strategické záujmy USA na Blízkom a Strednom východe, dokázal vďaka svojej autorite tomuto tlaku vzdorovať (Al-*ʿAqqād* 1983, s. 335). Jeho nástupca, Harry Truman, mal oveľa slabšiu pozíciu, a tak často musel rešpektovať požiadavky vplyvnej domácej „židovskej loby“, aj proti záujmom vlastného *Štátneho departmentu*.

Postoje Veľkej Británie a USA k riešeniu palestínskej otázky sa teda v povojnovom období značne rozchádzali. Koncom augusta 1945 poslal prezident Harry Truman ministerskému predsedovi Clementovi Attleemu list, v ktorom požadoval okamžité povolenie vstupu do Palestíny pre stotisíc židov. Britská vláda túto požiadavku síce odmietla, ale vzhľadom na svoju ekono-

mickú závislosť od USA bola nútená pristúpiť na vytvorenie britsko-amerického výboru, ktorý mal preskúmať palestínsku otázku v celej šírke vrátane židovskej otázky v Európe a židovského prisťahovalectva z neeurópskych krajín (Kirk 1954, s. 198).

V rokoch druhej svetovej vojny došlo vo svetovom sionistickom hnutí k významnej zmene. Umiernené probritské krídlo, ktoré viedol Dr. Chaim Weizmann, strácalo vplyv a dopredu sa dralo militantné krídlo vedené Davidom Ben-Gurionom orientované na USA (Muzikár 1983, s. 158). Ben-Gurionovo krídlo prostredníctvom *Židovskej agentúry* (Jewish Agency) fakticky riadilo činnosť sionistických teroristických organizácií, ktoré sa vraždami a sabotážami snažili presadiť vytvorenie židovského štátu a otvoriť brány voľnému prisťahovalectvu židov do Palestíny. Vedúci predstavitelia *Židovskej agentúry* sa, samozrejme, navonok dištancovali od ilegálnych akcií teroristických skupín a vyjadrovali poľutovanie nad tým, že tomu nemôžu zabrániť (*Dějiny diplomacie* 1982, s. 186).

Britsko-americký výbor, vytvorený v novembri 1945, pracoval pod tlakom rozličných skupín a inštitúcií. Biely dom presadzoval prisionistický postoj, kým britská vláda a *Štátny department* USA žiadali zaujať proarabský postoj. Loy Henderson, riaditeľ blízkovýchodného odboru v *Štátnom departemente*, dal členom komisie najavo, že „je jeden faktor, ktorému musia čeliť tak USA, ako aj Veľká Británia. Týmto faktorom je Sovietsky zväz a bude rozumné mať to pri riešení palestínskej otázky na pamäti“ (Crum 1947, s. 16). Sionisti však zaktivizovali všetkých svojich prívržencov s cieľom ovplyvniť členov komisie na presadenie vlastných predstáv. Záverečná správa komisie z 20. apríla 1946, zhrnutá do desiatich odporúčaní, bola charakterizovaná ako pokus vyhovieť každému. Pre svoju protirečivosť ju, samozrejme, odmietli tak Arabi, ako aj sionisti, pretože požadovala pokračovanie britského mandátu, potlačenie terorizmu a ilegálneho prisťahovalectva, odstránenie obmedzení pri nákupe pôdy židmi a jednorazové prijatie stotisíc európskych židov, odmietala však projekt samostatného židovského štátu (Hurewitz II. 1956, s. 264 – 266).

Prezident Harry Truman v snahe získať podporu židovských voličov poslal britskej vláde list, v ktorom vítal všetky odporúčania komisie zvyhodňujúce sionistov ako „neodkladné ciele“, kým ostatné odporúčania odmietol s odôvodnením, že ide o „otázky dlhodobého politického plánovania“ a otázky medzinárodného práva, ktoré si vyžadujú starostlivé štúdium (Kirk 1954, s. 215 – 216). Trumanov list vraj veľmi rozhneval britského ministra zahraničných vecí Ernesta Bevena, ktorý obratom poslal do Washingtonu ostrý protest (Williams 1952, s. 260). Aj reakcia premiéra Attleeho v Dolnej snemovni 1. mája 1946 bola hodnotená ako „mimoriadne ostrá“, lebo odsúdila prezidentov selektívny prístup k odporúčaniam komisie. Okrem toho sa Clement Attlee zaujímal o to, do akej miery by USA participovali na dodatočných vojenských a finančných výdavkoch pri realizácii týchto opatrení. Vyhlásil, že jeho vláda nemôže povoliť vstup takej veľkej mase prisťahovalcov (požadovaných stotisíc), ak „nezákonné armády“ v Palestíne nebudú rozpustené a neodovzdajú zbrane, rovnako Arabi i židia. Zdôraznil, že *Židovská agentúra* musí zohrať „pozitívnu úlohu“ pri potláčaní teroristických akcií proti britským životom a zariadeniam (Louis 1998, s. 418; Kirk 1954, s. 215 – 216).

Britská vláda teda odmietla Trumanovu požiadavku, na čo sionistické ozbrojené organizácie *Hagana* (Obranná armáda), *Irgun Zvai Leumi* (Národná vojenská organizácia, nazývaná tiež IZL alebo Ecel) a *Sternov gang* (LEHI – Lohamei Herut Israel – Bojovníci za slobodu Izraela)

odpovedali teroristickými akciami v lete 1946 proti britským okupačným jednotkám v Palestíne (Terner 1991, s. 75; Muzikár 1983, s. 167). Britské velenie dostalo voľnú ruku na tvrdé represálie sprevádzané rozsiahlym zatýkaním vodcov sionistických organizácií a zosilnením ochrany pobrežia proti ilegálnemu prisťahovalectvu. Udalosti, ktoré bezprostredne nasledovali po uverejnení správy britsko-americkej komisie, presvedčili britskú vládu, že politika USA nemá za cieľ pomôcť Britom udržať si vplyv na Blízkom východe, ale naopak, sťažiť im situáciu a využiť na tento účel židov v Palestíne a sionistov na celom svete (Kimche 1953, s. 60).

Tvrdý postoj britskej vlády vychádzal zo širšieho hodnotenia medzinárodnej situácie a z predpokladu, že prezident Harry Truman nebude môcť konať proti zámerom *Štátneho departmentu* a Pentagonu. V tom období bolo totiž možné zaznamenať zvýšenú hospodársku i vojenskú aktivitu Američanov v arabskom svete, či už išlo o záujmy ropných monopolov alebo o výstavbu vojensko-strategických objektov. Na druhej strane tu bol tlak britských vojenských kruhov na zblíženie s arabskými štátmi a na nastúpenie protisionistického kurzu. Kalkulácie britskej vlády však nevyšli: 4. októbra 1946 sa Harry Truman znovu vehementne postavil za sionistické požiadavky a dokonca podporil plán na rozdelenie Palestíny vypracovaný *Židovskou agentúrou* (Kirk 1954, s. 229).

Podobne ako odporúčania britsko-americkej komisie nemohli viesť k normalizácii situácie v Palestíne, s neúspechom, resp. všeobecným odmietnutím sa stretol aj *Plán Morrisona a Gradyho* z júla 1946 na zriadenie autonómnych provincií v Palestíne v rámci jednotného štátu, pričom poručenie Veľkej Británie malo trvať ďalších päť rokov (Polk – Stamler – Asfour 1957, s. 114). V auguste sa v Paríži zišiel výkonný výbor *Židovskej agentúry*, ktorý odmietol Morrisonov plán a sám vypracoval plán na zriadenie „životaschopného židovského štátu v primeranej časti Palestíny“ (Sacher 1952, s. 189). Na konferencii zvolanej Britmi 10. septembra 1946 o riešení problému sa zúčastnili iba delegáti arabských štátov, ktorí navrhli unitárny štát riadený zástupcami všetkých spoločentiev zvolených v závislosti od ich počtu, pričom počet židovských zástupcov v zákonodarných orgánoch nemal v žiadnom prípade prevýšiť tretinu. Občianstvo malo byť obmedzené na predvojnových obyvateľov Palestíny a ďalšie prisťahovalectvo židov malo byť zastavené (Bernadotte 1951, s. 25 – 26).

Začiatkom roku 1947 musela britská *labouristická* vláda doma čeliť kombinovanému tlaku povojnovej hospodárskej depresie a ťažkej energetickej krízy umocnenej najtuhšou zimou za posledných 66 rokov (Kirk 1954, s. 235). Nebolo dost' prostriedkov na udržiavanie okupačných armád v rozličných častiach sveta, preto musel ministerský predseda Clement Attlee urobiť viacero významných rozhodnutí, napr. o poskytnutí nezávislosti Indii, o ukončení britského mandátu v Palestíne a zastavení hospodárskej a vojenskej pomoci Grécku. Tieto rozhodnutia znamenali priznanie vlastnej porážky zoči-voči národnooslobodzovaciemu hnutiu a boli akýmsi oficiálnym ústupom Veľkej Británie z pozície vedúcej mocnosti kapitalistického sveta a začiatkom rozkladu britskej koloniálnej ríše (Pappe 2006, s. 121).

Vedúci britskej delegácie pri OSN, sir Alexander Cadogan, požiadal 2. apríla 1947 generálneho tajomníka OSN o zvolanie mimoriadneho zasadnutia Valného zhromaždenia (*Dějiny diplomacie* 1982, s. 188). Ešte v tom istom mesiaci začalo Valné zhromaždenie sériu zložitých rokovaní o budúcnosti Palestíny a prvým konkrétnym krokom bolo vytvorenie zvláštneho výboru pre Palestínu, tzv. UNSCOP (United Nations Special Committee on Palestine). Výbor mal

podat' Valnému zhromaždeniu správu s odporúčaním na riešenie palestínskeho problému najneskôr do 1. septembra 1947. UNSCOP vytvorený 26. mája 1947 bol zložený s prihliadnutím na teritoriálne zastúpenie z reprezentantov 11 štátov, ktoré neboli členmi Rady bezpečnosti OSN: Austrália, Kanada, ČSR, Guatemala, Holandsko, Peru, Švédsko, Uruguaj, nerozdelená India, Irán a Juhoslávia (Muzikář 1983, s. 170).

Britská vláda rátała s tým, že nejednotnosť v radoch členov UNSCOP posilní jej pozíciu a umožní ďalšie manévry, ale ZSSR a jeho spojenci presadzovali likvidáciu britského mandátu, stiahnutie britských vojsk a ukončenie cudzieho zasahovania do záležitostí Palestíny. Členovia UNSCOP navštívili v lete 1947 Palestínu, aby prešetrili situáciu a vypočuli si názory zainteresovaných strán. *Najvyšší arabský výbor* v Palestíne činnosť UNSCOP bojkotoval s odôvodnením, že „je pevnou a neotrasiteľnou vôľou Arabov neuvažovať o žiadnom riešení, ktoré by znamenalo stratu zvrchovanosti nad ktoroukoľvek časťou ich krajiny alebo obmedzenie zvrchovanosti akoukoľvek formou“ (Sykes 1965, s. 378). Arabské štáty trvali na poskytnutí práva na sebaurčenie palestínskym Arabom a na uznaní nezávislého palestínskeho štátu. Odmietali spájať otázku židov bez domova s palestínskou otázkou, lebo tento problém mali riešiť medzinárodné organizácie pre utečencov. Všetky pokusy o zblíženie stanovísk stroskotali na požiadavke *Židovskej agentúry*, že nejde iba o záujmy tých židov, ktorí sú už v Palestíne, ale predovšetkým o práva a záujmy židov mimo Palestíny, ktorí sa chcú do krajiny prisťahovať (Léonard 1949, s. 625).

O pláne na rozdelenie Palestíny, ktorý predložila *komisia ad hoc*, Valné zhromaždenie rokovalo od 26. do 29. novembra 1947. Hneď v prvý deň rokovania vedúci sovietskej delegácie Andrej Gromyko – v súlade s chybnou predstavou vtedajšej sovietskej zahraničnej politiky, že židovský štát bude predmostím socializmu na Blízkom východe – vyhlásil: „Skúsenosti získané zo štúdia palestínskej otázky vrátane skúseností zvláštneho výboru OSN, UNSCOP ukázali, že židia a Arabi v Palestíne nechcú a nemôžu žiť spoločne. Logický záver je taký, že ak nemôžu žiť spoločne vnútri hraníc jedného štátu, niet inej alternatívy než namiesto jedného vytvoriť dva štáty, arabský a židovský“ (Laqueur 1959, s. 146). Keďže niekoľko dní pred hlasovaním sa ukazovalo, že plán na rozdelenie nezíska potrebnú dvojtretinovú väčšinu, sionisti a USA vyvinuli potrebný nátlak na päť štátov (Filipíny, Kostarika, Libéria, Haiti a Paraguay), ktoré hodľali hlasovať proti rozdeleniu (Lilienthal 1989, s. 51 – 55; Fisher – Ochsenwald 1997, s. 677). Po rozporuplnej diskusii Valné zhromaždenie OSN 29. novembra 1947 rozhodlo rezolúciou 181/II prijať väčšinový plán UNSCOP. Hlasovalo zaň 33 členov, 13 bolo proti a 10 sa zdržalo hlasovania. Na základe uvedenej rezolúcie bola historická Palestína potrebnou dvojtretinovou väčšinou rozdelená na židovský štát s rozlohou 14 862 km², t. j. 56,47 % územia Palestíny, hoci židovské obyvateľstvo tvorilo len 31,4 % všetkého obyvateľstva, na arabský štát s rozlohou 11 286 km², t. j. 42,88 % územia, a na oblasť Jeruzalema pod medzinárodnou správou bolo vyčlenených 177 km², t. j. 0,65 % územia. Podľa tohto rozdelenia malo v židovskom štáte žiť 995-tisíc obyvateľov, z toho 498-tisíc Arabov a v arabskej Palestíne malo žiť 735-tisíc obyvateľov, z toho 725-tisíc Arabov a 10-tisíc židov. V oblasti Jeruzalema malo žiť 115-tisíc Arabov a 90-tisíc židov. V čase delenia židia vlastnili len 8,6 % pôdy v Palestíne (Hurewitz II. 1956, s. 281 – 285). Rezolúcia teda celkom očividne znevýhodňovala navrhovaný arabský štát v Palestíne.

Prvé rozhodnutie OSN o budúcnosti Palestíny sa zrodilo za neobyčajne komplikovanej medzinárodno-politickej situácie. Pri riešení tejto zložitej otázky pôsobili mnohé veľmi silné

emocionálne faktory, ktoré sionistická propaganda dokonale využila na legalizovanie svojich neoprávnených požiadaviek. Bola to najmä povojnová vlna sympatií a súcitu so židovskými obeťami nacistického besnenia (Rác 1983, s. 44). Sionistom sa podarilo využiť súcit i komplex viny za osudy židov v druhej svetovej vojne na egoistické presadzovanie svojich cieľov. Rezolúcia OSN bola síce pokroková svojím antikoloniálnym charakterom a uznaním práva oboch spoločenstiev žijúcich v Palestíne na sebaurčenie a nezávislú štátnosť, ale výrazne poškodila Arabov, ktorí ju vnímali ako nezaslúženú krivdu a politické násilie. Diplomacia ZSSR vychádzajúca zo zásady, že je nutné za všetkých okolností bojovať za oslabenie kolonializmu a imperializmu, teda aj v Palestíne, a že treba bojovať proti reakčným probritským kruhom v arabských štátoch náležite nezhodnotila negatívne dôsledky vzniku sionistického štátu v regióne (*Dějiny diplomacie* 1982, s. 189). Vo svojom konečnom stanovisku vychádzala z chybného hodnotenia pomeru síl a očakávaného politického vývoja na Blízkom východe. Osvojila si názor, že 1. arabský nacionalizmus je pevne pod kontrolou statkárov a kompradorskej buržoázie a že sa stal hlavnou oporou britskej politiky; 2. židovské obyvateľstvo, kultúrne vyspelejšie a značne ovplyvnené socialistickou ideológiou, bude zárukou pokrokových a demokratických premien v celom regióne.

Kým sionisti rozhodnutie OSN prijali, aj keď s mnohými výhradami (Marlowe 1959, s. 238), Arabi boli rozhodne a jednomyselne proti rozhodnutiu, ktoré prisúdilo väčšiu časť Palestíny budúcu židovskému štátu. Vo vyhlásení arabských vlád k rezolúcii sa zdôrazňovalo, že sionisti nemajú nijaký nárok na Palestínu alebo jej časť, Palestína nemôže a nechce byť náhradou za riešenie problému židov vo svete. Zásada práva na sebaurčenie národov nemôže v žiadnom prípade poskytnúť židovskej menšine privilegované postavenie voči arabskej dvojtretinovej väčšine, ako to stanovuje rezolúcia. Predstavitelia vlád štátov *Arabskej ligy* sa na konferencii v Káhire zhodli na tom, že rozdelenie Palestíny je neplatné od samého začiatku. Uzniesli sa, že prijmú také drastické opatrenia, ktoré zmari realizáciu nespravodlivého plánu na rozdelenie Palestíny a podporia práva Arabov (*Dokumenty k otázke Blízkeho a Stredného východu* 1963, s. 112 – 113). Týmto postojom však Arabi podcenili politické reality, neprihliadli na neudržateľnosť svojho (hoci spravodlivého) odporu proti rezolúcii OSN a chybné zhodnotili medzinárodnú situáciu po druhej svetovej vojne, ako aj pomer síl v samotnej Palestíne. To do značnej miery prispelo k tragédii, ktorá následne postihla arabský ľud Palestíny.

Už počas rokovania v OSN o palestínskej otázke dochádzalo v Palestíne k ozbrojeným zrážkam medzi dobre organizovanými nelegálnymi židovskými ozbrojenými zložkami, najmä *Palmach* (Úderné oddiely), *Irgun Zvai Leumi* (Národná vojenská organizácia) a *Sternov gang* (LEHI – Bojovníci za slobodu Izraela) na jednej strane a arabskými partizánmi, pričom britská mandátna správa ešte podnecovala tieto zrážky namiesto toho, aby ich tlmila (Massad 2006, s. 2 – 3). Britské vládnuce kruhy chceli vzájomné krviprelievanie využiť na to, aby dokázali OSN, že Palestína naďalej potrebuje silnú správu, aby sa predišlo židovsko-arabským masakrám. Preto britská vláda sabotovala činnosť *Komisie pre Palestínu*, vytvorenej súčasne s prijatím rezolúcie 181/II o rozdelení Palestíny, zloženej zo zástupcov Bolívie, ČSR, Dánska, Panamy a Filipín, a odmietla jej postupne odovzdávať príslušné právomoci (Hadawi 1991, s. 82; Kirk 1954, s. 259). Bola rozhodnutá ponechať si úplnú kontrolu nad Palestínou do poslednej chvíle. Vyhlásila, že zástupcom *Komisie* umožní vstup do Palestíny až dva týždne pred ukončením man-

dátu a zároveň odmietla uznať právomoc dočasných židovských a arabských vládnych orgánov počas trvania mandátu (Cattan 1988, s. 44).

Niekoľko hodín pred ukončením britského mandátu, 14. mája 1948 o 16. hodine, David Ben-Gurion na slávnostnom zhromaždení národnej rady v Tel Avive vyhlásil vytvorenie štátu Izrael (Smith 2004, s. 214 – 216; Sachar 1998, s. 269). Na druhý deň, 15. mája, ozbrojené sily piatich členov *Ligy arabských štátov* vstúpili do Palestíny a oficiálne sa začala prvá arabsko-izraelská vojna, ktorá sa zvyčajne delí na štyri fázy: 1. neoficiálna vojna od prijatia rezolúcie OSN o rozdelení Palestíny 29. novembra 1947 do ukončenia britského mandátu 15. mája 1948; 2. arabská ofenzíva od 15. mája do 11. júna 1948, prerušená prvým prímerím; 3. ofenzíva sionistov od 9. do 18. júla 1948, prerušená druhým prímerím; 4. záverečné boje od 15. októbra 1948 do začiatku roku 1949. Vodcovia štátov *Arabskej ligy* sa síce dohodli na koordinácii vojenských akcií, ale keď mali vytvoriť jednotné hlavné velenie, došlo k nezhodám (Herzog 1982, s. 22; Muzikář 1983, s. 194). Kráľ °Abdallāh formálne prevzal velenie, ale egyptské a sýrske jednotky sa mu odmietli podriaďovať, a preto sa ani nemohol realizovať jednotný postup bojovej činnosti.

Počas rokovaní v Bezpečnostnej rade OSN sa Veľká Británia usilovala zmariť izraelské územné zisky v negevskej oblasti a žiadala, aby sa súperiace strany stiahli za líniu z 15. októbra 1948. Podarilo sa jej presadiť príslušnú rezolúciu v Bezpečnostnej rade, ale nový prostredník OSN (nástupca grófa Bernadotta), Američan Ralph Bunche, jej realizáciu prekazil v spolupráci s predstaviteľmi Izraela šikovným politickým manévrom: mobilné izraelské jednotky sa stiahli, ale zostali tam posilnené pôvodné židovské kolónie, ktoré sa neskôr stali výhodnými nástupišťami na ďalší útok (Kirk 1954, s. 288).

Už 22. decembra prešli izraelské jednotky na južnom fronte znovu do útoku dôvodiac, že Egypťania sťahujú značné posily, aby uvoľnili z obkľúčenia svoju brigádu, a pritom neustále útočia na židovské osídlenia blízko hraníc (O'Ballance 1956, s. 198). Izraelská armáda zostrila obkľúčenie egyptskej brigády a ďalšie izraelské jednotky postupovali od Beršeby na juhovýchod a 27. decembra 1948 obsadili pohraničné mesto al-°Awdža. Odtiaľ izraelská motorizovaná kolóna prešla na Sinajský polostrov a dobyla mesto al-°Arš. Za tejto kritickej situácie Egypt znova žiadal pomoc od spojencov v *Lige arabských štátov*, ale márne. Veľká Británia presadila v Bezpečnostnej rade OSN 29. decembra ďalšiu rezolúciu, požadujúcu okamžité zastavenie paľby a stiahnutie sa za októbovú líniu (Kirk 1954, s. 292). No Izrael nerešpektoval ani túto rezolúciu, a tak britská vláda urobila okázalé gesto, aby pred Arabmi demonštrovala svoju dôležitosť pri obrane Egypta a 31. decembra pohrozila Izraelu, že uplatní príslušné články *anglo-egyptskej zmluvy* z roku 1936, t. j. že vojensky zasiahne v prospech Egypta, hoci Egypt o podobný zásah nestál (Al-°Aqqād 1983, s. 406). Po prezidentských voľbách si v administratíve USA uvedomili, že zisky Izraela sú dostatočné, a preto nemá zmysel ďalej zhoršovať vzťahy s Arabmi a s Veľkou Britániou. Aj vplyvné americké hospodárske kruhy mali záujem o zlepšenie vzťahov s arabskými ropnými krajinami. Začiatkom januára 1949 bolo toto stanovisko tlmočené Davidovi Ben-Gurionovi, a potom už bola cesta otvorená na rokovanie o prímerí medzi Izraelom a jeho arabskými susedmi na ostrove Rodos.

Palestínska vojna odhalila niekoľko dôležitých skutočností: 1. že nejednotný, rozhádaný arabský tábor sa ani v kritickej situácii nedokázal zjednotiť a zaplatil za to stratou Palestíny; 2. že sústredený tlak amerických židov na administratívu USA znamenal pre sionizmus nesmiernu

diplomatickú i hospodársku podporu; 3. že izraelskí vojaci väčšinou predstihovali arabských vojakov nie osobnou odvahou a statočnosťou, ale bojovou morálkou a disciplínou, lebo vedeli, že nemajú kam ustúpiť a verili, že bojujú za oslobodenie od britského koloniálneho jarma, za vytvorenie vlastného nezávislého štátu, za obranu svojej vlasti proti cudzej, Britmi riadenej invázii (Lebrecht 1984, s. 259). Neuvedomovali si (alebo si nechceli uvedomiť) skutočné korene konfliktu a v tom čase ešte málokto predpokladal, že sionistické vedenie postupne opustí ideály, za ktoré oni bojovali.

Izraelské vojská sa stiahli zo Sinajského polostrova, pásmo Gazy sa dostalo do správy Egypta a vojaci obkľúčenej egyptskej brigády, ktorí vydržali vzdorovať, sa mohli vrátiť domov so všetkými poctami nepokorených. Dohoda o prímerí s Egyptom bola podpísaná 24. februára, s Libanonom 23. marca, so Zajordánskom 3. apríla a so Sýriou 20. júla 1949. Tak sa uzavrela jedna z tragických kapitol novovekých dejín Blízkeho východu a jej výrečným svedectvom zostali státisíce arabských utečencov z Palestíny, ktorí bránili arabsko-židovskému zmiereniu. Volanie po spravodlivosti, po náprave spáchaných krívd i po odvete sa odvtedy stalo otázkou národnej cti Arabov.

V ČSR po vojne väčšina obyvateľstva so sympatiami vnímala snahy o vytvorenie židovského štátu v Palestíne najmä vzhľadom na tragický osud židov v Európe počas vojny. Aj v povojnovom Československu pôsobilo niekoľko sionistických organizácií, z ktorých niektoré vznikli už v predvojnovom období. Tie sa programovo zameriavali na vytvorenie a budovanie židovského štátu (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993, s. 17). Veľký počet organizácií a spolkov zodpovedal skutočnosti, že napriek svojej nepočetnosti boli židia v Československu v rokoch 1945 – 1948 politicky značne diferencovaní. Názorové rozdiely medzi sionistickými organizáciami sa týkali najprv foriem zápasu o vlastný štát, neskôr jeho politického charakteru (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993, s. 18). Po februári 1948 sa v československom postoji čoraz viac uplatňovalo delenie sionizmu na pravicový a ľavicový, na kapitalistický a socialistický: organizácia Irgun a Šternova skupina boli označované za fašistické. Postoje ČSR k Izraelu a k sionistickým organizáciám čoraz viac určovali tak záujmy a názory *Komunistickej strany Izraela*, ako aj sovietske veľmocenské záujmy. Aj na pôde ČSR, hlavne v roku 1948, sa odohrával boj proti „pravícovému sionizmu“, ktorý sa potom rozšíril proti sionizmu vôbec (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993, s. 19). Na pomoc bojujúcemu Izraelu ČSR poskytla významnú materiálnu pomoc a od 20. mája do 11. augusta 1948 odletelo z letiska v Žatci 92 dopravných lietadiel rozličných typov. V rámci „žateckej akcie“ sa do Izraela prepravilo leteckým mostom spolu vyše 300 ton vojenského materiálu (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993, s. 129). Súčasťou prípravy na vojnu (v Palestíne), ktorú predstavitelia sionistických organizácií po vyhlásení židovského štátu očakávali, bol špeciálny výcvik vojakov a dôstojníkov, v prvom rade letcov, mechanikov, parašutistov, a posilnenie vlastných bojových jednotiek Hagany o útvary židovských dobrovoľníkov zo zahraničia. ČSR bola jedinou krajinou, ktorá obidve tieto požiadavky v roku 1948 splnila (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993, s. 59).

Vo výcvikovom stredisku Libavá sa od 20. 8. 1948 cvičilo v rámci akcie „Hagana DI“ vyše 1300 vojakov a dôstojníkov, štátnych príslušníkov ČSR.¹ Tí odišli tromi transportmi do Izraelu.

¹ Kódové označenie DI znamenalo „Důvěrné Izrael“.

la v prvom štvrtroku 1949. Tým sa skončila jedna časť akcie DI – výcvik vojenskej jednotky a špecialistov pre armádu nedávno vytvoreného štátu. Zároveň sa skončil zápas dvoch úplne rozdielnych koncepcií, protichodných zámerov a cieľov s touto jednotkou. Podľa komunistov mala jednotka slúžiť hlavne na posilnenie ich mocenských pozícií v budúcom židovskom štáte. Sionistické a izraelské inštitúcie sa zasa snažili vybudovať vojenský útvar a vycvičiť špecialistov, ktorí by sa zúčastnili na národnooslobodzovacom boji, obrane a kolonizácii Izraela. Tento spor pokračoval aj potom, keď komunisti so svojou koncepciou neuspeli a stál v pozadí všetkých ďalších nezrovnalostí i stretnutí medzi komunistickou mocou a predstaviteľmi sionistických inštitúcií (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993, s. 80).

Za kľúčový bod zmeny v československo-izraelských vzťahoch sa považuje výsledok parlamentných volieb v Izraeli 31. januára 1949. Komunisti v nich zaznamenali výrazný neúspech, keď získali len 3,51 % hlasov. Hoci izraelskí komunisti nerátali s rozhodujúcou prevahou v parlamente, verili, že budú mať dobrú pozíciu pri určovaní charakteru nového štátu. Ich predstavy boli od začiatku nereálne, práve tak ako nádeje českých a slovenských židov – komunistov aj vedenia bezpečnosti v ČSR na vytvorenie „socialistického Izraela“. V Prahe aj v Moskve bol výsledok volieb sklamaním. V Izraeli sa totiž čakalo volebné víťazstvo ľavicovo orientovaných strán a vývoj podobný ako v európskych „ľudových demokraciách“ v prvých povojnových rokoch. Komunisti chceli vytvoriť spoločný front, ale strana *Mapam* odmietla spoločnú volebnú kandidátku (Dufek – Kaplan – Šlosar 1993, s. 81). Vo voľbách zvíťazila pravicovo orientovaná socialistická strana *Mapai* a vládu vytvoril David Ben-Gurion. Od roku 1949 sa preto v dovtedajšom československo-izraelskom priateľstve začali prejavovať tieň a v roku 1952 už možno hovoriť o nepriateľstve. V tomto procese sa premietali medzinárodné vplyvy, hlavne spory svetových veľmocí o Blízky východ a z toho plynúce premeny sovietskej i československej politiky voči Izraelu.

2. Úloha ČSR pri dodávke zbraní na Blízky východ

Druhá svetová vojna a obdobie po nej poskytli ZSSR také politické a strategické možnosti, ktoré všetky predchádzajúce pokusy uplynulých dvoch desaťročí nedokázali zaistiť. ZSSR sa zásadne zaujímal o dva procesy: vnútorný, kde v podstate išlo o hospodársku obnovu vlastnej krajiny a povojnové rozdelenie sveta na sféry vplyvu, kde sa hlavné sovietske úvahy točili okolo upevnenia moci vo východnej Európe. Podpora národnooslobodzovacích hnutí mimo východnej Európy nebola zatiaľ na programe; takéto hnutia sa mali spoliehať na vlastné schopnosti (Behrani 1986, s. 88).

V arabských štátoch sa sovietski vodcovia zameriavali viac na diplomatické pôsobenie – priamo i v OSN – a na propagandu a s malými nákladmi robili čo mohli, aby skomplikovali život Britom a ich západným spojencom v tejto tradične britskej sfére vplyvu. Sovietska úloha v Palestíne je toho príkladom: napriek antisionistickému postoju sovietska vláda hlasovala v OSN roku 1947 za rozdelenie a roku 1948 rýchlo uznala Izrael (Hoskins 1954, s. 105; Sachar 1998, s. 270). Takto si bola istá odchodom britských vojsk z Palestíny a pokračovaním židovsko-arabského konfliktu, ktorý na neurčito bude držať Blízky východ v kvase. S prítvrdzovaním západnej

politiky v Turecku a Iráne, arabský svet poskytoval Moskve najlepšie možnosti na prenikanie do regiónu.

Významným prvkom Britmi navrhovaného povojnového blízkovýchodného systému malo byť uspokojivé urovanie palestínskeho problému, ktorý bol skôr politický ako strategický. Náčelníci štábov vyzdvihovali značnú strategickú hodnotu Palestíny ako štítu na obranu Egypta pred komunistickým nebezpečenstvom. Ešte v rokoch 1946 – 1947 sa s Palestínou uvažovalo ako s čiastočnou náhradou za Egypt a s definitívnou palestínskou vládou mala byť uzavretá zmluva na zaistenie britských vojenských základní v Palestíne (Yapp 1991, s. 399).

Aj keď náčelníci štábov považovali každé miesto za cenné, určite nikdy nepočítali s tým, že by Palestína mohla byť plnou náhradou za Egypt. Zaistenie britskej strategickej pozície v Palestíne nebolo natoľko významné ako nájdenie takého riešenia, ktoré by jednak prijali Američania a jednak by si zbytočne neznepriatelilo ostatné arabské štáty, lebo tým by sa bola realizácia Bevinovho plánu výrazne skomplikovala. V rokoch 1945 – 1946 sa Ernest Bevin úporne snažil nájsť riešenie, ktoré by podporovali USA, ale neuspel. Nebol úspešný ani pri hľadaní riešenia prijateľného tak pre židov, ako i Arabov. Clement Attlee to vysvetľoval slovami: „V Amerike niet arabských voličov, ale veľmi silný židovský elektorát a Američania majú voľby každú chvíľu“ (La Feber 1976, s. 79). V septembri 1947 Palestína pre Britániu znamenala ekonomický a strategický záväzok a britským problémom číslo jeden bola snaha o obmedzenie škôd. Preto sa Británie rozhodla vzdať sa mandátu a odmietla realizovať plán OSN na rozdelenie. Ak sa domnievala, že palestínske rozuzlenie nepoškodí jej vzťahy s arabskými štátmi a že sa jej podarí zachrániť niečo z trosiek, ak Jordánsko prevezme územia určené arabskému štátu v Palestíne, dúfala márne. Veľmi neskoro zistila, že arabské štáty sú rozhodnuté v Palestíne bojovať.

Britov isté západné kruhy často a právom kritizovali za ich údajné reakčné praktiky a za zostalú štruktúru blízkovýchodnej spoločnosti. Avšak kedykoľvek mali priamu zodpovednosť za správu nejakej oblasti, vždy jej dali tri veci: 1. väčšiu vnútornú a vonkajšiu bezpečnosť; 2. zdravé financie a 3. dobré cesty a komunikácie. Základné koncepcie a metódy využívané Britániou na Blízkom východe sa však dostali do rozporu so záujmami rozmáhajúceho sa národnooslobodzovacieho hnutia, ktoré zmarilo väčšinu britských plánov, takže roku 1949 sa vynárala otázka, ako dlho vydržia previerku praxou.

USA, Veľká Británie a Francúzsko vydali 25. mája 1950 spoločné vyhlásenie o svojich zámeroch na Blízkom východe. Toto vyhlásenie sa následne stalo známym ako *Trojstranná deklarácia* a bolo vo svojej podstate staromódnym diktátom veľmocí. Určili, že arabské štáty a Izrael musia na istej úrovni udržiavať ozbrojené sily na sebaobranu, vnútornú bezpečnosť, a na tzv. obranu regiónu ako celku. Na druhej strane boli rozhodnuté nepripustiť preteky v zbrojení a vyjadрили, že nestrpia žiadne použitie sily alebo hrozbu silou. Nadväzne, ak by boli zistili, že niektorý štát sa chystá porušiť hranice alebo líniu prímeria, okamžite pristúpia k akcii tak na pôde OSN, ako aj mimo nej, aby predišli takému narušeniu (*Dokumenty k otázke Blízkeho a Stredného východu*, s. 133 – 134).

Dňa 20. februára 1955 sa militantný sionista David Ben Gurion znovu stal ministrom obrany vo vláde Moše Šareta. Na jeho naliehanie Šarett nechotne schválil „malú operáciu s malými stratami“. Ben-Gurion splnomocnil Ariela Šarona zasiahnúť tri egyptské tábory v Gaze a vyhodiť do povetria budovu veliteľstva a čerpaciu stanicu. Na jeho rozkaz v noci 28. februára Izraelčania

uskutočnili rozsiahly útok na pásmo Gazy, kde zabili 36 egyptských vojakov a ďalších 33 zranili (Ar-Rāfi‘ 1959, s. 14). Útok na Gazu bola vojenská akcia uskutočnená úmyselnou, nemilosrdnou brutalitou, akcia nevyprovokovanej agresie, za ktorú bol Izrael odsúdený rezolúciou BR OSN. Moše Šarett bol konfrontovaný akciou, s ktorou nepočítal, ale keď vypukol škandál, Ben Gurion zamával Šarettovi jeho súhlasom. Šarett odstúpil z funkcie a pre egyptského premiéra nastala tým nová situácia.

Útok zároveň odhalil vojenskú slabosť Egypta. Rada revolučného velenia (RRV) došla k presvedčeniu, že je nutné konať rýchle, aby sa zaistila pozícia Egypta voči Izraelu, voči Iraku, a keď bude treba aj voči Západu. Egyptská armáda bola, samozrejme, hlboko otrasená útokom, a keďže armáda bola hlavnou oporou režimu, bolo nutné niečo urobiť, aby sa obnovila jej morálka. Incident v Gaze nevyvolal vojnu, pretože egyptské ozbrojené sily boli na ňu rovnako nedostatočne pripravené ako pred revolúciou. V jednom rozhovore o päť rokov neskôr major Šalāh Sālim povedal, že Egypt mal v tom čase iba šesť letu schopných lietadiel. Tridsať ďalších nemohlo lietať, lebo Británia počas trvania rokovaní o suezskej základni zastavila dodávku náhradných dielov. Skoro 60 % egyptských tankov potrebovalo veľké opravy a munícia do tankov stačila na hodinovú paľbu (Seale 1965, s. 235).

Od tohto momentu sa priority Džamāla ‘Abdannāšira zmenili; ešte stále pevne stál za ekonomickým rozvojom Egypta, ale prvoradou úlohou sa stalo zabezpečiť vyzbrojenie Egypta bez ohľadu na zdroj. Ako uvádza M. Hajkal, útok sa chápal ako posolstvo od Davida Ben Guriona egyptskému premiérovi, že budovanie škôl, nemocníc a oceliarní neuchráni Egypt pred brutálnym susedom (Heikal 1986, s. 66). Premiér okamžite nariadil značné zvýšenie rozpočtových prostriedkov na armádu. Následne požiadal nového veľvyslanca USA v Káhire, aby u svojej vlády urgoval dodávky zbraní Egyptu, ale kladnej odpovede sa nedočkal (Heikal 1986, s. 67).

Diplomaticky zanechala izraelská akcia v Gaze veľmi nepriaznivý dojem. Vzťahy medzi Izraelom a Eisenhowerovou administratívou dosiahli najnižší bod. USA roku 1954 zašli tak ďaleko, že Izraelu prerušili načas finančnú pomoc, aby ho prinútili nepokračovať jednostranne vo veľkom vodohospodárskom projekte v demilitarizovanej zóne pozdĺž hranice so Sýriou. Prejav predstaviteľov *Štátneho departmentu* spôsobili pohoršenie, najmä keď Henry Byroade, mladý námestník ministra pre Blízky východ, pripomenul, že Zákon návratu, ktorý vyzýva židov z celého sveta, aby prišli do Izraela ako jeho občania, vyvoláva zákonité obavy jeho susedov. Podobne jeho ďalšie napomenutie, že ak Izrael chce, aby sa voči nemu správali ako k normálnemu štátu, mal by podniknúť kroky, aby sa stal viac blízkovýchodným. Takéto názory mieria Izraelu priamo do srdca, povedal Moše Šarett v knesete (FO 371/111071 from Evans (Tel Aviv), 10 May 1954). Prezident Dwight Eisenhower, hoci nebol antisemitom, podľa svojho biografu S. Ambroseho bol „pre židov nepohodlný“, nemal záujem počúvať ich stanoviská. V tom istom čase druhá supervelmoc, ZSSR, potvrdila svoju úplnú zmenu strán oproti rokom 1947 – 1948 tým, že roku 1954 dvakrát použila veto v prospech Arabov (Ambrose 1982, s. 387).

V dňoch 18. až 24. apríla 1955 sa egyptský premiér zúčastnil na konferencii afrických a ázijských krajín v Bandungu v Indonézii, kde bol uznaný význam Egypta a jeho revolúcie a ázijskí politici ako Nehru, Čou En Laj a Sukarno sa správali k nemu ako k rovnocennému. Jeho neutralizmus tu získal úplne novú dimenziu. Nadobudol presvedčenie, že je výhodné odmietnuť spojenectvo vo veľkých mocenských zoskupeniach a vytvoriť namiesto toho neutrálny arabský

blok pod egyptským vedením v spojení s inými rozvojovými krajinami v Ázii a Afrike (Nutting 1972, s. 106). Hlavne Nehru a Josip Broz Tito dokázali Džamālovi ‘Abdannāširovi dodať odvalu a posilniť jeho vnútorné presvedčenie. Nakoniec títo traja muži začali byť považovaní za zakladateľov hnutia nezúčastnenosti. V Bandungu egyptskému vodcovi naznačili možnosť nákupu zbraní z východného bloku. Egyptský premiér teda požiadal čínskeho premiéra, aby zisťoval, či by bol Sovietsky zväz ochotný predať Egyptu zbrane a Čou En Laj mu to prisľúbil (Heikal 1986, s. 69).

Ponižujúci výsledok izraelského útoku na pásmo Gazy vo februári 1955 znamenal zvrät v egyptskom postoji voči Izraelu. Až do tej chvíle bol totiž Egypt menej protiizraelsky zameraný ako iné arabské krajiny (Wint – Calvocoressi 1957, s. 58). Džamāl ‘Abdannāšir nebol ochotný zostať vojensky slabší ako Izrael a neveril, že *Trojstranná deklarácia* z roku 1950 garantujúca hranice na Blízkom východe, by bola účinne uplatnená proti Izraelu (Little 1968, s. 159). Spojencov znevýhodňoval záväzok udržiavať rovnováhu na hraniciach s Izraelom a USA navyše problém platby za zbrane. Podľa amerického zákona o vzájomnej bezpečnosti (Mutual Security Act) Egypt nemohol dostať zbrane voľne, ale iba pod podmienkou prijatia „poradnej skupiny pre vojenskú pomoc“. Okrem toho USA nechceli prijať platbu egyptskou bavnou a Egypt nemal doláre nazvyš (Monroe 1963, s. 186). Ešte v júni 1955 Egypt dostal z Británie obmedzenú dodávku zbraní, vrátane niekoľkých tankov Centurion, ktoré objednala a zaplatila ešte *wafdistická* vláda roku 1950, ale *Rada revolučného velenia* to považovala za nedostatočné.

USA, ktoré nemali dlhú históriu vzťahov s Egyptom, zaujali voľnejší a triezvejší postoj; bol však len zdanlivo menej nepriateľský. Ako bolo naznačené, počiatočný postoj administratívy Eisenhowera k revolúcii *Slobodných dôstojníkov* bol priaznivý. Kým USA nepocit’ovali voči Arabom žiadnu imperiálnu nostalgiu tak ako Veľká Británia a Francúzsko – považovali ju totiž za otravnú a bezvýznamnú – dúfali, že nový egyptský režim bude reprezentovať nový typ nacionalistickej, ale zároveň antisovietskej sily na Blízkom a Strednom východe. V Egypte v tom čase Džamāla ‘Abdannāšira všeobecne považovali za proamerického vo svojich záľubách a sympatiách a nadviazal dokonca úzke a priateľské kontakty s Kermitom Rooseveltom, jedným z vysokých funkcionárov CIA (Heikal 1986, s. 33). Egyptským komunistom vyčítal, že ich lojalita voči cudzej ideológii je nezlučiteľná s vlastenectvom. Jednako fakt, že hlavnými spojencami USA v antisovietskom fronte sú tie isté staré koloniálne mocnosti, s ktorými Arabi bojujú za svoju nezávislosť spôsobil, že sila neutralizmu egyptského premiéra smerovala viacej proti Západu ako proti komunistickému bloku.

Politika paktov spájala Londýn a Washington kvôli uskutočneniu základného cieľa a to bola solidarita proti ZSSR. Ten okrem svojej ideológie vlastnil raketové zbrane a jadrový arzenál. Kvôli tomu USA podporovali *Bagdadský pakt*, v ktorom videli tiež ochranu záujmov Západu a zachovanie ropy Perzského zálivu. Hoci boli proti návratu britského kolonialistického vplyvu v starej forme, predsa videli v pakte uskutočnenie svojej stratégie, najmä keby sa k nemu pridali ostatné arabské štáty a na prvom mieste Egypt. USA sa však nepridali k paktu, čo vyvolalo v Británii veľké znepokojenie. Z mnohých diskusií, ktoré o tej záležitosti prebiehali, vyplynulo, že USA majú na to vážne dôvody. V prvom rade Izrael považoval pakt za čin namierený proti sebe a Washington by mu v prípade vstupu musel dať bezpečnostné záruky, ktoré síce Londýn neodmietal (FO 371/115469, 31 October 1955), ale jeho snahy v tejto veci neuspeli. Napriek

tomu USA sa zúčastnili na práci v niektorých výboroch paktu ako výbor pre vojenské plánovanie, pre boj s podvratnou činnosťou, pre hospodársku spoluprácu a poslali svojho zástupcu do Bagdadu ako stáleho pozorovateľa. Vyjadrili svoju ochotu poskytnúť materiálnu podporu, ako venovať tanky Iraku a podporiť požiadavky Pakistanu v Afganistane (Childers 1962, s. 148; Amr 1991, s. 238).

Hoci Egypt útočil na *Bagdadský pakt* a na Veľkú Britániu za to, že sa k nemu pripojila a na USA za to, že ho podporujú, Džamāl ʿAbdannāšir ešte päť mesiacov otáľal s nákupom zbraní z východného bloku. Naďalej by bol dal prednosť možnosti získania zbraní zo Západu, ak by ich bol mohol dostať a ešte v máji 1955 v tomto zmysle rokoval s veľvyslancami Veľkej Británie a USA, žiadna z oboch veľmocí však nebola ochotná vyhovieť jeho želaniu. Vtedy Džamāl ʿAbdannāšir znovu varoval, že môže kúpiť zbrane od Sovietskeho zväzu, a keď varovanie zostalo bez odozvy, skutočne sa na ZSSR obrátil.

Ministerstvo zahraničných vecí ZSSR uverejnilo 16. apríla 1955 nótu, ktorá naznačila sovietsky vstup do blízkovýchodnej politiky. Bol to dokument mimoriadneho významu, ktorý ostro kritizoval *Bagdadský pakt* a odmietol všetky formy nátlaku vyvíjaného Spojenými štátmi a Veľkou Britániou na vťahnutie ďalších arabských štátov do tejto vojenskej organizácie, ktorá má byť rozšírením iných protisovietskych vojenských zoskupení. V nóte sa zdôrazňovalo, že ZSSR nezostane nečinný voči tejto provokácii, keďže budovanie vojenských základní na Blízkom a Strednom východe sa priamo dotýka bezpečnosti ZSSR (*Dokumenty k otázke Blízkeho a Stredného východu* s. 214 – 217). Sovietsky veľvyslanec v Káhire, Daniel Semjonovič Solod, vynikajúci blízkovýchodný expert, pokojne a trpezlivo pracoval na zlepšovaní sovietsko-egyptských vzťahov. Nevtieravo presviedčal členov RRV, že ZSSR záleží iba na tom, aby videl, že Egypt a ďalšie arabské štáty sa stávajú skutočne nezávislými od Západu. ZSSR nehodlá tieto krajiny vťahnuť do svojej sféry a hospodárska pomoc, ktorú ponúka, nie je v porovnaní so západnou pomocou viazaná na politické podmienky.

Egyptský premiér si plne uvedomoval dôvody sovietskeho nadbiehania. So svojim hlboko zakoreným antikomunizmom by bol dal prednosť získaniu pomoci zo Západu, keby ju bol mohol dostať v rozsahu, aký považoval pre Egypt za potrebný bez toho, aby porušil svoju nezávislosť. V roku 1955 Egypt naliehavo potreboval pomoc a hlavne nedostatok zbraní bol ťaživý, no šance získať ich od Západu bola minimálna (Mansfield 1968, s. 252). Na diplomatickej recepcii 19. mája 1955 na sudánskom veľvyslanectve sa veľvyslanec Daniel Solod stretol s egyptským premiérom, ktorý mu naznačil záujem o získanie sovietskych zbraní. O dva dni bol Solod prijatý na oficiálnej audiencii, kde oznámil Džamālovi ʿAbdannāširovi súhlas Kremľa (Neff 1981, s. 243).

Veľvyslanec Henry Byroade bol vážne znepokojený tým, že vo svojej práci nedosiahol hlavný cieľ, získať Egypt pre Západ. Napriek trvalej snahe sa mu nepodarilo získať americké zbrane pre egyptskú armádu, ale v tejto veci sa aj úsilie CIA vo Washingtone tentoraz ukázalo mimoriadne slabé (Burns 1985, s. 13 – 19). Egypt bol ešte stále závislý od dodávok zbraní od Britov a Francúzov. Keďže Británia a Francúzsko tajne riadili systém kontroly zbrojenia cez washingtonský výbor, rozdeľovali po troche v malých zásielkach tie množstvá, ktoré zmluvne dohodli. Navyše britskí a francúzski politici nedokázali odolať pokušeniu a využívali poskytovanie exportného povolenia na pokusy vyvíjania nátlaku na „neposlušných“ a udeľovania pokút (Jabber 1981, s. 133 – 161).

Džamāl °Abdannāšir 9. júna 1955 otvorene upozornil veľvyslanca USA, že ZSSR sa 23. mája ponúkol, že dodá Egyptu všetky potrebné zbrane a že budúci týždeň odletí do Moskvy egyptská misia (from Byroade 9 June 1955; FRUS 1955-1957, vol. XIV, s. 237-240). Henry Byroade pripomínal egyptskému premiérovi, čo dokáže komunizmus, ak je raz vpustený do domu, ale on bol presvedčený, že domácich komunistov dokáže zvládnuť tak, že nezískajú žiadnu výhodu z jeho spolupráce s Rusmi. Je pravda, že egyptskí komunisti neboli zjednotení: z troch frakcií dve viedli alebo založili židia, kým tretia *Demokratické hnutie za národné oslobodenie* (ḤADITU), ktorá podporovala spočiatku *Slobodných dôstojníkov*, sa transformovala na opozičnú *Zjednotenú komunistickú stranu Egypta* práve v čase, keď Džamāl °Abdannāšir uvažoval o tom, že sa obráti na Moskvu. Počas prvej polovice roku 1955 dal premiér poslať za mreže 750 komunistov (Beinam 1987, s. 568 – 584). „Ťažkosť v zaobchádzaní s týmto chlapíkom je to, že úprimne súhlasí s našou kritikou, že táto egyptská politiká v dlhodobom horizonte skrýva nebezpečenstvá, ale že musí v súčasnosti postupovať týmto smerom,“ hlásil Henry Byroade domov.

Keď sa veľvyslanec Byroade dozvedel, že cesta egyptskej vojenskej misie do Moskvy bola odložená, snažil sa po celé leto, v sérii čoraz zúfalejších telegramov, zaistiť súhlas Pentagonu na pomerne skromnú požiadavku na dodávku amerických zbraní Egyptu. Keď Eisenhower vrhol profesionálny pohľad na zoznam, komentoval to, že „ide o drobnosti“ (FRUS 1955 – 1957, vol. XIV, s. 274). Prezident 2. júla nariadil, že sa má vyvinúť sústredené úsilie na získanie priazne egyptského premiéra. A tak kým na jednej strane sa množili poklony na adresu Džamāla °Abdannāšira – napr. Dulles vyhlásil, že má jeho „plnú dôveru“, iní povedali, že získal svetovú povesť muža mieru, že Egypt má právo tak históriou, ako aj svojou súčasnou silou, aby bol vodcom arabských štátov – na druhej strane chýbala materializácia týchto výrokov vo forme dodávky zbraní. Pentagon oznámil, že môže dodať väčšinu predmetov na zozname, ale pripojil cenovku, ktorá bola približne taká ako celé egyptské dolárové rezervy (FRUS 1955 – 1957, vol. XIV, s. 255 – 256).

Ani Washington, ani Londýn teda nebrali problém egyptského premiéra vážne. Na vrcholnej konferencii veľkej štvorky (USA, ZSSR, Británia a Francúzsko) od 18. do 23. júla 1955 neboli problémy Blízkeho východu vôbec na programe. Keď v tom čase prišiel do Káhiry na oslavu 3. výročia revolúcie Chruščovov chránenec, šéfredaktor *Pravdy*, Dmitrij T. Šepilov, počas stretnutia s egyptským premiérom spomenul, že sa pracuje na podrobnom pláne dodávky, ale sovietske vedenie znepokojuje možnosť predčasného úniku informácií. Keby sa správa o dodávke zverejnila, Američania sa ju pousilujú prekaziť. Keby sa im to podarilo, Sovietsky zväz by bol ponížený. Dmitrij Šepilov dostal uistenie, že ak bude zmluva podpísaná, niet sily na zemi, ktorá by Egypt prinútila odstúpiť. Táto iniciatíva znamenala rozhodný posun v sovietskej politike. J. V. Stalin nikdy nemal záujem poskytnúť zbrane nacionalistom, ktorí neboli komunistami, a Nikita Chruščov vo svojich pamätiach uvádza, že Džamāl °Abdannāšir bol spočiatku hodnotený ako buržoázny diktátor latinskoamerického typu (Kyle 1991, s. 72). Zjavne to bol Josip Broz Tito, kto informoval Kremľ, že názory jeho egyptského chránenca majú do značnej miery socialistický obsah.

Henry Byroade dostal 15. augusta 1955 zaujímavú návštevu – egyptského veľvyslanca v USA, Aḥmada Ḥusajna, s ktorým egyptský premiér pravidelne konzultoval počas jeho častých, pomerne dlhých návštev vo vlasti, hoci bol bývalým ministrom z čias monarchie. Aḥmad Ḥusajn dal Američanovi veľmi podrobný prehľad svoje konverzácie s premiérom. Džamāl °Abdannāšir mu

povedal, že sa dostal do skutočných ťažkostí; dobre chápe nebezpečenstvo sovietskej nadvlády, ale od útoku na Gazu jeho kolegovia dôstojníci v *Rade revolučného velenia* a v celej armáde zúfalo žiadajú zbrane a vyšlo najavo, že šéfredaktor Pravdy, Dmitrij Šepilov (zkrátka sa stal ministrom zahraničných vecí ZSSR) počas svojej júlovej návštevy v Káhire predložil ponuku. Dmitrij Šepilov nehovoril iba o počtoch jednotlivých druhov zbraní, ale uviedol, že platba sa môže realizovať aj bavlnou, hlavnou vývoznou plodinou Egypta, ktorej sú teraz plné sklady. Ak Egypt bude súhlasiť zbrane o mesiac začnú prichádzať. To ešte nebolo všetko. Rusi vraj naznačili, že bavlnou by im Egyptania mohli splácať náklady na stavbu Vysokej priehrady na Níle pri Asuáne, v Hornom Egypte blízko hraníc so Sudánom, lebo vedia, že výstavba tohto obrovského projektu patrí k hlavným cieľom *Slobodných dôstojníkov*. Egypt potom nebude musieť voliť medzi výdavkami do hospodárstva a na zbrojenie. Vďaka ZSSR môže mať aj zbrane, aj priehradu. Aḥmad Ḥusajn apeloval na svojho hostiteľa, aby sa pokúsil dosiahnuť nejaký dramatický zvrat v politike USA, ktorý by umožnil egyptskému premiérovi získať dostatočnú podporu na odmietnutie sovietskych ponúk (Kyle 1991, s. 355 – 358).

Popoludní 19. septembra, práve keď sa britskí a americkí plánovači „projektu Alfa“² chystali sadnúť si vo Whitehalle, aby rozhýbali mierový proces na Blízkom východe prostredníctvom egyptského premiéra, *Štátny department* vo Washingtone dostal naliehavý telegram z Káhiry, že Egypt pravdepodobne prijme sovietsku ponuku, možno už nasledujúci deň. O sovietskej ponuke sa hovorilo, že jej rozsah je prekvapujúco veľký. Dullesov námestník Herbert Hoover okamžite žiadal veľvyslanca, aby varoval Egyptanov, že americká reakcia na tento krok bude tvrdá, na čo Henry Byroade odpovedal, že sa to už toľkokrát povedalo, že ďalšie opakovanie nemá zmysel. O dva dni, 21. septembra 1955, Byroade hlásil, že „včera neskoro večer mi hodnoverný zdroj oznámil, že dohoda o dodávke zbraní medzi ZSSR a Egyptom bola definitívne rozhodnutá“. Podobné hlásenie poslal ten istý deň do Londýna aj britský veľvyslanec v Káhire Humphrey Trevelyan (FO 371/113673 from Trevelyan (Cairo), 21 September 1955; *FRUS 1955 – 1957*, vol. XIV, s. 481 – 493).

Správy vyvolali obrovský poplach a zdesenie v oboch hlavných mestách. Ak to bola pravda, znamenalo to jednak koniec kontroly zbrojenia na Blízkom východe, a jednak vstup ZSSR do klubu kontrolórov zbrojenia. Harold Macmillan telegrafoval Dullesovi: „Nesmieme pripustiť, aby to pokračovalo“ (FO 371/113674 Macmillan to Makins, 23 September 1955). Prvá Dullesova myšlienka bolo znepokojenie, čo urobia Izraelčania. Obával sa preventívneho úderu v stave zúfalstva, skôr ako budú zbrane dodané.

Večer 21. septembra 1955 Humphrey Trevelyan na základe naliehavých inštrukcií žiadal prijatie u egyptského premiéra. Keď Džamāl ‘Abdannāšir dostal túto správu v sídle *Rady revolučného velenia*, bol práve v spoločnosti dvoch svojich známych z CIA vrátane plk. Kermita Roosevelta. Boli s ním už vyše troch hodín, křmili ho „prognózami“ (hovorili prísne neoficiálne ako starí priatelia), čo ho čaká. Chceli ho dotlačiť k tomu, aby poskytol nimi pripravené verejné vyhlásenie, v ktorom „zmäkčí úder“ tým, že sa zaviazá znížiť napätie voči Izraelu. Opakovane

² Tajný plán arabsko-izraelského urovnania „Alfa“ zahŕňal kompromis pri vytýčení konečných hraníc Izraela, vytvorenie egyptsko-jordánskeho koridoru cez Negevskú púšť, zriadenie slobodného prístavu pre Jordánsko v Ĥaife, návrat časti palestínskych utečencov a odškodnenie ostatných.

potvrdil svoje želanie odvrátiť vojnu, svoju vieru v Dullesa a absolútnu nevyhnutnosť získania zbraní, ak má prežiť v úrade. V následnom telegrame svojmu šéfovi Allenovi Dullesovi, Roosevelt vyjadril zostávajúce presvedčenie, s ktorým súhlasili aj Henry Byroade a Eric Johnston, že „Nášir tu zostáva našou najväčšou, ak nie jedinou nádejou“. Obidvaja Američania odporúčali egyptskému premiérovi, aby zdôrazňoval technickú pravdu, že dohoda bola urobená s Československom – bývalým dodávateľom Izraela – a nie so ZSSR (Copeland 1970, s. 134 – 135). Keď Džamāl ʿAbdannāšir následne prijal Humpreyho Trevelyana, informoval ho, že zhruba pred desiatimi dňami Egypt podpísal zbežnú obchodnú dohodu, aby zvýšil svoju výzbroj na úroveň Izraela. Egypt ovládali Briti sedemdesiat rokov a nemá úmysel dostať sa pod nadvládu Rusov. Podľa rady CIA zdôraznil, že Egypt sa vo veci zbraní obrátil na Prahu (Trevelyan 1970, s. 29 – 30). Situácia sa ďalej skomplikovala, keď 24. septembra Dostal Eisenhower infarkt a bol na dlhší čas pripútaný na lôžko.

Dohovor so ZSSR zostal dobre skrytým tajomstvom. Dňa 26. septembra veľvyslanec USA Henry Byroade navštívil Džamāla ʿAbdannāšira a dotkol sa témy zbraní vriavac, že sa o tom v Egypte šíria mnohé chýry. Vyslovil ľútosť, že Egypt nepodpísal Dohodu o vzájomnej bezpečnosti (Mutual Security Pact) a nezískal zbrane od USA. Džamāl ʿAbdannāšir len sucho poznamenal, že „teraz je na to už príliš neskoro“ (Heikal 1986, s. 75). Dňa 27. septembra Američania získali potvrdenie, že Egypt podpísal dohodu so Sovietskym zväzom, a keďže situáciu považovali za veľmi nebezpečnú, Roosevelt sa ponáhlal z Washingtonu do Káhiry. V Egypte bolo zrejme, že správa musí byť zverejnená pred príchodom Roosevelta. Nebolo síce nič pripravené, ale Džamāl ʿAbdannāšir náhodou objavil pozvánku na otvorenie bezvýznamnej výstavy armádnej fotografie a tlač bola okamžite informovaná, že túto výstavu bude otvárať predseda vlády (Ĥamrůš 1977, s. 72). Tu premiér predniesol oficiálny prejav, kde vyhlásil, že vzhľadom na to, že Západ odmietol poskytnúť Egyptu prostriedky na obranu svojej existencie, bol práve podpísaný kontrakt na dodávku zbraní z Československa na základe bežných obchodných podmienok (Hurewitz II 1956, s. 401 – 405).

Dohoda o dodávke zbraní mala okamžitý účinok na oficiálny názor USA. Až dovtedy americká politika na Blízkom východe mala tendenciu považovať Egypt v jeho vzťahu s Britániou za národ, ktorý oprávnenne bojuje za svoje oslobodenie. Teraz došlo k závažnej zmene postoja v *Štátnom departemente*, kde nikto nechcel pochopiť egyptské aspirácie. To, čo bolo logickým vývinom predchádzajúcej egyptskej politiky, bolo pociťované ako radikálny ústup od nej (Marlove 1961, s. 90). Miera tohto politického úspechu pravdepodobne prekvapila aj samého Džamāla ʿAbdannāšira: urobila z neho osobnosť svetovej politiky. V každom prípade znamenala veľký obrat v jeho kariére – ostatní rozprávali, on bol mužom, ktorý konal a ktorý štátom Blízkeho východu konečne vrátil dôstojnosť a pocit rovnosti.

Týmto krokom sa celá, po dlhé roky budovaná štruktúra anglo-amerikkej obrannej politiky na Blízkom východe zrútila. Západná koncepcia zaistenia rovnováhy výzbroje medzi Arabmi a Izraelom (správnejšie – udržiavanie vojenskej prevahy Izraela a udržiavanie Arabov pod poručníctvom Západu) vyjadrená v *Trojstrannej deklarácii*, bola narušená. Poskytovanie západnej pomoci sa zmenilo z „kyjaka“ v rukách Západu na výhodu pre Egyptanov a Arabov pri rokovaniach o poskytovaní pomoci na oboch stranách železnej opony (Monroe 1963, s. 186).

Záver

Významná úloha, ktorú zohrala ČSR svojou angažovanosťou na Blízkom východe, nebola výsledkom samostatného rozhodnutia československej vlády, parlamentu alebo ľudu. V oboch prípadoch bolo jej konanie realizáciou rozhodnutia v Moskve, ktorá poverila touto úlohou svojho spojenca a sama oficiálne zostala v úzadí. V priebehu roku 1948 Stalin rátal s tým, že nový židovský štát sa stane predmostím socializmu v rámci britskej koloniálnej ríše na Blízkom východe, preto súhlasil s rozdelením Palestíny a s podporou židov. Nikto nepopiera, že po februári 1948 sa v ČSR nič nemohlo uskutočniť bez súhlasu KSČ, ktorá musela plniť direktívy KSSZ. Postoj sa zmenil, keď po parlamentných voľbách sa Izrael otvorene prihlásil k spolupráci so Západom. V roku 1955 Kremeľ sľúbil dodať Egyptu zbrane na obranu, ktoré mu Západ odmietal, ale opäť zostal v úzadí a touto úlohou poveril ČSR. Tým sa ČSR na dlhé roky stala symbolom dobrého priateľa Arabov.

Literatúra

- AMBROSE, Stephen. *Eisenhower. The President*. London: George Allen and Unwin, 1982.
- AMR, °Abdarra'ūf. *Tārīḥ al-°alāqāt al-miṣrīja al-amrīkīja, 1939 – 1957*. [Dějiny egyptsko-amerických vzťahov]. Káhira 1991.
- AL-°AQQĀD, Ṣalāḥ. *Al-Mašriq al-°arabī al-mu°āšir*, [Súčasný arabský východ]. Káhira: Maktaba al-andžlū al-miṣrīja, 1983.
- BEINAM, Joel. „The Communist Movement and Nationalist Political Discourse in Nasirist Egypt“. In: *Middle East Studies*, Autumn 1987.
- BEHBEHANI, Hashim S. H. *The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917 – 1966*. London and New York: KPI, 1986.
- BERNADOTTE, Folke. *To Jerusalem*. London: Hodder and Stoughton, 1951.
- BICKETON, Ian J. and KLAUSNER, Carla L. *A History of the Arab-Israeli Conflict*. Upper Saddle River, New Jersey: Pearson, Prentice Hall, 2007.
- BURNS, William J. *Economic Aid and American Policy Toward Egypt, 1955-1981*. Albany: Suny, 1985.
- CATTAN, Henry. *The Palestine Question*. New York: Croom Helm 1988.
- COPELAND, Miles. *The Game of Nations. Amoralty of Power Politics*. London: Weidenfeld and Nicolson.
- CRUM, Bartley. *Behind the Silken Curtain*. New York: Simon and Schuster, 1947.
- Dokumenty k otázce Blízkého a Středního východu*. Praha: Ministerstvo zahraničních věcí, 1963.
- DUFEK, J. – ŠLOSAR, V. „Československá materiálně technická pomoc Izraeli“. In: DUFEK, J. – KAPLAN, K. – ŠLOSAR, V. *Československo a Izrael v letech 1947 – 1953*.
- FINKELSTEIN, Norman G. *Image and Reality of the Israel-Palestine Conflict*. London: Verso, 2003.
- FISHER, S. N. – OCHSENWALD, W. *The Middle East. A History*. Díel II., New York: The McGraw-Hill Companies Inc., 1997.
- Foreign Office: FO 371 – General Political Correspondence. In: Public Record Office, Kew, Surrey, United Kingdom.
- Foreign Relations of the United States (FRUS), Washington, DC. Volume XIV (1955 – 1957): The Arab-Israeli Dispute, 1955.
- HADAWI, Sami. *Bitter Harvest. A Modern History of Palestine*. New York, Olive Branch Press, 1991.
- ḤAMRŪŠ, Aḥmad. *Qiṣṣat tawrat 23 jūlijū*. [Príbeh revolúcie 23. júla]. Bejrút: Al-mu°assasa al-°arabīja li-d-dirāsāt wa-n-našr, 1977.
- HEIKAL, Mohamed. *Cutting the Lion's Tail. Suez Through Egyptian Eyes*. London: Andre Deutsch, 1986.
- HERZOG, Chaim. *The Arab-Israeli Wars. War and Peace in the Middle East*. New York: Random House, 1982.

- HOSKINS, Halford L. *The Middle East. Problem Area in World Politics*. New York: Macmillan Company, 1954.
- HUREWITZ, J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East. Diel II. A Documentary Record, 1914 – 1956*. Princeton, New Jersey: D. Van Nostrand Company, Inc., 1956.
- CHILDERS, Erskine B. *The Road to Suez. A Study of Western-Arab Relations*. London: Macgibbon and Kee, 1962.
- JABBER, Paul. *Not by War Alone. Security and Arms Control in the Middle East*. University of California Press, 1981.
- KAPLAN, K. „Československo a Izrael v letech 1947 – 1953“. In: DUFEK, Jiří – KAPLAN, Karel – ŠLOSAR, Vladimír. *Československo a Izrael v letech 1947 – 1953*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v nakladatelství Doplněk, 1993.
- KHATER, Akram Fouad. *Sources in the History of the Modern Middle East*. Boston, New York: Houghton Mifflin Company, 2004.
- KIMCHE, Jon. *Seven Fallen Pillars. The Middle East, 1945 – 1952*. London: Secker and Warburg, 1953.
- KIRK, George. *The Middle East 1945 – 1950*, London: Oxford University Press, 1954.
- Kolektív. *Dějiny diplomacie, 1945 – 1960*. Praha: Svoboda, 1982.
- KYLE, Keith. *Suez*. London: Weidenfeld and Nicolson, 1991.
- La FEBER, Walter. *America, Russia and the Cold War*. New York: Wiley, 1976.
- LAQUEUR, Walter Z. *The Soviet Union and the Middle East*. London: Routledge and Kegan Paul, 1959.
- LEBRECHT, Hans. *Palestinci. Dějiny a přítomnost*. Praha: Svoboda, 1984.
- LENCZOWSKI, George. *The Middle East in World Affairs*. New York: Ithaca, Cornell University Press, 1957.
- LÉONARD, L. Larry. *The United Nations and Palestine*. New York 1949.
- LILIENTHAL, Alfred M. *Sionismus*. Praha: Orbis, 1989.
- LITTLE, Tom. *Modern Egypt*. London: Ernest Benn Ltd., 1968.
- LOUIS, W. R. *The British Empire in the Middle East, 1945 – 1951. Arab Nationalism, the United States, and Postwar Imperialism*. New York: Oxford University Press, 1998.
- MAHLER, Gregory S. and MAHLER, Alden R. W. *The Arab-Israeli Conflict. An Introduction and documentary reader*. London and New York: Routledge, 2010.
- MANSFIELD, Peter. *The Arabs*. London: Penguin Books, 1968.
- MARLOWE, John. *The Seat of Pilate. An Account of the Palestine Mandate*. London: The Cresset Press 1959.
- MARLOWE, John. *Arab Nationalism and British Imperialism. A Study in Power Politics*. London: The Cresset Press, 1961.
- MASSAD, Joseph A. *The Persistence of the Palestinian Question. Essays on Zionism and the Palestinians*. London and New York: Routledge, 2006.
- MILTON-EDWARDS, Beverley. *The Israeli-Palestinian Conflict. A people's war*. London and New York: Routledge, 2009.
- MONROE, Elizabeth. *Britain's Moment in the Middle East, 1914 – 1956*. Baltimore: The Johns Hopkins Press, 1963.
- MUZIKÁŘ, Josef a kol. *Palestinská otázka. Vznik a vývoj do konce první arabsko-izraelské války v roce 1949*. Praha: Academia, 1983.
- NEFF, Donald. *Warriors at Suez. Eisenhower Takes America into the Middle East*. New York: Simon and Schuster, 1984.
- NUTTING, Anthony. *Nasser*. New York: E. P. Dutton and Co., Inc., 1972.
- O'BALANCE, Edgar. *The Arab-Israeli War 1948*. London: Faber and Faber, Ltd., 1956.
- PAPPE, Ilan. *A History of Modern Palestine*. New York: Cambridge University Press, 2006.
- POLK, W. – STAMLER, D. – ASFOUR, E. *The Struggle for Palestine. Backdrop to Tragedy*. Boston 1957.
- RÁCZ, Juraj. *Palestína včera a dnes*. Bratislava: Pravda, 1983.
- Ar-RĀFĪ, ʿAbdarrahmān. *Īwrat 23 jūlijū 1952*. [Revolúcia 23. júla 1952]. Káhira: Maktabat an-nahḍa al-mišrija, 1959.
- SACHAR, Howard L. *Dějiny státu Izrael*. Praha: Regia, 1998.
- SACHER, Harry. *Israel. The Establishment of a State*. New York: British Book Centre, 1952.
- SEALE, Patrick. *The Struggle for Syria. A Study of Post-War Arab Politics, 1945 – 1958*. London: Oxford University Press, 1965.

- SHLAIM, Avi. *The Iron Wall. Israel and the Arab World*. London: Penguin Books, 2001.
- SMITH, Charles D. *Palestine and the Arab-Israeli Conflict. A History with Documents*. Boston, New York 2004.
- SYKES, Christopher. *Cross Roads to Israel*. London: Collins, 1965.
- TERNER, E. *Dějiny státu Izrael*. Praha: Kora, 1991.
- The USSR and the Middle East (Problems of Peace and Security)*. Moskva 1972.
- TREVELYAN, Humphrey. *The Middle East in Revolution*. London: Macmillan, 1970.
- TYLER, Patrick. *Fortress Israel. The Inside Story of the Military Elite who Run the Country – and Why They Can't Make Peace*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2012.
- WILLIAMS, Francis. *Ernest Bevin. Portrait of a Great Englishman*. London: Hutchinson, 1952.
- WINT, Guy – CALVOCORESSI, Peter. *Middle East Crisis*. London: Penguin Books, 1957.
- YAPP, Malcolm. *The Near East since the First World War*. New York: Longman, 1991.

MARCELA GBÚROVÁ

Faculty of Arts, Pavol Jozef Šafárik University in Košice, Košice, Slovak Republic

Michal Miloslav Hodža: his national-emancipation and political initiatives¹

The professional ambition of the study is to present the ethnic-emancipatory and national-political initiatives of Michal Miloslav Hodža, one of the representatives of the Slovak national movement in the revolutionary years of 1848-1849, co-creator of the modern literary Slovak language project and author of *Matora* – the most extensive poetic work of political content in Slovak literature. The study is divided into four relatively separate parts. The first of them follows the educational path of M. M. Hodža to humanism, national-revivalist consciousness and theoretical reflections on issues of a natiological nature. The second part deals with Hodža's complicated process of looking for a modern form of the Slovak literary language. In the next part, the national-political activities of M. M. Hodža in the revolutionary years of 1848-1849 are analysed. The last part of the study is a political-science interpretation of the literary work *Matora* which represents the key life balance of M. M. Hodža implemented outside of public policy.

Key words: Michal Miloslav Hodža, Slovak issue, linguistic modernism, Messianism, *Matora*

Introduction

The Slovak nation-forming elite which attempted the linguistic, cultural and political modernisation of the Slovak nation in the 19th century, was considerably differentiated. It differed not just in political and social orientation, type of socialisation, views on the epoch of culminating Romanticism, nation-specific nationalisms based on the language-cultural-ethnic principle, civic modernisation of the Habsburg Monarchy, but also on the results of the Revolution in 1848-1849. They also differed in their views on Slavic reciprocity. Some of them inclined to innovation of the Slavic idea on the Austro-Slavic principle, others rejected it as an outdated cultural and political vision, and still another part favoured the East Slavic political-cultural concept led by Russia. The common feature of all of them was that they tried – each in their own way – to reflect on the issues of the spiritual and political-economic life of their own community. During that period, several lines of opinion on these issues crystallised. The generation of authors of “Všeslávie” (Pavol Jozef Šafárik, Ján Kollár, Ján Hollý, Karol Kuzmány, and František Palacký,

¹ This study was elaborated as part of addressing the VEGA grant 1/0321/21 Research Into Correlations Between Distortions of Political Awareness and the Increase of Political Extremism in Students of Secondary Schools in the Košice and the Prešov Self-governing Regions. Project leader: Prof. PhDr. Marcela Gbúrová, CSc.

who was active in Slovakia at that time until 1823) tried to self-reflect on the Slovak nation as a historical entity through the Slavic whole. The pragmatic line of Slovak Romanticism dominated by Ľudovít Štúr and Jozef Miloslav Hurban developed ethnic-political ideas and ideals within the framework of realistic politics and the search for an appropriate relationship between political goals and the political force needed to achieve those goals. Liberal-oriented intellectuals led by Ján Palárik did not perceive the Slovak issue in a narrow national framework, but involved it in broader liberal-romantic projects. The Messianic line of the Slovak nation-forming generation (consisting of Michal Miloslav Hodža, Peter Kellner-Hostinský, Samo Bohdan Hroboň, and Pavol Hečko) was connected by the spiritual sphere, but they did not have a unified opinion on nationalisation issues. While the Hroboň-Hečko “pantheological” line devoted more to the “divine-human” principle, the Messianic “mythologists” Hodža and Hostinský did not avoid the political objectivity of the period either.

The professional ambition of the study is to present the ethnic-emancipatory and national-political initiatives of Michal Miloslav Hodža, one of the representatives of the Slovak national movement in the revolutionary years of 1848-1849, co-creator of the modern literary Slovak language project, and the author of *Matora* – a Messianic poetic “*saga of the Slovak family*”. In its first part, the study follows the path of M. M. Hodža from education to humanism and national-revival consciousness to theoretical reflections on issues of a natiological nature. In the following sections, it deals with Hodža’s complicated process of searching a modern form of the Slovak literary language, his national-political activities in the revolutionary years of 1848-1849 and the literary work of *Matora* in which he examined the value, philosophical and historical criteria of the Slovak national-political movement in a literary way.

Education to Humanism and National-revival Awareness and to Reflections on Issues of a Natiological Nature

The path of Michal Miloslav Hodža (22/09/1811–26/03/1870) of personal, ethnic-political and cultural-artistic life led through education. At a folk school in his village of Rakša, later in Mošovce, he met teachers who maintained the cultural traditions of the Turiec region. In Mošovce, he was being taught by Adam Burian, an expert on Hungarian political conditions and Czech and Slovak literature. In Banská Bystrica, where he studied at a lower grammar school, he noticed that the teachers of that school paid more attention to their knowledge of and approach to teaching duties than to the differences in status among the pupils. In addition to the humane behaviour of teachers, their professional qualities and cultural interests, he was also inspired by expressions of national-revival consciousness and a sense of reflection on issues of a natiological nature in some of them. From G. Koch, his teacher of German, whom he respected very high, he learned, for example, that Slovakia is the cradle of the Slavs. This information fascinated him so much that he noted it in his biographical sketch (more details on that in Hučko 1970, pp. 10 – 13).

The study in the upper classes of the District Grammar School in Rožňava (1826 – 1829) left him with a lasting memory of the manifestations of Hungarian nationalism in the faculty, but also

of friendly relations with three future younger representatives of Slovak national politics – Samo Chalupka and Jonáš Záborský (*ibid.*, pp. 14 – 16).

He witnessed a political tendency to promote Hungarian as a language of instruction in schools when he came to study at the Evangelical College in Prešov in 1829. He first studied Kollár's most famous lyrical-epic composition written in the Biblical Czech, *Slávy dcéra* (The Daughter of Sláva) (1824), which in the following years became for him not just a source of national awareness, the beginning of his Slavic and Czechoslovak identity, but also a path to Herder's humanitarian principle of the free development of nations and the well-known work of Pavol Jozef Šafárik *Dejiny slovanskej reči a literatúry podľa všetkých nárečí* (History of Slavic Language and Literature by All of the Dialects) (1826). In particular, Šafárik's work opened up his knowledge horizon of the Slavs, of their ethno genesis, but also of their contribution to the creation of European culture together with the Romanesque and Germanic nations. He was also interested in Šafárik's proposals for implementing the idea of Slavic reciprocity. He also noticed that P. J. Šafárik did not primarily focus on the elaboration of his ideological-political conception, which means that his research into the literary and cultural unity of the Slavs understood as reciprocity did not have political ambitions. It was not about attaining a change in the existing social State formations or about political reflection on the independent national individuality of the Czech and the Slovak nations. His efforts were related to: a) reflection of natiological concepts (nation, homeland), which closely corresponded to the national self-awareness of Slavic nations and its political consequences in the early 19th century, b) the philological concept of Slavic reciprocity, which was an expression of ethnic-emancipatory movement in the Slavic world in that period (more details in Gbúrová 2017, pp. 31 – 40). During his studies in Prešov, he significantly deepened his knowledge of philosophy. He was particularly interested in the solution of ethical issues in the philosopher and Enlightenment thinker Baruch Spinoza. It should be added that he did not sufficiently penetrate his complicated philosophical theses or his ethical views. He no longer returned to this philosopher, not even, for example, to some other ones, the so-called "cursed" philosophers (W. L. Wekhrlin, K. F. Bahrtdt, etc.) after the revolutionary years of 1848-1849, because he associated him with materialism and atheism, which was incompatible with his Messianic visionariness and mysticism (more details in Hučko 1970, pp. 17 – 18).

In 1832, Hodža moved from Prešov to Bratislava to study theology at the renowned Evangelical Lyceum which played an important role in the development of Slovak culture and education in Slovakia. Since 1803, the *Department of Czech-Slavic Language and Literature* was active in it², which was the only one of its kind in the whole of Historic Hungary. He met a significant Slovak scholar, Juraj Palkovič, and also met Ján Kollár and Pavol Jozef Šafárik in that milieu. It follows from his poetic work at the time that he had a similar view of Slavdom as Ján Kollár (Gbúrová 2018, pp. 17 – 44), while in the Napoleonic issue discussed at that time he inclined to the opinion that Napoleon was a hero, a liberator of nations. On the politically sensitive issue of Russia's relationship with the Polish insurgents of 1830, he sided with the Polish uprising. From

² Department of the Evangelical Lyceum in Bratislava, established in 1803 from the Institute of Czechoslovak Language and Literature (1801–1803) with the intention of teaching future priests and teachers the Biblical language (*Katedra reči a literatúry československej* 2017).

the viewpoint of Hodža's future national-political activities, his election as the Vice-president of the self-educational student association of the *Czech-Slavic Society* should be considered important, where from the beginning he advocated the need for a unified written language for Czechs, Moravians, and Slovaks. Like Šafárik, he meant Czech as that language (he explicitly subscribed to it in the poem *Czechoslovak Language of 1833*), which he characterised as a language of "reciprocity", "generality", and the bearer of "revealed truth" (Hučko 1970, p. 26). Hodža confirmed his Slavic orientation just before leaving Bratislava (the other Štúr followers did the same on a well-known trip to Devín on 24 April 1836) that he added to his name of Michal also the Slavic name of Miloslav. In connection with the Czech-Slavic Society, it is necessary to mention Alexander Boleslavín Vrchovský (1812–1865), who, as a member of a secret Polish revolutionary association, influenced the tasks of this self-educating society in the sense that he enforced two political demands among them: social reform of the feudal system and the creation of a federation of free and equal Slavic republics (Alexander Boleslavín Vrchovský... 2020; Buchta 1971, pp. 43 – 49). Hodža not only agreed with these tasks, but after the dissolution of the Society he began to engage in the secret political association *Vzájemnosť*, which was founded in 1837 by the aforementioned Vrchovský (Butvin 1963, pp. 3 – 18).

In the same year, Hodža took over the priesthood in Liptovský Mikuláš, where the Hungarian middle nobility and nationally lukewarm impoverished yeomanry had a leading position in economic and political life, while there was no Slovak politically influential social class. Only the intelligentsia, which created a strong cultural tradition in that city for many years, had the preconditions to become such a layer. Two men were an important cultural stimulus for it: the main ideologue of the Slovak national revival, Ján Kollár, and the bookseller and nationally conscious yeoman Gašpar Fejérpataky-Belopotocký, with whom Hodža met, became friends and cooperated in developing the ideas of the above-mentioned secret society *Vzájemnosť* (Hučko 1965). In that cooperation, Hodža's efforts to ecumenically bring together the Christian intelligentsia in Liptov should be highlighted, who, by establishing associations of moderation and Sunday schools, participated in the elimination of grave social ills (especially drunkenness) of the inhabitants of that milieu, but also in their education in edifying and cultural skills and some practical crafts (wood production, tannery, agricultural production, etc.). Hodža believed, like Jonáš Záborský, that educating the popular strata means that they will be more nationally aware, more civically mature, while they themselves will be able to find a way out of their socially difficult position (Gbúrová 2018, pp. 191 – 214).

Hodža, theoretically well prepared by the school for public and political work, began to closely observe the political life in Hungary. He thought intensively about ways to paralyse the escalating Hungarian political demands for the introduction of Hungarian not just as the official language of secular and ecclesiastical administration and the judiciary, but also as the language of instruction at all the levels of schools. He believed, unlike other members of *Vzájemnosť* (Reciprocity), that help should be sought from the monarch. He therefore welcomed the participation in the first, albeit unsuccessful, petition against the growing Magyarisation of the Hungarian Parliament, which called for the repeal of regulations on the Magyarisation of the Church and education. Hodža's second national-political initiative ended with a similar result: together with G. Belopotocký, he prepared a plea of the Liptov Seniorate for the reconstruction of the *Department of Czech-Slavic Language*

and Literature at the Bratislava Lyceum on a new basis and with new educational and national-emancipation objectives. Under the influence of the new Superintendent General of the Evangelical Churches and their schools, Count Zay, the Sub-Danubian District Convention rejected the petition on 14/07/1840. This was one of the main reasons for the internal schism within *Vzájomnosť* (Reciprocity) and its gradual demise (Hučko 1970, pp. 58 – 62).

This fact did not discourage Hodža from other national-political initiatives, especially in the field of codification of the national language, which, after the above experience, began to be considered, similarly to Ludovít Štúr, as an image of the national spirit and the basis of Slovak national identity. As early as 1841, he revived the project of preserving the *Department of Czech-Slavic Language and Literature* at the Bratislava Lyceum from 1840, indeed, with a modified objective: increasing the quality of language culture (in this case still in Czech, which he considered the classical language of the Kralická Bible adapted to new times and their requirements; its other advocates, in particular the Superintendent Pavol Jozeffy who evaluated it as a living ecclesiastical language of Slovak Evangelicals) of future priests (more details in Gbúrová 2009, p. 54). Unfortunately, even this initiative of Hodža was not successful and the General Convention in Bratislava rejected it at its meeting on 08 – 10 September 1841 on the grounds that it was an anti-patriotic and pan-Slavic activity.

Addressing the Language Issue of Slovaks

In 1842, Hodža accepted a lead in deputation to the monarch in Vienna. Through the plea of Evangelical intelligence in Slovakia he asked the monarch to prevent the violent Magyarisation of the Slovaks (Hučko 1970, p. 71). It should be added that the fate of the petition ended with the transfer from Vienna to Buda to the Palatine Pavol Jozeffy who did not judge it positively (*ibid.*, pp. 74 – 75). His decision was the impetus for the implementation of Štúr's political programme, within which the language issue of Slovaks was also addressed (more details in Gbúrová 2018, pp. 61 – 84). Štúr recognised the degree of politicality in deciding what language should be spoken to the Slovak nation in an effort to raise it comprehensively, in which language to educate, to organise its own political and cultural life. As part of Štúr's political strategy, several historically important consultations on Slovak took place. M. M. Hodža also took part in them. At a meeting in Hlboké (11-16 July 1843), Štúr and J. M. Hurban tried to win sides of M. M. Hodža, who was until now a supporter of the Czech language, more precisely the speech of the Kralice Bible adapted to the conditions of the new age, to introduce Central Slovak as a written language. Two facts were important for Hodža's future decision to develop Štúr's concept of standard Slovak. The first fact was related to Hodža's knowledge that Štúr's action would prevent the linguistic division of Slovaks and that Štúr was ready to make reasonable compromises in the area of codification of standard Slovak.³ The second step must be connected with Štúr's initiative to develop

³ As for the reform of the Štúrian literary language, it should be noted that M. M. Hodža also took part in it with his writings *Epigenes Slovenicus* and *Větin o slovenčine*. In them, he rejected the phonetic transcription of Slovak and preferred etymological orthography. In addition, he theoretically justified why Cyrillic is the best option for the Slovak language.

the national identity of Slovaks not just through language, but also through association activities (more details in Gbúrová 2016). Hodža accepted Štúr's concept so much that he also accepted the position of chairman of the *Tatrín* association, which is considered to be one of the most important manifestations of the cultural policy and organisational efforts of the Štúr group and the first all-Slovak cultural institution to develop national activities with Štúrian Slovak. It should be emphasized that Hodža performed this activity very responsibly and selflessly throughout the duration of the *Tatrín*, i.e. until 1848. At the same time, it should be added that although the association was not officially approved, it did not deter Hodža from developing his activities in the spirit of national political requirements of the Štúr followers (Hučko 1970, pp. 82 – 87).

Hodža's Defensive Activities of the Slovak Nation

In 1847, the thirty-five-year-old M. M. Hodža published a political pamphlet with the attractive title *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*, by which he attempted a cultural-political dialogue primarily with the Slovak public, especially with opponents of the national literary language (Hodža 1847; Hodža 2010). This text also stood at the beginning of Hodža's natiological work: In 1847 he published the Latin book *Epigenes slovenicus – Potomok slovenský*, (Slovak Descendant), in 1848 he wrote the work *Větin o slovenčine* and ended a series of such thematically oriented writings in the same year with the German brochure *Der Slowak*.

Dobruo slovo... was written in response to the role of the *Tatras* and the role that Hodža held in this nationwide cultural institution. The text of Hodža's work was assessed and approved at the Third General Assembly of the *Tatrín* on 16-17 September 1846, which means that it was a "sui generis" collective opinion of the representatives of "unity of lovers of the nation and Slovak life", a work of national defense. In this case, it was a defense of codified Slovak and the *Tatrín*. The basic starting point of Hodža's defense is the principle of equality. This resulted in the knowledge that the Slovak nation and its language are equal and equal with other nations and their languages. Hodža's defense was objective. On the one hand, he was critical of his own nation, on the other hand, he defended his authentic culture (including the new national language as the most important ethnic-identifying feature) against all "defectors" and "thugs" and "humiliators". In this work, Hodža manifested himself as a nationalist who understood the importance of natiological theory, but also of political-educational work for the development of national life. He realised not just the importance of theoretically developing national defence ideas, but also putting them into everyday practice. For this reason, he demanded that the idea of national life be realised on an "action" Christian basis, that is, in the combination of edification, education, and Christian teaching. The *Tatrín* Cultural Association, which successfully attempted a leading position in the Slovak national movement, was an example in this regard (it was no coincidence that he devoted two chapters of his work to it). He emphasised that Slovaks were only in this

Martin Hattala, the author of Slovak grammars, relied on Hodža's conclusions (*Gramatica linguae slavonicae*, 1850; *Krátká mluvnica slovenská*, 1952), whose orthographic, phonological, and morphological rules have become the basis of the current language standard (cf. Krajčovič 1980; Jóna 1985; Pauliny 1983; Kačala 1994; Žigo 2001).

way reworked to the essence of the issue of law and obligation to be a self-confident nation. Only from this position will they gain knowledge about the essence of the term Slovak nationality, as well as about its politically distorted interpretations of the time. It was mainly about explaining nationality according to State-political borders, promoting the concept of one Hungarian nationality for all nations that are part of Historic Hungary. In this context, Hodža pointed out the fundamental difference between the free expansion of the Slovak language competences, including Hungarian as one of the languages of Historic Hungary, and the State concept of a single-language Hungarian complex, which was sought by representatives of the Historic Hungarian political elite.

As for the very concept of nationality, he explained it in the context of duty and law. The concept of duty is a special contribution of Hodža to natiological theory. We meet it in almost all his works. He perceives this concept as man's free will (comparing it to food without which man cannot live) as a *"virtue of charity"* and binds it to the Christian concept of faith. To be free means to become a *"God-like"*, to have an inner need – faith – to fulfill the will of God or *"Duty of life"*. In other words, where there is a Christian faith, there is a way to true humanity, to the *"commitment"* of man to what is good. Every person endowed with the *"virtue of charity"* is obliged to *"enlighten"* oneself nationally, to become a *"human man"*, to become a member not just of a nation but of a *"national nation"*. Nationality is, according to Hodža, the *"flower"* of a nation, something like an added value to the general concept of nation. *"When a nation has no nationality, it is merely a "narod'enstvo" (birthright) (short a); when it has a nationality, let's call it a "národ'enstvo" (long á)."*⁴ „Národ'enstvo" of the nation is therefore the true dimension of humanity and no one has the right to question it. Against this background, Hodža objected⁵ against

⁴ *"Birthright itself has never raised any nation high, no matter how hard the people might have been trying to do so; it indeed often humiliated, frowned it with misfortune and shame. In a birthright of such a position, the nation knows nothing of itself, does not put anything on itself, does not feel itself, does not respect itself; in fact, it often hates itself foolishly. It is only an ape for the other national nations; it prefers to welcome every foreign language to its own; whatever it is doing well, it is doing it out of coercion from other nations, not of its own incentives; its children grow up into the educated life, into an estate, into an office, feeling ashamed of it, it becomes the object of slander and ridicule for others; it is made a loser, a weakling, and a nobody. But God also punishes it until it comes to its awareness and contributes to its birthright ... So God bangs and strictly punishes the Slovaks, the Croats, but especially the Slovaks, whose transparent, hollow birthright is standing in all its ugliness before our tearful eyes, as a skin of a kind of a frayed, shabby, deeply wrinkled skin of a hard working creature. Because God allowed the havoc of Magyars on them to cast dirt and ridicule on everything that is Slovak in capital and regional assemblies, in their writings and in their newspapers, at home and in public. Severe punishment from God this is, but well deserved one! And it will last until the Slovaks attain their nationality; until their higher and lower lords, priests, burghers, peasants, truly, unanimously, and in one language, contribute to their own national edification and education."* (cf. Hodža 1847, pp. 28 – 29)

⁵ He raises four objections. The first objection is related to the confusion of the political and the natiological argument (mixing the State and its civil laws with the nation living in that State with its ethnic-genetic development). Hodža emphasizes that it is not possible to speak of the Historic Hungarian (Hungarian) nation, but only of Historic Hungary and its ethnic and social communities. The second objection concerns those who request a change of Slovak nationality to Hungarian on the basis of Hungarian State Law. In this context, he made a critical remark on some Hungarian laws in the field of natiology which achieve a low level of legitimacy. The third objection was based on the previous objection, him dealing with the issue of whether Slovaks should adopt Historic Hungarian nationality, because *"we have food, vesture, and potion from the Historic Hungarian country."* He considers this issue to be completely unfounded and gives it a clear answer. The last objection responds to the inaccurate, but politically deliberately nurtured information that *"Vienna"* wants to see Slovaks and eventually the Germans were Magyarised. In response, he quotes State Chancellor Lothar

political efforts to promote only one nationality in Historic Hungary – Historic Hungarian, which he synonymised with the term of Magyar. On the subject of nationality, he emphasised that when a nation has its responsibilities, it also has its rights, in particular the rights of edification and education.

In connection with the Slavic orientation of M. M. Hodža, it is not surprising to see his theoretical completion of the concept of Slovak nationality with the dimension of Slavicism. According to him, Slovak nationality also includes “*Slavjan*” and world nationality (this is due to the fact that Slovak nationality belongs to the “*pololenja*” of Slavic nations, which together with the generations of Romanesque and Germanic nations form European “*human*” nations). He spoke quite unflatteringly about Hungarian nationality as about a nationality that “will forever remain only a domestic,” “*secondary, tin-potting nationality*” (ibid., p. 43).

Hodža’s “good word” is primarily a political-cultural work, an ideological programming document of the Štúr group in the field of the language identity of the Slovak nation. At the same time, it is proof of the clear positions of Hodža in the field of medicine. Although he did not surpass Kollár’s conception of Slavdom, he clearly stood in Štúr’s positions on the issue of standard Slovak and defended the new form of Slovak against Kollár, the Bernolák group, but also against the political opponents of the Slovaks. In this sense, he was a supporter of the romantic Herdarian view which considered language not merely as a means of communication, but above all as a constitutive element of the nation. Hodža’s work has another essential feature. It is written in a preaching-rhetorical style, enriched not just by many of the author’s characteristic new creations, but also by contemporary journalistic phrases, colloquial lexicon and folk phraseology. It is necessary to see Hodža’s intention to promote the main ideas of the Štúr movement in this way, as well as his own special “Messianic” vocabulary, Slovak folk culture, and codified Slovak.

The March Events of 1848 and the National-emancipatory Attitudes of M. M. Hodža

The March events of 1848 encouraged M. M. Hodža politically in his national-emancipatory attitudes. He came to the optimistic view that the path of democratic political changes had begun in the Monarchy, which means that the new government and the assembly will have an understanding for the national needs of the Slovaks. However, the reality was much more complicated. The Hungarian Parliament pushed for the political course of “Hungarian Historic Hungary”, which was welcomed in Slovakia by privileged aristocratic families, in which Historic Hungary was associated with political power and national movement with Pan-Slavism. These events prompted the Slovak national political elite to pursue an active public policy or to become an active political entity capable of creating a unified political programme and organisational back-

Metternich who gives a clear answer to the above provocation: “*Let every nation in the Hungarian country be educated by way of law and justice, let it be developed in every way possible in its national language; Not only shall the Supreme Government put any obstacles in its way, it will even help it in everything.*” He also refers to the Slovak message led by Superintendent Jozeffy in 1842 (ibid., pp. 30 – 40).

ground, i.e. what the non-Hungarian national movements in Historic Hungary were creating at that time. In the circle of J. M. Hurban and Ľ. Štúr in mid-May 1848, a plan arose to organise assemblies in the regions to receive political petitions. On the basis of them, a national assembly was to be held, which would adopt and approve the Slovak political programme, and it would be sent for approval to the Historic Hungarian political authorities (cf. Rapant, 1937, pp. 73 – 80). The nationwide agitation movement began in the spring. *Liptovské žiadosti* (Liptov Petitions) were made in March, *Nitrianske žiadosti* (Nitra Petitions) and *Mikulášske žiadosti slovenského národa* (Mikuláš Petitions of the Slovak Nation) or *Mikulášske žiadosti* (Mikuláš Petitions) in May (Liptovské žiadosti... 2006; Goláň 1948). The nationwide promotional movement began in the spring. *Liptovské žiadosti* (Liptov Petitions) were made in March and are considered to be the first comprehensive Slovak political programme during the years of 1848-1849.⁶ M. M. Hodža also collaborated very intensively on the Mikuláš programme. Together with Ján Francisci-Rimavský and Štefan Marko Daxner, they developed democratic constitutional requirements, the purpose of which was to fulfil the principle of equality at its three basic levels – civic-political, social, and national. In addition to respecting Historic Hungarian patriotism and the existence of Historic Hungary, they included strengthening the principles of civil society in Historic Hungary, creating national autonomies on a federal basis, defining ethnic boundaries, two-level assembly (general assembly, national special assemblies), freedom of association and freedom of expression. rights for men, abolition of urbarial obligations and serfdom for all categories of farmers, return of forests, meadows and pastures to farmers, creation of all levels in Slovak education and one Slovak university, teaching Slovak at universities in Hungarian areas and vice versa, teaching of Hungarian at universities in Slovak areas, the creation and free use of Slovak symbols. It is understandable that government policy did not understand such a concept. It called it political pan-Slavism and issued an arrest warrant for its main creators – Hurban, Štúr, and Hodža. All three emigrated to Prague against the persecution and arrest. For these reasons, the *Petitions of the Slovak Nation* could not have had much impact on further development in the revolutionary period of 1848/49.

Hodža's Sojourn in Prague

Hodža's forced sojourn in Prague took place at a time when Prague was preparing for the Slavonic Congress (the congress was opened on 02 June 1848) which wanted to be not just a counterweight to the Frankfurt Assembly (18 May 1848), whose task was to create a constitution of a united Germany, but also an answer to the policy of the government of the Monarchy. Hodža accepted participation in a large Slovak delegation (together with P. J. Šafárik, Ľ. Štúr, and J. M. Hurban they became members of the central body of the congress). In his Czechoslovak section, he was one of the dominant personalities with distinct political and cultural attitudes. One of the topics discussed was the search for a way to address the Slovak issue. Three dominant ideas met here:

⁶ See on that Bokes 1962.

1. Slovaks should form an autonomous unit within the federal Habsburg Monarchy,
2. Slovakia and the Czech lands should form one autonomous unit within the Habsburg Monarchy,
3. Slovaks should gain an autonomous position within Historic Hungary.

It should be emphasised that Hodža, unlike most of the Slovak delegates of the Congress, was in favour of the Austroslavist conception of Czech liberals led by František Palacký. He even demanded that the Congress addressed the issue of the representation of all Slavic nations in the common imperial assembly. Štúr and Hurban were supporters of the third idea of addressing the Slovak issue. Štúr clearly presented his position of favouring the concept of preserving his own nation as a future subject of political life over preserving the Monarchy.⁷ As a man of agreement and compromise, empathy and understanding, Hodža sought to promote a civilised way of dialogue in contemporaneous political communication as well. However, he was not sufficiently aware of the extreme positions of political power, so for example, he was optimistic about the issue of Slovak-Hungarian political settlement. He believed that acceptable forms of political agreement would be found in the near future. In this context, he reminded that the Hungarian had not just been a tyrant, but also a “contractor” of Slovaks since the reign of King Stephen (Hučko 1970, p. 121). However, he did not realise that there were no preconditions for political concessions to Slovaks on the part of Hungarian government circles. For this reason, he considered the armed uprising against the Hungarian government, to which he (and other Slovak Congress delegates) were called by the Serbian and Croatian participants in the Congress negotiations, to be the last resort. The Slavonic Congress did not complete its mission due to the Prague uprising. Hodža took part in these events and saw with his own eyes the revolutionary barricade struggle with which he quite sympathised.⁸

Hodža’s Activities in the Establishment of the Slovak National Council and Volunteer Expeditions After 1849

Hodža’s journey from Prague led to Vienna, where the competent disputes between Pest and Vienna culminated and where various ideas about the organisation of the Habsburg Monarchy and the position of Historic Hungary arose. At the beginning of September 1848, he wrote an eight-page political-ideological speech to the nation, *Hlas k národu slovenskému* (Voice of the Slovak Nation). Its basic theme was devoted to the intentions of the Slovak uprising. The speech was also read at the Myjava People’s Assembly on 19 September 1848⁹. However, another Hodža’s German-written work had a similar content with an emphasis on the Slavic-German settlement, *Der Slowak*¹⁰, which was addressed to the European public. Before the volunteer ex-

⁷ “Should our goal be to preserve the Austrian Empire? Our goal is to preserve us. First we have to serve ourselves, then others ... We do not fall with the fall of Austria.” See *Slavonic Congress in Prague in 1848*. Collection of documents, prepared for publication by Dr. Václav Žáček. Prague 1968, p. 248.

⁸ He stated this in a letter to his wife (*ibid.*, p. 123).

⁹ Available on the Internet: [bokes1_doc_9.pdf \(izamky.sk\)](#). [quoted 03/06/2021].

¹⁰ It was published in Prague at the end of September 1848. See more on that in Hučko 1970, pp. 127 – 128.

pedition itself, which was agreed at the meeting on 01 September 1848, the first Slovak national political body was established – the Slovak National Council, whose representatives included Hurban, Hodža, Štúr; its military members included Czech commanders B. Bloudek, F. Zach, and B. Janeček.¹¹ The uprising itself, the first in modern history of Slovakia, referred to as the September one in the time of its taking place, did not meet the expectation of Hodža and other leading figures of the Slovak national movement that the imperial army maintained neutrality (the Vienna Government ordered the army to suppress the uprising under the condition of restoring order in northern Historic Hungarian counties) and the expedition would be non-combat, more or less diplomatic (after the fight, there were 14 dead on the Slovak side, about 12 captured, and 9 wounded persons) (Hučko 1970, p. 130). This was probably one of the main reasons for Hodža's decision to leave the volunteer expedition and leave for Vienna. Hodža manifested himself there as a politician and a priest, not as a soldier who endured the hardships of the military regime. In this sense, his astonishment at Štúr's decision to summon him to a military court and judge him for "*defection*" can also be explained. On the other hand, L. Kossuth, on behalf of the Committee for the Defence of the Fatherland, issued an arrest warrant for Hurban, Štúr, and Hodža in the second half of October, declaring them traitors and depriving them of Historic Hungarian citizenship. After the outbreak of the revolution in Vienna (06 October 1848), all three of them travelled to Prague, where they lived in worries about the future development of politics in the Monarchy. It is remarkable that despite the negative experience that Hodža had from the first volunteer expedition, he decided to organise a second- winter and a third – summer expedition, which aimed to help resolve the Slovak issue within a concept close to him – Austroslavism, which means rebuilding the Monarchy into a federal State, where all the so-called small nations would enjoy equal position. This was also due to the declared will of Vienna's constitutional regime on Austroslavism. This dimension of government policy was also supported by the new monarch, Francis Joseph I, and the new prime minister, Prince Felix Schwarzenberg.

One of the issues of the day was the issue of the future of Historic Hungary. From the autumn of 1848 until the end of 1849, this theme was fuelled in various political projects, which stemmed from the strong power of the Monarchy and truncated federalism based on the small powers of the autonomous administrative formations (cf. Rapant 1937, p. 79). Hodža feared that the Historic Hungarian State, unlike the entire Monarchy, would divide the Slavic nations into northern and southern ones, similarly separating the Czechs and Moravians from the Slovaks and the Croats from the Serbs. Therefore, he did not trust Historic Hungary as a State. He emphasised that it had no "*world-forming history*". In connection with the above-mentioned volunteer expeditions, it should be noted that they helped to gain a certain respect of Slovak politics in the public by the fact that the Slovak issue became the object of the so-called high policy and for the first time the territorial borders of Slovakia began to be defined more precisely (ibid.; cf. also Rebro 1965, pp. 557 – 579). This happened after the defeat of the Hungarian Revolution in August 1849. Slovak politics escalated the demands by returning to the petition movement from the spring months of 1848, in which M. M. Hodža also played a significant role. She considered the secession of

¹¹ For more information on the establishment and operation of the Slovak National Council, see the works: Hučko 1998, pp. 7 – 31; Škvarna – Eliáš, 1998.

Slovakia from Hungary and the establishment of the Slovak crown country to be the only way to ensure Slovaks their national freedom. The solution of the Slovak issue was left to the Historic Hungarian political conservative circles, which had good relations with Vienna arguing that the integrity of Hungary and long-term good relations between Hungarians and Slovaks, the danger of Pan-Slavism, and the radicalism of Slovak Evangelical leaders would be maintained.

Slovak leaders, including M. M. Hodža, did not push through the fulfillment of all their programme objectives in the revolutionary years of 1848/49. It can be said that, given the amount of effort expended, their political gains were minimal: teaching Slovak in folk schools, in some grammar schools, in lower offices; appointment of Slovaks to lower offices, ensuring the publication of *Slovenské noviny* (Slovak newspaper) by the government, inclusion of the Slovak country in two administrative districts – the Košice and the Bratislava districts. The issuance of the Imposed Constitution by King Franz Joseph I in March 1849 resulted in the strengthening of centralism and the conservative orientation of Habsburg politics. This policy pushed the underprivileged strata out of public life, including the nation-forming Slovak actors.

After arriving in Liptovský Mikuláš, M. M. Hodža accepted the office of chief notary mainly due to the faster and smoother introduction of codified Slovak into offices and courts. However, it was only a matter of time before the political authorities in the Liptov region became mobilised and began to liquidate Hodža politically. A suitable opportunity for this was his new installation in the capacity of the Mikuláš-Vrbcice pastor on 23 September 1849. The government commissioner, Count Anton Forgách (1819 – 1885), reproached Hodža that it was not appropriate for him to hold both secular and ecclesiastical offices at the same time; he should opt for one of them. Hodža finally relinquished his politically exposed position in 1850 and decided to devote himself to the priestly vocation and the unresolved issues of the Slovak Evangelical Church. His objective was to make this church subordinate to the Vienna government. At least in the church field, he wanted to achieve what he had failed to do in the field of national politics.

Messianic Life Balance of M. M. Hodža

Hodža's disappointment with the Viennese government after 1848, especially with Bach's national dictatorship, but also other disappointments of a super-personal and personal nature (bad conditions for the Slovak nation, poor social conditions of his family, deaths of his own children ...) caused the issue of national freedom and man's freedom in the political sense of the word began to be intensively discussed on private soil – within himself. Between 1853 and 1857, discouraged after the defeat of the "Slovak Revolution", he wrote a poetic "*saga of the Slovak family*" in the evenings and nights, the most extensive poetic work with political content in Slovak literature – the lyrical-reflexive composition *Matora* (containing 20,400 verses of the 31 cm x 24 cm format¹²). If it had been published at that time, it could have contributed to the consolidation of the national identity of a more educated, but ethnically "lukewarm" part of the Slovak nation.

¹² Hodža, M. M.: *Matora* (1853 – 1857). The text was prepared, the comments and conclusion were written by Pavol Vongrej, the appendix was written by Peter Zajac.

Hodža intended to publish the poem. He sent a selection from the manuscript entitled From the Lyric-Epic Poem of *Matora* to Jozef K. Viktorin for publication in the Concordia Almanac in 1858. Since it was not published there, he gave up another intention to publish it (ibid., pp. 701 – 702). The cultural public found out about it only in 1910 (some parts of Hodža's poem were published in the magazine Slovenské pohľady from 1910 to 1913) and then in 1982, when a transcript of Hodža's unpublished selection from 1857 was published.¹³

Matora represents the key life balance of M. M. Hodža, the work of a disappointed Slovak politician who decided to leave public politics and begin to examine the value, philosophical and historical criteria on which the Slovak national movement was based. This literary and artistically complicated literary work showed what M. M. Hodža was a political thinker like, how he thought about the essence of the national destiny – the history of being and consciousness, how he sought the way to the origin of “*Christoslavie*”. *Matora* as neologism means the offspring of the mother, the family after the material, and this mother is represented by the mother of Jánošík, who always appears at the moment of the son's rebellious struggle for social and national justice as a strong moral imperative (ibid.). Hodža's image of Jánošík and his mother is not just an elaboration of his own thesis about returning to the security of home, but also an attempt to correct the revolting image of Jánošík's party, which was presented especially in Slovak Romantic literature. We have in mind the conclusion of the motif of revenge of Jánošík's retinue of men's crime, in which the sentiment of Jánošík's mother expressed by sentiment is dominated by the theme of vengeful revenge: „*Vinu vinou morit' dvojaká je vina*” (Fighting guilt by guilt is a double guilt). Hodža approached this problem untraditionally, in a different way than our Romantic literature and the political practice based on it. The starting point is a solution in the sense of the principle of “*family by mother*” not “*by the sword – father*”. The issue of freedom in the political sense of the word is a substantial part of the text of the poem. Mother's humility and forgiveness, son's hardness and revenge, godliness and banditry, revenge and forgiveness, passivity of faith in God and active approach to the human solution of wandering, pator – revenge and matora – humility: this is the struggle of two moral antipoles developed in Hodža's poem. Hodža's Jánošík undergoes internal psychic “Tolstoyan” moral transformations about the non-resistance of evil by violence. His resulting value and philosophical portrait has, as we have indicated, obvious “Tolstoyan” traits: he renounces the leadership of the vengeful mountain boys (“*Let's walk one way together, but a new one; go home, repent, we'll go loose, we'll never rob again, sin is different in Hungary and a fine in Poland ... Go with that word, let it into your people souls, try and see what this motto will evoke, our motto: Jánošík is already going to sould the soulless nation!*”), he walks away from them on his “Wandering-Jew-like” Messianic pilgrimage through life, and in the fundamental existential issues of faith in God he arrives at the following complicated philosophical-etymological knowledge: “*There is no God anywhere if he is not in man ... Where is our God, you ask? There is where you ask. Who-is He? He-is, w-ho-is. You preach him asking*” (Hodža 2003, p. 277, 282).

¹³ In that year, Pavol Vongrej published selected poems from *Matora* in the book *Zlomky z romantizmu* (Fractions from Romanticism), Bratislava: Tatran, pp. 373 – 436.

Through Jánošík's message, Hodža tried to outline a new strategy for dealing with social inequalities and tensions: instead of "revenge for robbery", he proposed "a slower pace of defiance in a seemingly indifferent form of service" (ibid., p. 731). Therefore, in other images of the poem, the hero tries to fulfil this new way of fighting: He "lowers" to the level of a hill and under the name of "Vrátňanský" returns to the life of the village, works hard on Holeš' farm, marries his daughter Hanka, with whom he lives a life of an ordinary honestly working peasant. The story of Jánošík-Vrátňanský could end with this value rebirth, but Hodža will expose him to further trials, which will return the living Jánošík tradition to the epic scene. Jánošík-Vrátňanský unjustly gets into a prison for a year, which unexpectedly updates the motive of revenge seen in his mother's eyes "Revenge, my son, your mother is calling to you! Any moderation is here bare vanity!" (ibid., part 17, pp. 438 – 439). He returns from prison to "Sloviany" in order to develop a living Jánošík tradition. At this point in *Matora*, Hodža develops a new "Jánošík" concept of Messianism: the whole "Slovenian" community awaits Jánošík as their Messiah. He meets his kind, whom he sends as messengers to all Slovak regions (for the entire area of the "Slovak Surroundings") in order to prepare for the uprising of all Slovaks. Jánošík himself sets out on another Messianic journey to "Slovenia", to his home, which he will never complete with his return. Overcoming various realistic and irrational obstacles, in his Ahasver story he enters the final multidimensional philosophical "dovieta" (sentence) of the meaning of the world, of life. Jánošík-philosopher condemns the demoralizing vices of civilisation over the millennia of its existence, condemns materialists, "God-debauchery scenes" from the lives of kings, cardinals, and poets. He seeks his salvation in the Christian faith, what Hodža proves by the controversy between the simple faith of the Slovak man-tinker and complicated philosophical views represented by Schiller's Gods of Greece.

Hodža's attempt to portray the character of Jánošík as a person and a symbol, to establish a new version of the Jánošík tradition consisting in combining Jánošík's male resistance with his mother's humility, is Hodža's contribution to the struggle for a realistic depiction of ideological and social struggles of Slovak society after the 1848 Revolution (more details in Kováčik 2000, pp. 122 – 126; Kováčik 2002, pp. 301 – 309). Although there is too much mythology in this idea, the depiction of the Jánošík issue is personal and unique.

Alongside with Hroboň (Somolayová 2008, pp. 67 – 88) Hodža tested the possibilities of Messianic language in *Matora*¹⁴, by which he wanted to trace the semantic archetypes of Slovak thought and to find out the qualitative possibilities of neologisms in the development of the spiritual "Cosmos of Christoslavia".

¹⁴ The literary historian Stanislav Šmatlák commented on this topic in his review of the book edition of *Matora*: It is dominated by a kind of indomitable passion for word-making: a flood of neologisms, not only lexical but also morphological, constantly moves *Matora*'s poetic text into the position of a philological puzzle that the reader must resolve. At the same time, however, Hodža demonstrated in several expressively spoken places that it has such a wide range of generally understandable lexical synonyms that perhaps Hviezdoslav did not achieve later (Šmatlák 2005).

Hodža's Activities After the Issuance of the "Protestant" Patent and His Exile

Two years after the completion of *Matora* and after unsuccessful attempts to publish it, M. M. Hodža, together with other members of the Pre-Danubian District of the Slovak Evangelical Churches, nevertheless received good news, albeit unrelated to him: On 01 September 1859 and territorial arrangement of the Evangelical Church of the Augsburg Confession and the Evangelical Reformed (Calvinist) Church, which based the organisation of the Church on a representative system, that is, on the personal equality of all the members of the Church. The Patent endangered all the excessive rights that the nobility had in the Church, all the customs rooted in the Evangelical Church, where only be a wealthy nobleman (yeoman) could be its inspector. Hodža was pleased with this report. However, his joy did not last long. At the urging of the Hungarian opposition, the monarch issued a decree according to which he left the Church congregations the right to decide whether they wanted to be established according to a patent or as an autonomous Church. The monarch's decision was used by the anti-Hodžian opposition to launch a discrediting campaign against him in order to paralyse his influence in the Evangelical Church bodies and subsequently suspend him from the priesthood. The campaign was led by Martin Szentiványi, the chief mayor, and MUDr. Viktor Mihalyik, inspector of Evangelical Churches. Hodža resisted this pressure in his own way: with sermons aimed at protection against Protestant-Magyarisation efforts, sharp criticism of the method of electing the bishop of the Pre-Danubian District, Ludovít Geduly¹⁵ and an analysis of current Magyarisation tendencies in the 1860s¹⁶. The Hodža opposition has largely succeeded in phasing him out of his influence on Church governance with precisely targeted false accusations: first, the Convention in 1860 suspended his Church salary for two years, and finally the Consistory of the Evangelical Church at the instigation of the denationalized bishop Ludovít Geduly on 15 July 1862 in Liptovský Mikuláš, he was suspended from office and banned from working in all Church districts in Historic Hungary. Protests by Mikuláš Church voters and Karol Kuzmány delayed the implementation of the Consistory's statement for a time. In the end, he did not avoid decommissioning from the parish in Mikuláš. That happened on 20 May 1866.

Hodža regarded the move as a political case. He was convinced that he had fallen victim to political conditions before the forthcoming Austro-Hungarian settlement (Hučko 1970, pp. 174 – 182). When he found out that he would not find any place in Slovakia in the Church environment, he decided at the age of 55 to receive early retirement from the monarch and move out as an exile to exile in the Czech-Silesian-Polish town of Těšín. Here, too, he tried in the silence of his work with poetic means¹⁷, for the last time then, to "enter" the national and Slavic past and look for the future ways of existence of his nation.

¹⁵ He did so in a polemical work, the Convention of 1862. For more details on the whole issue, see the statements from the letters of Hodža's daughter in the 1860s in the book *Letters of Marina Miloslava Hodžová to Viliam Pauliny-Tóth*. Prepared for release by Peter Liba. Martin: Matica slovenská, 1965.

¹⁶ This is evidenced by Hodža's historical and philosophical discourse *Slavomiersky* of 1862.

¹⁷ In Těšín, he wrote an extensive didactically conceived lyrical-epic poem *Vieroslavín*.

He considered the main problem of the Slovak nation, its reborn “reflexes”, its ethnic and social unobtrusiveness to be in that it adopted, albeit not of its own volition, a defensive position vis-à-vis the surrounding politically strong societies. He sought a way out, similarly to *Matora*, in the Messianic concept of the Messiah, the saviour of Slovaks and Slavs. In *Matora* it is Jánošík, in *Vieroslavín* Jesus Christ as a symbol of love, “*fraternal society*”, and goodness. Based on the principle of Christian love, he created a Messianic notion of the “*interest of familyhood*”, that is, the union of three great European tribes (Romanesque, which endowed the world with “*právnomysel'svetokrasoumostou*” (legal-minded-world-wit-beauty), Germanic, which brought humanity “*free-mindednes God-truth-saying*”, and Slavic that combined beauty and truth with good. On a similar principle, he sought the future of the Habsburg Monarchy when he replaced the period thesis on the political hierarchy with the thesis on the civic hierarchy (“*So I am an Austrian by homeland, / I am a Slovak by my fatherland, / a hopeful one in Europe / a newcomer to enlightenment!*”) (Hučko 1970; p. 189). Hodža’s poetic farewell to life in *Vieroslavín* soon came true in real life as well. It was probably a cancer that had accelerated his painful path of life. He died in the morning of 26 March 1870.¹⁸ He was buried in Těšín and in 1922 his body remains were transported to the cemetery in Liptovský Mikuláš.

Conclusion

M. M. Hodža belonged to the closest collaborators of L. Štúr. He underwent a complex internal development. Before the revolution, it was difficult to reach the position of Štúr’s ideological platform of Slovak identity as a natural community, which creates its national identity and internal integrity primarily through codified literary language. In the revolutionary years of 1848/49, he became fully involved in attempts at the full cultural and political institutionalisation of the nation and the theoretical completion of ethnic-emancipatory ideology. In his political work, he discovered an important means of political struggle – agitation. He believed, together with many national leaders of the Slovaks, that the Slovak issue could be resolved within the crown country of the Austrian emperor. He resolved his disappointment with the results of the Slovak revolutionary movement in the “forty-eighties” by leaning towards the Messianic faith in the special saving mission of the nation. The proof is especially in his literary work *Matora*, which represents the key life balance of M. M. Hodža, the work of a bitter, frustrated and humble Slovak politician of the 19th century, who decided to leave public policy and begin to examine the value, philosophical and historical criteria in which the Slovak national movement was rooted. This reader’s complicated literary work only confirmed that M. M. Hodža was a politician who thought deeply about the essence of the national destiny – the history of being and awareness at the level of modern political thinkers and visionaries.

¹⁸ Tomáš Winkler described the Těšín stay and the last moments of Hodža’s life in detail in the book *Čas pred nesmrteľnosťou* (1998), pp. 112 – 125.

Bibliography

- Alexander Boleslavín Vrchovský (1812 – 1865), Skalica (2020). [online]. Available at: <https://pam.epocha.sk/pam-antniki-zahorie/okres-skalica/alexander-boleslavin-vrchovsky-1812-1865-skalica>.
- BOKES, František (ed.). *Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu v rokoch 1848 – 1914*. 1st edition. Volume I. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1962, 589 p.
- BUCHTA, František (1971). *Prínos A. B. Vrchovského k rozvoju slovenského národného hnutia v prvej polovici 19. storočia*. In Zborník Záhorského múzea v Skalici II., 1971, pp. 43 – 49.
- BUTVIN, Jozef (1963). *Tajný spolok Vzájomnosť (1837 – 1840)*. In Sborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Historica, volume XIV, Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963, pp. 3 – 18.
- GBÚROVÁ, M. (2016). *Štúrov modernizačný variant vzťahu „pospolitosti a jednotlivosti“*. DOBIAŠ, Daniel – EŠTOK, Gabriel – BZDILOVÁ, Renáta (eds.). Medzi jednotlivosťou a pospolitosťou. Kam kráčaš demokracia. Košické politologické dni. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikianae 94, Politologický zborník 6. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2016, pp. 9 – 34.
- GBÚROVÁ, Marcela (2009). *Politika v jazyku jazyk v politike*. Bratislava: Kubko-Goral, 2009, 349 p.
- GBÚROVÁ, Marcela (2017). *Politická angažovanosť „kabinetného“ slavistického učenca Pavla Jozefa Šafárika*. In SEDLÁKOVÁ, Marianna – GLADIŠ, M. (eds.). Pavol Jozef Šafárik v kontinuite. Košice: Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, 2017, pp. 31 – 40.
- GBÚROVÁ, Marcela (2018). *Politické myslenie slovenských národovcov v 19. storočí (vybrané osobnosti)*. Košice: Pavol Jozef Šafárik University in Košice, 2018, 246 p.
- GOLÁŇ, Karol (1948). *Nitrianske žiadosti roku 1848, vyhlásené dňa 28. apríla 1848 v Brezovej pod Bradlom*. Brezová pod Bradlom: Prípravný výbor jubilejných osláv, 1948, 23 p.
- HODŽA, Michal Miloslav (1847). *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*. Levoča: Jan Werthmüller a sin 1847, 96 p.
- HODŽA, Michal Miloslav (2003). *Matora*. Bratislava: Petrus, 2003, 750 p.
- HODŽA, Michal Miloslav (2010). *Dobruo slovo Slovákom súcim na slovo*. Zlatý fond denníka SME 2010 [online]. Available at: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1274/Hodza_Dobruo-slovo-Slovakom-sucim-na-slovo.
- HUČKO, Ján (1970). *Michal Miloslav Hodža*. Edícia: Postavy slovenskej politiky. Bratislava: Epoque, 1970, 212 p.
- HUČKO, Ján (1998). *Prvá slovenská národná rada*. In PEKNÍK, Miroslav a kol. Slovenské národné rady a cesta k parlamentarizmu. Bratislava: Veda, Ústav politických vied SAV, 1998, pp. 7 – 31.
- HUČKO, Ján: *Gašpar Féjerpataky-Belopotocký*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, 200 p.
- JÓNA, Eugen (1985). *Postavy slovenskej jazykovedy v dobe Štúrovej*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1985, 172 p.
- KAČALA, Ján (1994). *Slovenčina – vec politická?* Martin: Matica slovenská, 1994, 188 p.
- Katedra reči a literatúry československej* (2017). In Encyclopaedia Beliana – Slovak general encyclopedia [online]. Available at: <https://beliana.sav.sk/heslo/katedra-reci-literatury-ceskoslovenskej>.
- KOVÁČIK, Eubomír (2000). *Hodžova duchovná pieseň in Zpěvníku evanjelickom*. In OČENÁŠOVÁ-ŠTRBOVÁ, Slavomíra (ed.). Modlitba a jej literárne, jazykové a komunikačné hodnoty. Banská Bystrica: Institute of Social and Cultural Studies, Faculty of Humanities, Matej Bel University, 2000, pp. 122 – 126.
- KOVÁČIK, Eubomír (2002). *Hodžovo prepojenie individuálnej a dejinnej eschatológie*. In Slovenská literatúra, 49, 4, pp. 301 – 309.
- KRAJČOVIČ, Rudolf (1980). *Svedectvo dejín o slovenčine*. Martin: Matica slovenská, 1980.
- Liptovské žiadosti – začiatok slovenskej jari* (2006) [online]. Available at: <https://myliptov.sme.sk/c/2650912/liptovske-ziadosti-zaciatok-slovenskej-jari.html>.
- LIBA, Peter (1965). *Listy Maríny Miloslavvy Hodžovej Viliamovi Paulinymu-Tóthovi*. Martina: Matica slovenská, 1965, 304 p.
- PAULINY, Eugen (1983). *Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1983, 304 p.
- RAPANT, Daniel (1937). *Slovenské povstanie 1848/49. Volume I. Part 2. Dejiny a dokumenty*. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská, 1937, 486 p.

- REBRO, Karol (1965). *Pokusy o štátoprávne riešenie slovenskej národnostnej otázky v revolučných rokoch 1848 – 1849*. In *Právnické štúdie*, 4, pp. 557 – 579.
- ŠKVARNA, Dušan – ELIÁŠ, Michal (1998). *Prvá slovenská národná rada*. Bratislava: Národné osvetové centrum, 1998, 86 p.
- Slavonic Congress in Prague in 1848*. Collection of documents, prepared for publication by Dr. Václav Žáček. Prague 1968, p. 248.
- ŠMATLÁK, Stanislav (2005). *Matora (1853 – 1857) – Michal Miloslav Hodža – Edičný čin*. In *Knižná revue*, 3. 4. 2005 [online]. Available at: <https://www.litcentrum.sk/recenzia/matora-1853-1857-michal-miloslav-hodza-edicny-cin>.
- SOMOLAYOVÁ, Ľubica (2008). *Mystická misia S. B. Hroboňa*. Bratislava: ARS POETICA, o. z., 2008, 265 p.
- VONGREJ, Pavol (1982). *Zlomky z romantizmu*. Bratislava: Tatran, 1982, 474 p.
- WINKLER Tomáš (1998). *Čas pred nesmrteľnosťou* (1998). Martin: Matica slovenská, 1998.
- ŽIGO, Pavol (2001). *Stopäťdesiat rokov od reformy štúrovskej slovenčiny*. In: *Studia Academica Slovaca* 30. Prednášky XXXVII. letnej školy slovenského jazyka a kultúry. Edited by J. Mlacek. Bratislava: Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 2001, pp. 339 – 348.

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

LANDEMORE, H.: **Otvorená Demokracia**. Princeton: Princeton University Press, 2020, 272 s., ISBN: 978-06-9118-199-8

LANDEMORE, H.: **Open Democracy**. Princeton: Princeton University Press, 2020, 272 p., ISBN: 978-06-9118-199-8

*Otvorená demokracia*¹ (*Open Democracy*, 2020) je už druhou knižnou publikáciou Princetonskej Univerzity z pera Héléne Landemore, profesorky na Univerzite v Yale. Píšuc túto recenziu neubehol ani jeden rok od jej vydania. Kniha však vznikala niekoľko rokov a obsahom aj jazykom nadväzuje na iné autorkine práce. Najmä na prvú knihu *Democratic Reason* (2013). Autorka pracuje s početnými akademickými textami, pochopiteľne často aj zo svojej tvorby. Čitatelia sú tak obohatení o mnohé súvisiace myšlienky a empirické príklady a nadobúdajú tak kvalitný prehľad v súčasnom vývoji demokratickej teórie. Predpokladá sa ale aj istý odborný „vstupný kapitál“ čitateľa a jeho aspoň zbežná znalosť teórií demokracie a kľúčových konceptov.

Zámerom tejto recenzie je jednak priblížiť autorkin identifikovaný problém demokracie, a jednak zhodnotiť jej riešenie – novú paradigmu demokracie 3.0 a krátko diskutovať jej aplikáciu v slovenských podmienkach.

Prečo potrebujeme „demokraciu 3.0“?

Otvorená demokracia môže na čitateľa zapôsobiť pesimisticky, keďže sa začína a aj končí konštatovaním pretrvávajúcej krízy demokracie. V podstate celú novú paradigmu Landemore stavia na zlyhaniach dnešnej reprezentatívnej demokracie „2.0“ (*representative* alebo aj *electoral democracy*).

„Reprezentatívna demokracia skrátka často nie je taká inteligentná a schopná ako sú jej občania,“ hodnotí Landemore (s. 8). Reprezentatívnosť, participácia, legitimita, zúčtovateľnosť, ale aj rovnosť práv a správnosť rozhodnutí sú podľa nej v dnešnej podobe demokracie právom spochybniteľné. „Mnohé režimy, ktoré nazývame demokraciami, sú sotva demokraciami v pravom zmysle slova. Namiesto toho by mali byť tieto režimy považované za to čo sú, volebné oligarchie“, pretože v skutočnosti majú k politickej moci skôr prístup elity než bežný občania, a aj jej výsledky sú často vzdialené väčšinovým preferenciám (s. 19).

¹ V texte využívam slovenský ekvivalent názvu knihy. Aby sa predišlo nejasnostiam, v prípade, že pomenovávam knihu (na odlišenie od navrhovaného režimu otvorenej demokracie), uvádzam názov s veľkým písmenom a v kurzíve: *Otvorená demokracia*. Taktiež preberám zodpovednosť aj za ďalšie preklady citátov a konkrétnych pojmov.

Klesajúca volebná účasť, zmeny charakteru politických strán (Maier 2013²), polarizácia, extrémizmus a populizmus sú symptómy dnešnej demokracie, hoci aj liberálnej. Landemore ukazuje, že problematické sú aj rôzne teoretické predstavy ideálu reprezentatívnej demokracie³ a jej možných obmien, lebo sú vzájomne protirečivé. Jednotlivé charakteristické prvky nie sú kompatibilné a v reálnom svete sa dajú ťažko implementovať.

Absentuje tu však rozprava o argumentoch za reformovanie, no v zásade ponechanie reprezentatívnej demokracie, aké navrhujú napr. Neblo, Esterling a Lazer (2018) alebo Wampler (2012).⁴

V takto vedenej argumentácii sme rýchlo postavení na križovatku dvoch možností, a to „pre-balit' obhajobu elitistickej demokracie“ alebo „otvoriť“ demokraciu a skúsiť variácie deliberácie (s. 47). Už názov knihy napovedá, že prvou cestou sa autorka neuberá. Naopak, konštatovanú krízu vníma (medzi mnohými ako Urbinati, 2011 alebo Altman, 2010)⁵ ako výzvu na radikálne pretransformovanie demokracie. A vyberá sa už ale predšľapanou cestou akademikov ako Pate-man (1970, 2012) alebo Held (2006), ktorým sa však publikácia nevenuje.

Argumentáciu v prospech novej paradigmy demokracie Landemore završuje zamietnutím konceptu priamej demokracie (*direct* alebo *assembly democracy*), „mýtickej“ aténskej verzie 1.0. Mýtus, podľa nej, v skratke spočíva v mylnom domnení, že priama demokracia zaručovala širokú participáciu a nezahŕňala reprezentáciu. Tvrdí, že participatívnosť aténskej demokracie zd'aleka nepostačuje (s. 67) a súčasne, že „reprezentácia je nevyhnutná pre demokraciu“ (s. 55). A hoci upozorňuje na slabosti reprezentatívnej demokracie, reprezentatívnosť samu osebe vôbec nezatraca, ba ju veľmi zaujímavo prepája s konceptom deliberatívnej demokracie, a tak prekračuje dichotómiu reprezentatívnej a priamej demokracie.

Reprezentácia, legitimita a zúčtovateľnosť otvorenej demokracie

Landemore si definíciu reprezentácie „vypožičiava“ od Rahfelda (2006) a považuje ju za „akt vystupovania za niekoho iného (individuálne alebo skupinu), kto je rozpoznávaný a akceptovaný relevantným publikom“, ktoré akt reprezentovania autorizuje (s. 55). A vyzdvihuje nenormatívnosť definície, lebo reprezentácia nemá prioritne vyžadovať dobrých, demokratických ani legitímnych reprezentantov, ale skôr sa sústrediť na proces ich výberu (s. 86 – 87). Kritický čitateľ sa však pozastaví. Je to dostatočná záruka dobrých rozhodnutí, stability a zaistenia brzd a protiváh?

Ukazuje sa, že navrhovaná paradigma stojí a padá na predpoklade kompetentnosti kolektívneho rozhodovania a morálky verejného úsudku tak, ako ho teoreticky rozvinuli velikáni

² Uvádžam autorov a autorky, na ktorých odkazuje aj Landemore v originálnom texte *Otvorenej demokracie* (2020). V prípade, ak by išlo o zdroj, ktorý nie je spomenutý v recenzovanej knihe, ale je mojím vlastným doplnením textu, čitateľa na to budú upozornení.

³ Na opísanie takého ideálu využíva konceptualizáciu podľa Manina (1997), ktorú dopĺňa princípmi Nadie Urbinati (2006). Pridáva aj prvok deliberácie, rozpracovaný v kontexte reprezentatívnej demokracie Habermasom (1996) a uvažuje aj o koncepte delegatívnej demokracie (známa aj ako *liquid democracy*, pozri napr. Tullock, 1967; Ford, 2018).

⁴ Pridané zdroje. Landemore ich nezmieňuje.

⁵ Taktiež dodatočne pridané zdroje.

Rawls (1993) a Habermas (1996).⁶ Náročnejším čitateľom by ale mohlo chýbať vyrovnanie sa s námietkami, ktoré vzniesol napr. Brower (1994), ktorý poukazuje na slabosti Rawlsových predpokladov o kvalite verejného úsudku, keďže je problematické ho už len abstrahovať z často protichodných a iracionálnych individuálnych úsudkov; alebo Enoch (2013), ktorý upozorňuje na subjektivitu argumentov i hodnotení verejného úsudku.⁷

Ďalej, legitimita je riešená opakovanou autorizáciou reprezentatívnym súhlasom jednoduchej väčšiny reprezentovaných (odmietajúc superväčšinové mechanizmy, s. 140 – 141, 175). Empiricky pozorovateľným a nevyriešeným problémom je ale skôr konkurencia legitimacy deliberatívnych orgánov a volených politikov alebo verejnej mienky. Uviesť možno prípad zamietnutia ľudového návrhu islandskej ústavy parlamentom, alebo neúspech referenda o občianskom návrhu volebného systému v Britskej Kolumbii (s. 117 – 121, 175).

Napokon Landemore diskutuje o zúčtovateľnosti, ktorá „*musí hrať dôležitú úlohu v holistickom hodnotení akéhokoľvek inštitucionálneho dizajnu*“ (s. 98). Predpokladá diskurzívnu zúčtovateľnosť, teda „*povinnosť rozhodujúcich orgánov a reprezentantov produkovať vierohodné dôvody a argumenty*“ (s. 203). A odvoláva sa aj na psychológiu človeka. „*Česť a povinnosť alebo dokonca bratstvo a solidarita*“ majú v deliberácii zohrávať dôležitú úlohu (s. 204). Namietať by sa dalo, že aj aktuálne systémy to predpokladajú, no v praxi sa to veľmi neodráža.

(Ne)konkrétne predstava otvorenej demokracie

Jadro knihy odhaľuje, že autorka svojou novou paradigmou v podstate opisuje reálny vývoj demokratických režimov, čo až následne teoreticky rozširuje. To ale nie je slabosťou publikácie, pretože ponúka kvalitné teoretické prepacovanie snáh (nielen) islandského⁸ ľudu praktizovať nové formy participácie a reprezentácie.

Landemore inšpirovaná novou demokratickou praxou zhrňa päť značne všeobecných princípov: participatívne práva, deliberácia, väčšinový princíp rozhodovania, demokratická reprezentácia a transparentnosť (6. kapitola).

„*Otvorenosť*“, ktorú Landemore myslí, je „*inkluzívna a vnímavá – na ľudí a nápady. Otvorenosť charakterizuje systém, ktorý vŕhne obyčajných ľudí dnu*“ (s. 13 – 14). To má nastať nahradením volených a menovaných reprezentantov najmä v exekutive a legislatíve bežnými obyvateľmi. Tieto občianske deliberatívne mini-zhromaždenia (*mini-publics*) majú nastavovať agendu, ale aj politicky rozhodovať. Formované by boli žrebovaním na princípe rotácie pomocou kvóty (*lottocratic representation*) a v menšej miere seba-výberom (*self-selected representation*).

⁶ Tu sa ukazuje prepojenie s jej prvou knihou *Democratic Reason* (2013), ale aj jej inou tvorbou, napr. Landemore (2012).

⁷ Zdroje nie sú spomenuté v publikácii.

⁸ Landemore uvádza viaceré príklady uskutočňovania prvkov otvorenej demokracie vo svete, napr. detailne čitateľov oboznamuje o Francúzskom konvente o klimatickej zmene, kde 150 náhodne (podľa kvóty) vybraných obyvateľov riešilo environmentálnu politiku; spomína tiež stálu radu s rotujúcim členstvom 29 náhodne vybraných občanov v germanofónnom regióne Belgicka (s. 91); informuje o využívaní forme občianskej iniciatívy vo Švajčiarsku (*citizen's initiative*) alebo vyhlásení referenda (*right of referral*) (s. 136); alebo o s voľbami súvisiacom občianskom deliberatívnom orgáne v americkom štáte Oregon (s. 140) a viacerých ďalších (pozri s. 152).

Môžu byť doplnené aj volenými zástupcami, napr. kandidujúcimi odborníkmi v konkrétnych oblastiach. Otvorenosť dotvárajú častejšie referendá a jeho obdoby (*citizen's initiative* alebo *right of referral*, s. 149 – 151) alebo možnosť pozorovať (v rámci transparentného procesu) a pripomenovať tvorbu politiky (*crowdsourcing*, s. 161 – 162).

V rámci praxi otvorenej demokracie sa však vynárajú ďalšie nejasnosti: 1) Nový systém nepočíta s politickými stranami, iba *ad hoc* skupinami názorovo blízkych ľudí. No ako prevencia vzniku strán je uvedená len častá rotácia. Jednak je otázna jej efektivita, a jednak by mohla súčasne spôsobovať diskontinuitu politických rozhodnutí, čo je, pravda, zatiaľ neoverené.

2) Doterajšie mini-zhromaždenia boli poverené riešiť iba vybraný politický problém (napr. vo Francúzsku klimatická zmena a na Islande formovanie ústavy). Landemore paradigmou otvorenej demokracie opúšťa pevnú pôdu deskripcie a ponúka teoretický model, kde je celá politická agenda ponechaná v rukách ľudových mini-zhromaždení, čo je skutočne veľký krok do sveta demokratickej fantázie.

3) Ďalej priznáva, že problematike tranzície sa veľa nevenuje, čo zdôvodňuje diverzitou počiatočných pozícií štátov, ale aj firiem či virtuálnych sietí, ktoré by mohli smerovať k deliberatívnejmu rozhodovaniu. Odvoláva sa na Gastila a Wrighta (2019), ktorí navrhujú zriadenie najprv menších autonómnych deliberatívnych orgánov zameraných na konkrétne politiky, ktoré by mali „*pomaly a postupne*“ preberať celú politickú agendu (s. 207).

Empirickým príkladom má byť Írsko, kde citlivé témy interrupcie a homosexuálnych manželstiev vyriešili deliberatívne orgány a následne boli podporené v referende. Treba však podotknúť, že aj napriek tomuto úspechu deliberácie (na rozdiel od iných spomenutých pokusov) Írsko zostáva reprezentatívnou demokraciou. To vzbudzuje pochybnosti o prirodzenosti a pravdepodobnosti tranzície k otvorenej demokracii.

4) Napokon autorka priznáva, že jej paradigma je postavená na západnej predstave politiky, ba konkrétne islandskej (s. 22, 180 – 182). Otvorenú demokraciu ale aj tak označuje za univerzálny systém, schopný vyrovnávať sa s veľkosťou a heterogenitou krajiny (kap. 8). Priam míľovým krokom sa tak od nedoriešenej tranzície v závere knihy dostáva ku globalizácii tohto režimu a argumentuje jeho využiteľnosťou vo svete virtuálnych politických režimov budúcnosti. Obe myšlienky sú nepochybne zaujímavé, no v záverečnej kapitole vzbudzujú skôr nezodpovedané otázky a zaiste by si zaslúžili aspoň osobitnú kapitolu.⁹ (Oxford University, 2020)

Záverečná reflexia

Landemore otvorená demokracia vychádza zo silných a slabých stránok aténskej a dnešnej reprezentatívnej demokracie. Svoju demokraciu 3.0 konceptuálne stavia na deliberatívnej a delegatívnej demokracii a potenciálnu štruktúru ilustruje na príklade ľudového konštituovania islandskej ústavy. A hoci je navrhovaný režim fungujúci výhradne v medziach deliberatívnych orgánov skôr futuristická vízia, nateraz dáva priestor užitočnej reflexii demokratickej praxe.

⁹ V kolokviu s profesormi Mathom a Briggom Landemore čiastočne zodpovedá na možnosti otvorenej demokracie v čase umelej inteligencie.

Uved'me krátky príklad Slovenskej republiky, ktorá je v európskom prostredí, a osobitne vo Vyšehradskej štvorke, pod vplyvom rôznych demokratických tradícií. Kým maďarská ústava priame hlasovanie stavia skôr do úzadia a česká kladie dôraz výhradne na vôľu väčšiny vo voľbách, slovenská, podobne ako poľská, už počíta s alternatívami priamej moci ľudu (napr. referendum) (Komaromi 2015:55 – 56). No nedáva priestor na ambicioznejšie „otváranie“ demokracie.

V praxi sa však vyskytujú praktiky, slovami Landemore, vtáhujuce „*viac ľudí dnu*“ (s. 170). Ako príklad môže poslúžiť nedávny prípad internetového hlasovania o prioritách volebného programu politickej strany.¹⁰ Možno zmieniť aj aktivity konzervatívneho spektra spoločnosti (napr. Citizen Go alebo Aliancie za rodinu) s množstvom iniciatív a petícií či celoštátne (neúspešné) referendum. Trochu iným príkladom je Paralelná polis, virtuálna komunita experimentujúca v oblasti riešenia spoločenských a ekonomických problémov pomocou decentralizácie, blockchainu a kryptomien.¹¹

Na príkladoch, ktoré rozsah a zámer tohto príspevku dovoľuje uviesť, možno vidieť variácie ciest participácie, akými chce aj Landemore riešiť neduhy reprezentatívnej demokracie. V kontexte slovenskej politiky by sme tak mohli zväziť riešenie napr. problému extrémizmu v Národnej rade či narastajúceho populizmu práve inštitucionalizovanou občianskou deliberáciou. Otázkou zostáva, či by takéto riešenie uspelo, lebo sa ukazuje byť výzvou aj pre vyspelejšie demokracie bez socialistickej minulosti.

Na záver možno konštatovať, že hoci otvorená demokracia nateraz zostáva skôr teoretickým konceptom a nie vhodným univerzálnym riešením krízy reprezentatívnej demokracie, autorke nemožno uprieť zásluhy za veľmi kompetentné poukázanie na empirické prípady nových foriem participácie a reprezentácie vo svete, ktoré ďalej zaujímavo a odvážne rozvíja a dáva priestor úvahe o revidovaní demokracie v jednotlivých štátoch, Slovensko nevynímajúc.

Monika Michalcová

Literatúra

- ALTMAN, David. (2010). *Direct democracy worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press. Online ISBN 9780511933950 DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511933950>
- BROWER, Bruce W. (1994). The limits of public reason. *The Journal of Philosophy*, 91(1), s. 5 – 26. DOI: <https://doi.org/10.2307/2940948>
- ENOCH, David. (2013). The disorder of public reason. *Ethics*, 124(1), s. 141 – 176. DOI: <https://doi.org/10.1086/671386>
- FORD, Bryan. (2018). *Delegative Democracy*. *Unpublished paper*. Dostupné na internete [cit. 10.1.2021]: <https://bford.info/deleg/deleg.pdf>
- GASTIL, John. – WRIGHT, Eric. O. (2019). *Legislature by Lot: Transformative Designs for Deliberative Governance*. London: Verso. ISBN-13: 9781788736084.
- HABERMAS, Jürgen. (1996). *Between Facts and Norms*. Cambridge MA: MIT Press. ISBN-13: 9780745620114.
- HELD, David. (2006). *Models of Democracy*. Third ed. Cambridge: Polity Press. ISBN-13: 978-0804754729.
- KOMAROMI, Laszlo. (2015). Participatory democracy: International and European tendencies, constitutional frame-

¹⁰ Webová stránka hlasovania o programe strany Obyčajný ľudia a nezávislé osobnosti: <https://rozhodni.obycajniludia.sk/> [Cit. Január 2021].

¹¹ Webová stránka Paralelnej polis: <https://paralelnapolis.sk/> [Cit. Január 2021].

- work in Visegrad countries, Hungarian instruments and experiences. *Iustum Aequum Salutare*, 11, s. 51 – 66. Dostupné na internete [cit. 10.1.2021]: <http://ias.jak.ppke.hu/hir/ias/20153sz/03.pdf>
- LANDEMORE, Hélène. (2012). The Mechanisms of Collective Intelligence in Politics. In: LANDEMORE, Hélène – ELSTER John, ed. *Collective wisdom: Principles and mechanisms*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 251 – 289. ISBN-13: 9781107010338, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511846427>
- LANDEMORE, Hélène. (2013). *Democratic Reason*. Princeton: Princeton University Press. ISBN-13: 9780691176390, DOI: <https://doi.org/10.1515/9781400845538>
- LANDEMORE, Hélène. (2020). *Open Democracy*. Princeton: Princeton University Press. ISBN-13: 9780691181998, DOI: <https://doi.org/10.2307/j.ctv10crczs>
- MAIER, Peter. (2013). *Ruling the Void: The Hollowing-Out of Western Democracy*. New York: Verso. ISBN-13: 978-1844673247.
- MANIN, Bernard. (1997). *The Principles of Representative Government*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13: 978-0521458917, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511659935>
- MUTZ, Diana. (2006). *Hearing the Other Side: Deliberative versus Participatory Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13: 9780511617201, DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511617201>
- NEBLO, Michel. A. – ESTERLING, Kevin. M. – LAZER David M. J. (2018). *Politics with the people: Building a directly representative democracy*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13: 9781316338179, DOI: <https://doi.org/10.1017/9781316338179>
- Oxford univerzity. (2020). *Ethics in AI Live Event: Open Democracy in the Age of AI*. November 13, 2020. Dostupné na internete [cit.5.1.2021]: <https://www.helenelandemore.com/talks>
- PATEMAN, Carole. (1970). *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press. ISBN-13: 9780511720444 DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511720444>
- PATEMAN, Carole. (2012). Participatory democracy revisited. *Perspectives on politics*, 10(1), s. 7 – 19. DOI: <http://dx.doi.org/10.1017/S1537592711004877>
- RAHFELD, Andrew. (2006). Towards a General Theory of Political Representation. *Journal of Politics*, 68(1), s. 1 – 21. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2508.2006.00365.x>
- RAWLS, John. (1993). *Political Liberalism*. New York: Columbia University Press. ISBN-13: 978-0231130882
- TORMEY, Simon. (2015). *The End of Representative Politics*. Cambridge: Polity Press. ISBN-13: 9780745681962
- TULLOCK, Gordon. (1967). *Towards a Mathematics of Politics*. Ann Arbor: University of Michigan Press. ISBN-13: 9780472061877, DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1813-6982.1968.tb02289.x>
- URBINATI, Nadia. (2006). *Representative Democracy: Principles and Genealogy*. Chicago: University of Chicago Press. ISBN-13: 978-0226842790, DOI: <https://doi.org/10.1017/S153759270707096X>
- URBINATI, Nadia. (2011). The future of representative democracy. In: *Representative democracy and its critics*. Cambridge: Cambridge University Press, s. 23 – 49. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511770883.002>
- VELIKANOV, Cyril. (2012). *Mass Online Deliberation: Requirements, Metrics, Tools and Procedures*. Working paper, Dostupné na internete [cit. 10.1.2021]: http://www.academia.edu/download/37362933/Mass_Online_Deliberation_Jan_2012_version.doc
- WAMPLER, Bryan. (2012). Participation, representation, and social justice: Using participatory governance to transform representative democracy. *Polity*, 44(4), s. 666 – 682. DOI: <http://dx.doi.org/10.1057/pol.2012.21>
- WARREN, Mark. (2013). Citizen Representatives. In: NAGEL, Jack H. – SMITH, Rogers M. ed. *Representation: Elections and Beyond*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, s. 269 – 294. ISBN-13: 9780812245141, DOI: <https://doi.org/10.9783/9780812208177>

HRUBEC, M. – VORÁČEK, E. a kol.: **Čína a její partneri: Interakce v Eurasii**. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, Ústav politických vied SAV, 2021, 453 s. ISBN 978-80-224-1877-5; ČCHING, Ť.: **Konfuciánský ústavní systém. Jak starověká minulost Číny může utvářet její politickou budoucnost**. Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR, 2019, 151 s. ISBN 978-80-700-7600-2

HRUBEC, M. – VORÁČEK, E. a kol.: **China and its partners: Interactions in Eurasia**. Bratislava: VEDA, Publishig House of SAS, The Institute of Political Science of SAS, 2021, 453 p. ISBN 978-80-224-1877-5; ČCHING, Ť.: **A Confucian constitutional order. How China's Ancient Past Can Shape Its Political Future**. Praha: Filosofia, Publishing House of the Institute of Philosophy of the Czech Academy of Sciences, 2019, 151 p. ISBN 978-80-700-7600-2

Centrum globálnych štúdií, pracovisko Filozofického ústavu AV ČR a menovite riaditeľ docent Marek Hrubec, systematicky skúma súčasné procesy globalizácie a transformácie na multipolárny svet, v ktorom dominujú makroregióny. Prvá uvedená kniha má interdisciplinárny charakter, odvíja sa od ekonomickej a politickej filozofie, historiografie, ekonómie, právnej vedy a politickej vedy. Do knihy so 17 kapitolami prispeli rešpektovaní autori z Česka, Slovenska, Poľska, Maďarska, Británie, Ruska a, samozrejme, tiež z Číny. Pripravuje sa vydanie aj v angličtine a v čínštine. Druhá zmienená monografia, ktorá vyšla o niečo skôr, je od najvýznamnejšieho súčasného čínskeho filozofa neokonfuciánskeho prúdu a zapadá do kontextu pochopenia špecifickej čínskej podoby modernizácie.

Tak či onak Čínska ľudová republika je jedným z globálnych aktérov a osudy pozemskej civilizácie ovplyvňuje, preto treba Čínu poznávať, skúmať jej globálne interakcie. To by mali akceptovať aj zúriví ideologickí nepriatelia, ktorým by Čína nevadila, ak by bola stále oddelená múrom od ostatného sveta, prípadne sa nechala kolonizovať metódou delových člnov. Scenár, že sa najprv vyrovnáme s Ruskom, pretože by sme mohli vyhrať, a potom urobíme poriadok s Čínou, vedie k návratu do doby kamennej (predpoveď A. Einsteina).

Príbeh modernizácie Číny sa začal za dynastie Ming po úspešnej námornej expanzii, keď Čína predstihla Európu, vládcovia v rokoch 1470 a 1525 zastavili námorné expedície a dali zapáliť unikátnu flotilu. V literatúre sa uvádza, že dôvodom bol strach zo zmeny, čo sa dá vysvetliť konfuciánsky ako snaha o zachovanie harmónie alebo marxisticky ako obavy feudálnej vládnucej triedy zo vzostupu obchodníkov – buržoázie. Dve ópiové vojny (1842 a 1860) spôsobili okrem kolonizácie Hongkongu Britmi aj veľké poníženie a utrpenie, podobne ako neskôr japonský pokus o kolonizáciu. Druhú čínsko-japonskú vojnu (1937) niektorí historici považujú za začiatok druhej svetovej vojny. Číňania získali národné sebauvedomenie a pochopili, že ak sa majú úspešne brániť, musia svoju krajinu modernizovať na západný spôsob.

Po prvej revolúcii v roku 1949 sa v Číne uskutočnila druhá revolúcia, teraz transformačná revolúcia od roku 1978 pod vedením Teng Siao-pchinga; ide o proces, ktorý prebieha pomaly reformným spôsobom a prevažne nenásilne, ale má radikálne dlhodobé dôsledky ako zmena systému. Podľa M. Hrubca ostatných štyridsať rokov v Číne možno rozdeliť na štyri vývojové

fázy. Počiatočná fáza v 80. rokoch bola orientovaná na sociálnu stabilitu a rozvoj, v druhej fáze od roku 1992 došlo k inštitucionalizácii úlohy trhu a k realizácii kombinácie trhu s plánovaním. (Pritom trh v Číne pôsobil dve tisícročia, ale regulovaný a kultivovaný meritokratickou správou.) Tretia fáza sa začala od roku 2001, keď Čína vstúpila do WTO a stala sa významnou silou svetovej ekonomiky. Štvrtá fáza sa začala vyhlásením *Iniciatívy pásu a cesty* (BRI) v roku 2013, táto koncepcia bola ovplyvnená globálnou ekonomickou krízou v roku 2008.

Ekonomicko-technologickú modernizáciu začala Čína úspešne uskutočňovať pod vedením Teng Siao-pchinga od roku 1978 ako politiku štyroch modernizácií, ktorej výsledkom je súčasný „socializmus s čínskymi charakteristikami“. Zvýšili sa aj aktivity Číny v priestore Eurázie, dôkazom je, že 18 z 27 členských krajín EÚ sa pripojilo k čínskej iniciatíve Novej hodvábnej cesty. Predpolím Číny v EÚ sa stalo Maďarsko. Keď sa USA za Trumpa spamätali, začali so stratégiou zadržiavania Číny, čo podporilo tendenciu k spolupráci Číny a Ruska.

K čínskej civilizácii treba pristupovať ako k jednej z najstarších civilizácií na planéte, ktorá má odlišné historické črty, ale aj spoločné momenty so západnou civilizáciou. V 21. storočí je neudržateľná absolútna predstava jedinej koloniálnej západnej modernity a zaostalých orientálnych civilizácií. V epoche antického Grécka a pred nástupom dynastie Čchin sa obe civilizácie na seba podobali, boli poľnohospodárske a mali pospolitú inštitucionálne vzorce. K prvej veľkej divergencii došlo, keď rímska spoločnosť začala preferovať inštitucionálne vzorce späté s jednotlivcom, kým v Číne bola charakteristická holistická rovnováha sociálnych skupín v pospolitosti. Individualizmus v západných krajinách mal negatívne aj pozitívne dôsledky, uvádza Hrubec. Bezohľadný prístup k ľuďom a k prírodnému prostrediu viedol k reifikácii a k odcudzeniu. Druhou veľkou divergenciou bola priemyselná revolúcia od polovice 18. storočia. Západná modernita vyústila do represívneho koloniálneho systému. V Číne sa prejavila civilizačná kontinuita, nevyhla sa obdobiu poníženia po nápre kolonialistických mocností, ale dokázala sa v dejinách vyhnúť obom krajnostiam, odmietaniu trhu na jednej strane a fetišizácii ničím neregulovaného trhu na druhej strane. Feudálny alebo starý hierarchický systém trval do zjednotenia Číny (221 pred n. l.), keď sa postupne sformoval nový konfuciánsky správny systém s centralizovanou mocou cisára, ktorý pretrval až do roku 1911. Od 6. storočia bol zavedený systém úradníckych skúšok z klasickej filozofie a vzdelanosti, systém meritokracie. Ten bol zrušený v minulom storočí, ale čiastočne obnovený po roku 1978. Ako je známe, v Európe feudalizmus trval do 18. storočia, nedeďičný administratívny systém vzdelaných správcov v Číne umožňoval väčšiu sociálnu mobilitu. Vo sfére štátu však prevládali striktné hierarchické vzťahy podriadenosti medzi cisárom, úradníkmi a nižšími skupinami. Úspech Číny po roku 1978 bol čiastočne podmienený aj tým, že dokázala využiť prvky cudzích modernít v rôznych častiach sveta. BRI obsahuje jedinečné rysy a inovácie, ktoré čínska civilizácia priniesla. Dôraz na meritokraciu je spojený s ideou ľudskosti, spravodlivosti a ďalšími hodnotami v rámci pospolitosti tak vo sfére vzdelania, ako aj práce. M. Hrubec zhodnotil čínsku iniciatívu ako novú formu globálnych vzťahov na rozdiel od západnej neoliberalnej formy globalizácie. Predpokladá v globálnych interakciách súčasne kooperáciu, súťaž aj konfrontáciu rôznych modelov ekonomického a politického usporiadania.

Richard Sťahel vo svojej kapitole v knihe popisuje ambíciu Číny pokračovať v transformácii od priemyselnej na ekologickú civilizáciu. Tento koncept síce čerpá aj zo západných prístupov, ale vedome nadväzuje na konfucianizmus a čiastočne aj na čínsky budhizmus. V žiadnom

z tradičných myšlienkových prúdov nikdy neprevážil západný antropocentrizmus, vytvárajúci dichotómiu človeka a prírody. Ideálom bolo hľadanie harmónie človeka s prírodou, resp. človeka so spoločnosťou. Na rozdiel od priemyselnej civilizácie pripomínajú kozmológiu a antropológiu tradičných lovecko-zberačských spoločností, založenú na ekologickom, t. j. evolučnom a symbiotickom myslení, nie na ekonomickom, teologickom či geopolitickom myslení. Úspešná modernizácia Číny sa v tomto úsilí môže stať vzorom v dôraze, ktorý kladie na nájdenie harmónie medzi životným prostredím a spoločnosťou.

Břetislav Horyna vo svojej pozoruhodnej kapitole charakterizuje počiatok druhej divergencie. Prakticky využívaná schopnosť učenia, schopnosť nechať na svoje myslenie pôsobiť myslenie inej kultúry či civilizácie predstavuje jeden z najdôležitejších znakov kultúrnej dospelosti. *Abendland* bol vo svojich dejinách nositeľom kultúrnej arogancie, nadradenosti a suverenity nad ďalšími kultúrami. Rozvoj Západu ako technologicko-technickej civilizácie sa zakladá na efektívnosti vojenských a priemyselných prostriedkov ovládnutia druhých v spojení s ideologickými (najmä náboženskými) kultúrne likvidačnými nástrojmi, takže poznanie alebo dokonca pochopenie druhých zanikalo pod tlakom podmanenia, ovládnutia a náboženstva. Horyna podrobne rozoberá, ako G. W. Leibniz na prelome 17. a 18. storočia predstavil Európu a Čínu ako dva druhy spoločností, ktoré sú plne porovnateľné; technicky, ekonomicky, politicky a mravne sú na rovnakej úrovni. To upadlo do zabudnutia, Leibnizova predstava kozmopolitného kooperujúceho ľudstva narazila na európsky nárok na náboženskú a technickú nadradenosť.

Historické porozumenie tejto kooperácii umožňuje druhá recenzovaná kniha od Ťianga Čchinga, ktorá prináša odlišný pohľad. Konfucius (551 – 479 pred n. l.) patrí do osovej doby, keď sa formovalo antické dedičstvo západnej civilizácie. Jeho filozofia obsahuje rovnako ako antika niektoré univerzálne ľudské hodnoty, samozrejme, v odlišnom historicko-kultúrnom kontexte. Od vzniku Čínskej republiky bolo konfucianstvo marginalizované, pozvoľný návrat nastáva na prelome minulého a tohto storočia. Ťian Čching je jedným z najvýznamnejších konfucianskych filozofov súčasnosti. Zamýšľa sa nad tým, ako konfucianizmus využiť ako politickú filozofiu na riešenie morálnych, sociálnych a ekologických otázok v Číne. Vytvoril špecifický nový konfucianizmus, ústavný alebo politický, navrhol trojkomorový parlament, pričom tretiu komoru by mali tvoriť učenci. V Číne sa vedie diskusia medzi konzervatívcami, liberálmi a socialistami, pričom všetci konfucianizmu priznávajú modernizačný potenciál.

Ťian Čching postuluje *Cestu ľudskej autority* ako prekonanie demokracie. Vyrovnaná politika sa má dosiahnuť zlúčením troch foriem legitimacy. Posvätná (transcendentná) legitimita, kultúrna (historická) legitimita a prejav vôle ľudu (sústredená na človeka) sa navzájom obmedzujú, ani jedna z nich sa nemôže stať neobmedzenou dominantnou silou. Každá forma legitimacy prispieva k formovaniu systému bŕzd a váh, k fungovaniu celku práve tým, čo je v nej rozdielne. Prijatie Cesty ľudskej autority neznamená úplné odmietnutie demokracie, prijíma vôľu ľudu ako súčasť legitimacy a zaručuje jej ochranu na štruktúrálnej úrovni vytvorením dokonalejšieho rámca, pretože nevyklučuje ďalšie dve formy legitimacy.

České vydanie vychádza z anglického vydania, ktoré editoval kanadský filozof D. Bell.

Podnetné je, ako konfuciansky filozof pristupuje k západnej demokracii. Proti sekularizovanej vôli ľudu argumentuje, že v demokratickom systéme nie je miesto pre zdržanlivosť, podnecovanú posvätnými hodnotami. Ľudia si pri voľbách vyberú skôr reprezentantov partikulárnych záujmov,

lebo výber ľudí, zastávajúcich spoločné záujmy, by mohol byť v rozpore s vôľou voličov. Demokracii chýba morálka, dôležitý je väčšinový názor bez ohľadu na jeho kvalitu. Ak je vôľa ľudu jediným zdrojom legitimacy, je nemožné vyrovnáť sa s problémami životného prostredia (Cesta nebies). Politika sa nemôže náhle rozísť s kontinuitou štátu, inak namiesto organického vývoja štátu sa v politike prejaví historický nihilizmus. Štát je štátom minulosti, prítomnosti a budúcnosti. Štát nie je výsledkom racionálneho výberu alebo vôle ľudu, je výsledkom historickej kontinuity a politické authority musia získať uznanie odvodené z histórie a kultúry. Západné demokracie tento problém nemajú, lebo sú zakotvené v západnej histórii a kultúre, lenže koloniálna implementácia demokracie západného typu v nezápadných krajinách naráža na nedostatok uznania v rámci ich vlastnej histórie a kultúry. Ťiangova filozofia preto ponúka možnosť prekonať vulgarizáciu demokracie spôsobenej kapitalistickou mentalitou. Vyžaduje mudrca ako charizmatickú osobnosť, múdreho a dokonalého, ktorý si uvedomuje súlad neba, zeme a človeka.

Takže Platónov vládca – filozof v západnej filozofickej tradícii. Nemusíme to akceptovať, ale zlyhávanie západnej demokracie stojí za zamyslenie. Nachádzame sa v dobe transformácie, nielen technologickej, ale všeobecnej, ktorá sa vzťahuje aj na univerzálne ľudské hodnoty. Ľudstvo potrebuje zmobilizovať celé svoje bohatstvo civilizácií, kultúr, tradícií a inovácií, aby zvládlo nové výzvy, novú singularitu. Obe knihy ponúkajú každá odlišným spôsobom cenné pohľady do čínskeho sveta a do jeho interakcií so západným svetom i ďalšími civilizáciami.

Ladislav Hohoš

ALIEVA, D. (ed.): **Anatómia revolúcie: Historické poučenia a sociologické analýzy.** Bratislava: Sociologický ústav SAV, 2020. 159 s. ISBN 978-80-89897-21-6.

ALIEVA, D. (ed.): **The anatomy of revolution: Historical lessons and sociological analyses.** Bratislava: The Institute for Sociology of SAS, 2020. 159 p. ISBN 978-80-89897-21-6.

Fenomén sociálno-politickej revolúcie, ktorý je predmetom mnohých domácich a zahraničných štúdií i výskumov, púta v poslednom období čoraz väčšiu pozornosť odborníkov, expertov a vedcov, zaoberajúcimi sa touto problematikou. Dobrým príkladom je aj nedávno vydaná publikácia *Anatómia revolúcie: Historické poučenia a sociologické analýzy*, ktorej editorkou je Dilbar Alieva zo Sociologického ústavu Slovenskej akadémie vied (ďalej SAV). Publikácia je výstupom rovnomenného seminára, ktorý sa uskutočnil 10. novembra 2017 na pôde Sociologického ústavu SAV v Bratislave. Obsahuje sedem štúdií, ktorých ústrednou témou je revolúcia a jej vplyv na vývoj spoločnosti. Revolúcia v rozličných krajinách, dejinných súvislostiach, ako aj rozličné ponímanie termínu revolúcia – to všetko sa môže čitateľ dozvedieť po prečítaní štúdií, ktorej autormi sú uznávaní predstavitelia slovenskej a českej vedeckej obce.

Prvá štúdia publikácie má názov *Svetové revolúcie podľa Marxa, Lenina a Masaryka* (s. 11 – 19). Jej autorom je Dušan Kováč z Historického ústavu SAV v Bratislave. Štúdia prináša analýzu troch vybraných koncepcií revolúcie významných politických dejateľov a mysliteľov. Podľa D. Kováča všetky tieto koncepcie spájalo to, že mali mať charakter svetovej revolúcie, pričom ich autori ju chceli realizovať rozdielne. K. Marx videl svetovú revolúciu ako socialistickú, ktorá mala v prvom rade prebehnúť v ekonomicky vyspelých krajinách. Naopak, V. I. Lenin tvrdil, že „*revolúcia nemusí nevyhnutne začať v ekonomicky a spoločensky vyspelej krajine, ale za určitých okolností (kríza, vojna) môže prebehnúť aj v takej zaostalej krajine, akou bolo Rusko*“ (s. 14). D. Kováč v štúdiu uvádza, že ani Marxova a ani Leninova predstava svetovej revolúcie sa nekonala. Tiež sa nekonala ani revolúcia, ktorú predpokladal prvý československý prezident T. G. Masaryk. Ten však hovoril o demokratickej a humanistickej svetovej revolúcii. Na druhej strane autor prichádza k záveru, že všetky tieto revolúcie určitým spôsobom ovplyvnili transformáciu sociálno-politického reliéfu vo svete, resp. chod politických udalostí vo svojich krajinách.

Socialistická revolúcia v trajektórii revolučného myslenia (s. 20 – 28) je názov druhej štúdie, ktorou do publikácie prispela Dominika Dinušová z Katedry spoločenských vied Akadémie Policajného zboru v Bratislave. Autorka v štúdiu podrobne analyzuje vymedzenie a premeny pojmu revolúcia v rámci širokého časového diapazónu dejín – od obdobia renesancie až po súčasné 21. storočie. Dôraz v štúdiu kladie na socialistickú revolúciu. Ako príklad na ňu uvádza D. Dinušová Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu z roku 1917. Tú autorka, na rozdiel od D. Kováča, nepovažuje za puč, ale za emancipačný počín, resp. za prvú úspešnú realizáciu nového spoločensko-ekonomického poriadku, ktorou boli zrušené kapitalistické vzťahy a nastolené socialistické, čo predstavovalo v tom čase pre spoločnosť pokrokové a inovačné zmeny (s. 28). V rámci svojej podrobnej analýzy D. Dinušová dospela k uzáveru, že pojem revolúcia „*býva prezentovaný v duchu moderného chápania revolúcie ako radikálnej premeny spoločnosti, ktorej*

nositeľom je utláčaná väčšina a ktorá vzniká živelne ako odpoveď voči útlaku. Tieto revolúcie dnešných čias sa interpretujú ako ich predchodkyne z 19. a 20. storočia, čím si prepožičiavajú svoje oprávnenie. Ich nositeľmi však nie je ľudová väčšina, a ich požiadavky a ciele nevznikajú doma, sú importovanými prevratmi, keď býva jedna vláda nahradená inou“ (s. 28).

Marek Německý z Fakulty humanitných štúdií Univerzity Karlovej v Prahe je autorom tretej štúdie s názvom *Dlouhá iránská revoluce ve světle vybraných přístupů teorie revoluce* (s. 30 – 54). V rámci tejto štúdie sa autor sústreďuje nielen na islamskú revolúciu v roku 1979 ako takú, ale čitateľom ponúka aj pohľad na dejinný vývoj, ktorý predchádzal tejto revolučnej udalosti. Práve jednotlivým fázam revolúcie je venovaná prvá časť štúdie. Autor začína Konštitučnou revolúciou z rokov 1905 – 1911, pokračujúc stručným vývojom v medzivojnovom a vojnovom období, vládou premiéra Mosaddeka v rokoch 1951 – 1953, Bielou revolúciou v roku 1963, ktorá bola neskôr premenovaná na Revolúciu šáha a jeho ľudu, až sa napokon dostáva k revolúcii v roku 1979. Druhá časť štúdie M. Německého je komparatívnou analýzou dvoch protikladných prístupov (štruktúralneho a ideového) teórie revolúcie. Čitateľ má tak možnosť oboznámiť sa nielen s podstatou daných prístupov, ale aj s názormi autorov, ktorí sa venujú problematike revolúcie v Iráne (H. Katouzian a S. Arjomand), či s autormi zaoberajúcimi sa výskumom revolúcií vo všeobecnosti (T. Skocpol, C. Brinton, S. Huntington).

Nasledujúca štúdia *Anómia a revolúcia* (s. 55 – 72), ktorej autorom je Juraj Schenk, je tematicky rozdelená do piatich častí. V prvej časti sa autor venuje problematike revolúcie vo všeobecnosti, ale aj vzťahu revolúcie ku anómii. Druhá časť štúdie prináša čitateľovi možnosť oboznámiť sa s prístupmi ku skúmaniu sociálnej anómie, ako aj s jej teoretickým modelom. Výskum sociálnej anómie, ktorý sa podarilo autorovi zrealizovať na Slovensku v rokoch 2001, 2008 a 2016, je predmetom tretej časti štúdie. Na túto časť nadväzuje ďalší výskum sociálnej anómie v medzinárodnom prostredí, ktorý bol realizovaný v 28 krajinách sveta od januára 2014 do februára 2015 na vzorke 6 112 vysokoškolských študentov. S porovnaním výsledkov oboch výskumov, domáceho i medzinárodného, je možné oboznámiť sa v závere tejto štúdie.

Špecifický pohľad na revolučnú problematiku vyjadrila v publikácii i Soňa Szomolányi z Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Tá svoju štúdiu *Udalosti jesene 1989 v stredovýchodnej Európe a Arabskej jari 2011 – boli to revolúcie?* (s. 73 – 83) rozdeľuje do dvoch častí. V prvej časti sa autorka venuje udalostiam, ktoré sa odohrali v strednej a východnej Európe v roku 1989, pričom osobitný dôraz kladie na novembrové udalosti v Československu, ktorých bola bezprostrednou účastníčkou. Tie podľa nej nie je možné označiť termínom revolúcia či prevrat, ale termínom tranzícia. V štúdiu autorka prináša aj viacero argumentov, ktoré ju primäli k tomuto jej záveru. Druhá časť je venovaná udalostiam – protivládny protestom, civilným nepokojom, povstaniam či ozbrojeným vzburám, ktoré sa šírili najmä začiatkom roka 2011 na Blízkom východe, resp. vo väčšine arabských štátov, a neskôr dostali pomenovanie Arabská jar alebo tiež Arabská revolúcia. Aj tu autorka polemizuje nad tým, či je akademicky správne, aby sa tieto udalosti označovali termínom revolúcia.

Silvia Miháliková zo Sociologického ústavu SAV v Bratislave v štúdiu s názvom *Symbols in interpretation of revolutions in 20. century* (s. 84 – 99) upriamuje svoju pozornosť na výskum symboliky v sociálnych vedách. Cieľom štúdie, ktorý si stanovuje autorka, „*nie je suplovať históriu a interpretovať moderné dejiny, resp. dejiny revolúcií, ale ide mi* (pozn. autora – S. Mihálikovej) *o pouká-*

zanie na symbolické stránky politiky, o načrtnutie základných tendencií vytvárania symbolického obrazu fenoménu revolúcie a zmenám v interpretácii revolúcií“ (s. 92). Pozornosť v štúdií venuje autorka predovšetkým októbrovým udalostiam v Rusku roku 1917. Čitateľ sa tak môže oboznámiť nielen so symbolmi revolúcie – červenou zástavou, kosákom a kladivom, päťramennou hviezdou a pod., ale tiež aj s názorom súčasnej ruskej spoločnosti na Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu.

Záver publikácie predstavuje štúdia s názvom *Sú revolúcie sviatkami dejín?* (s. 100 – 151). Jej autorka, ktorá je zároveň aj zostavovateľkou predmetnej publikácie, je Dilbar Alieva zo Sociologického ústavu SAV v Bratislave. Tá sa v štúdií podrobne venuje objasneniu vyjadrenia V. I. Lenina, ktoré použil v roku 1905 v brožúre *Dve taktiky sociálnej demokracie v demokratickej revolúcii*, keď nazval revolúcie „sviatkom utláčaných a vykorisťovaných“. D. Alieva prináša aj stručný prehľad vývoja udalostí v revolučnom roku 1917 v Rusku. Následne štúdia približuje vnímanie termínu revolučné „medové týždne“ z pohľadu J. Reeda a C. Brintona, či analyzuje francúzske sociologické koncepcie zamerané na ideové preniky pojmov sviatkov a revolúcia.

Anatómia revolúcie: Historické poučenia a sociologické analýzy spĺňa všetky atribúty a parametre vedeckej publikácie. Svojím obsahom je určená nielen pre odbornú a vedeckú obec, ale aj širokú verejnosť, zaoberajúcu sa problematikou fenoménu sociálno-politickej revolúcie a jeho vplyvu na spoločnosť.

Ivo Hopta

DUPKALA, R.: **Úvod do filozofie dejín: príspevok k problematike historiosofie**. 3. vyd. Prešov: Express Print, 2019, 243 s., ISBN: 978-80-89353-16-3

DUPKALA, R.: **Introduction to the philosophy of history: a contribution to the problem of historiosophy**. 3. ed. Prešov: Express Print, 2019, 243 p., ISBN: 978-80-89353-16-3

Čo sú to vlastne dejiny a prečo sa človek už od úsvitu civilizácie zamýšľa nad dejinami? Hoci o filozofii dejín – ako subdisciplíny – bolo vyslovených mnoho pochybností, aj tí najväčší jej kritici musia uznať, že uvažovanie o dejinách je dominantnou súčasťou filozofovania už od jeho počiatkov. Otázky smerujúce k zmyslu historického procesu – teda otázky typu: kam „spejú“ dejiny ľudstva – sa jednoducho nedajú odbiť tým, že táto subdisciplína je vraj „prekonaná“ ako *stará metafyzika*. Fakt, že náznaky filozofovania o dejinách nachádzame už v *Epose o Gilgamešovi*, *Staroegyptskej piesni*, v *Biblii*, v antickej i stredovekej filozofii, ilustruje skutočnosť, že uvažovanie o dejinách je historicky prítomné vo viacerých oblastiach duchovnej kultúry. Niet pochybností o tom, že postupne sa stalo súčasťou nielen filozofického, náboženského a politického myslenia, ale tiež relevantnou témou interdisciplinárneho výskumu.

Filozofovaniu o dejinách sa – vo svojej knihe *Úvod do filozofie dejín* – venuje aj Rudolf Dupkala.¹ Okrem iného tu vychádza z predpokladu, že: „*človek je bytosť časová, má predstavu o čase, žije v čase a s ohľadom na čas a z tohto hľadiska je aj bytosťou dejinnou...*“ (s. 11). Napokon času podlieha aj samotná recenzovaná kniha. Od roku 1998 – keď vyšlo jej prvé vydanie – uplynulo už relatívne veľa času. Kniha sa počas tohto obdobia stala súčasťou učebných osnov študijných programov *filozofia*, *história* i *politológia*. Bola viackrát citovaná a taktiež recenzovaná.² V poradí tretie jej vydanie vyšlo minulý rok a je prepracované, doplnené a rozšírené.³ Autor zvolil pre obal tretieho vydania skutočne originálny motív – mýtickú bohyňu Mnemosyne ako personifikáciu (aj historickej) pamäte. Odpoveď na otázku, prečo autor zvolil práve tento motív, dostáva čitateľ hneď v úvode k tretiemu vydaniu:

„*Perspektívu a svojho druhu aj „intelektuálnu zodpovednosť“ si filozofia dejín zachováva iba vtedy, keď je kritickou reflexiou minulého myslenia, diania, keď je takpovediac kritikou historického rozumu ľudstva a zároveň kritickou analýzou obsahu Pamäti, ktorá ako mýtická Mnemosyne, už od čias Hesioda, umožňuje transcendovať hranice medzi minulosťou a prítomnosťou...*“ (s. 8).

Autor upozorňuje, že filozofia dejín je vôbec jednou z najproblematickejších filozofických aj historiografických subdisciplín. Úlohou knihy je stručné a hutné predstavenie rozličných va-

¹ Rudolf Dupkala je autorom viacerých vedeckých monografií z oblasti dejín filozofického, etického a politického myslenia. Na ilustráciu možno uviesť: *Reflexie európskej filozofie na Slovensku* (2001), *O mesianizme. Filozofické reflexie* (2008), *Next Europe in the Context of Immigration* (2017), *Pohľady do dejín etického myslenia* (2020) a ďalšie.

² Vo Web of Science nachádzame hneď tri odkazy: The ethics of the researcher in relation to the past and present (Švorc, *Historický časopis*, 64/4, 2016); Philosophy of history in O. Spengler and A. J. Toynbee (Valent, *Filozofia*, 56/4, 2001) a Introduction to the philosophy of history (Contribution to the subject of „historiosophy“) (Such, *Filozofia*, 54/2, 1999).

³ O XIII. kapitole, ktorá sa venuje problematike filozofie dejín v kontextoch hermeneutiky ako „teórie interpretácie“ (s dôrazom na interpretáciu historických udalostí a javov).

riantov filozofií dejín a ich – v našej odbornej spisbe – ojedinelá a originálna klasifikácia. Autor pracoval s analýzou pramenných textov a dôsledne uplatňoval prístup pluralizmu interpretácií. Cieľom jeho reflexií danej témy je sui generis „rehabilitácia“ filozofie dejín ako interdisciplinárne zameranej koncepcie, ktorá – povedané s Jánom Patočkom – „*stojí před námi jako naléhavý myslitelský úkol*“. Kniha je unikátna tiež v tom, že filozoficky najvýznamnejšie európske koncepcie dejín prezentuje v kontexte s ich slovenskými invariantmi, ktorých autormi boli J. Kollár, P. J. Šafárik a E. Štúr.

Kniha sa člení na trinásť kapitol. Jej symbolické „entrée“ predstavuje úvodná kapitola nazvaná: „*Filozofia dejín*“ ako *filozofický a historiografický problém*. Autor sa stotožňuje s tvrdením K. Liesmanna a G. Zenateho, podľa ktorých existujú dva prístupy k chápaniu filozofie dejín: jeden charakterizuje *vedecká teória historických vied*, druhý *špecifický spôsob interpretácie historického vedenia* (s. 19). Autor sa zjavne prikláňa k druhej alternatíve. Jednotlivé filozofie dejín člení do nasledujúcich kategórií: *substančné – nesubstančné, finitistické – infinitistické, analytické – metafyzické, teistické – svetské, optimistické – pesimistické, lineárne – cyklické, sociálno-ekonomické a naturalisticko-biologické, ascendentné – descendentné* atď. V tejto súvislosti uvádza aj Popperovo delenie jednotlivých koncepcií filozofie dejín na *historicistické* a *ahistoricistické*. Pripomína však aj odkaz Popperových kritikov (Carr, White... a ďalší), podľa ktorých termínom historicizmus Popper paušálne odmieta jednotlivé koncepcie filozofie dejín a symbolicky ich „odkladá“ do komory na haraburdie (s. 24). Dupkala uvádza tiež iniciatívu M. Eliadeho, vyústením ktorej má byť špecifická apológia kresťansko-teistickej podoby historicizmu.

Po úvodnej kapitole, v ktorej autor predstavil rozličné úskalia späť so zdôvodňovaním legitimacy samotného termínu „filozofia dejín“ – *sprevádza čitateľa* postupne celými dejinami filozofovania o dejinách. Logicky začína obdobím antiky a stredoveku (s. 29), v ktorom precízne analyzuje náznaky uvažovania o dejinách najmä u Platóna⁴ a sv. Augustína.⁵ Následne vyzdvihuje Machiavelliho prehodenie stredovekého chápania dejín a úsilie G. B. Vica prezentovať „*základy novej vedy o spoločnej prirodzenosti národov*“ v prísne historickom kontexte (s. 40). Zdôrazňuje, že Machiavelli pochybuje o ovládaní dejín iba osudom a Bohom (človek má možnosť meniť dejiny) a že Giambattista Vico vytvoril „prvú metódu“ filozofie dejín, podľa ktorej sú tri etapy dejín (*božský, hrdinský a ľudský vek*) viazané na tri druhy prirodzenosti, tri druhy prirodzeného práva národov a tri druhy vlády (*teokratické, aristokratické, ľudovlády*).

Následne autor venuje pozornosť obdobiu osvietenstva (s. 51), ktoré prinieslo predstavu historického procesu viazaného na ideu pokroku. Historický proces ako pokrok, seba-oslobodenie sa človeka prostredníctvom rozumu, resp. dejiny ako pokrok ľudského ducha – to sú základné črty osvietenských predstáv o filozofii dejín, na ktorých stavajú svoje koncepcie Voltaire (*filozofia dejín ako úsilie o odhaľovanie, vysvetľovanie a zdôvodňovanie zmyslu dejín*) i Condorcet (*tematizácia periodizácie dejín a vízie budúcnosti slobodných občanov*)... atď. V danom kontexte Dupkala upozorňuje, že termín „filozofia dejín“ (*philosophie de l'histoire*) použil Voltaire, v liste *madame du Chatelet* (zo 4. marca r. 1765) v spojitosti s myšlienkovou reflexiou dejín.

⁴ Zlatý vek, ideálny štát, antické uvažovanie o čase, koncepcia večného návratu...

⁵ Teisticko-filozofická koncepcia dejín; počiatok dejín v stvorení; historický zápas antagonistických síl v Božom štáte a diablovej ríši; nastolenie večného božieho poriadku...

Taktiež zdôrazňuje, že osvietenská koncepcia dejín bola kreovaná v protiklade k náboženskému chápaniu dejín, ktoré dobovo reprezentoval náboženský historik J. B. Bossuet.

Ďalšie kapitoly autor venuje nielen nemeckým mysliteľom Herderovi (s. 64) a Hegelovi (s. 78), ale aj ohlasom ich tvorby vo filozoficko-dejinných koncepciách na Slovensku (práve v tomto momente sa kniha stáva mimoriadne prínosnou aj pre širší okruh čitateľov).

V recenzovanej knihe sa v tejto súvislosti zdôrazňuje, že človek, spoločnosť a národ sú základnými ingredienciami filozofie dejín u Herdera. Národ je podľa Herdera dejinotvorný subjekt. Dejiny ľudstva tvoria národy, ktoré sa vo svojej humanizačnej misii *striedajú* „na javisku dejín“. Pripomíname, že práve táto idea mala významný vplyv na Jána Kollára (všeslovanská vzájomnosť) a Pavla Jozefa Šafárika (proces humanizácie).

Zrejme je nepredstaviteľné napísať knihu o filozofii dejín a nezmienit' sa v nej o konkrétnej koncepcii filozofie dejín G. W. F. Hegela. Dupkala hneď v úvode k príslušnej časti (kapitole) svojej práce pripomína fundamentálnu tézu Hegelovho chápania dejín, že *svetový duch* je subjektom dejín a že podstatou ducha je *sloboda*. Autor vyzdvihuje Hegelovu diferenciáciu skúmania dejín (*bezprostredné dejepisectvo, reflexívne dejepisectvo, filozofické dejepisectvo*). V Hegelovom „projekte“ zdôrazňuje význam filozofického dejepisectva, podľa ktorého dejiny predstavujú proces napredovania k uvedomovaniu si slobody na úrovni štyroch svetov (svet orientálny, grécky, rímsky a germánsky). Dupkala tiež upozorňuje na to, že Hegel nepovažoval dobový „pruský štát“ za ukončenie procesu napredovania k slobode, ako to tvrdil Popper. Hegel – podľa nášho autora – totiž nebudoval svoju filozofiu dejín na panovníckej moci, ale na princípoch dialektického rozumu... atď. Kapitola o Hegelovi je funkčne rozšírená o „filozofiu dejín“ Ľudovíta Štúra.

Tak ako v knihe o filozofii dejín nemôže chýbať Hegel, nemal by v nej – podľa autora – chýbať ani Karol Marx, resp. taktiež jeho dlhoročný spolupracovník Friedrich Engels. V danom kontexte cituje stanovisko Konrada Liessmana a Gerharda Zenatyho, z ktorého vyplýva, že „*dodnes politicky najvplyvnejšia filozofia dejín bola navrhnutá Karolom Marxom*“ (s. 92). Pozoruhodná je aj Dupkalova interpretácia, v ktorej sa zameriava na Engelsov citát (reagujúci na ekonomických deterministov), v ktorom Engels vylučuje, že by spolu s Marxom tvrdili, že iba ekonomický moment je v dejinách určujúci... že „neuznávali“ tiež vplyv politických, filozofických, právnych, náboženských a ďalších faktorov. V tomto zmysle Dupkala nepochybne „otvára“ možnosti aj pre iné interpretácie Marxovej a Engelsovej filozofie dejín v porovnaní s tými, ktoré boli prezentované (a „vyžadované“) oficiálnou ideológiou marxizmu-leninizmu. Zároveň však autor nezabúda ani na Marxovu a Engelsovú periodizáciu dejín a historických typov spoločensko-ekonomických formácií od prvotnopospolnej spoločnosti cez otrokársku, feudálnu, buržoáznu až po budúcu (hypotetickú) komunistickú spoločnosť. V závere k tejto kapitole konštatuje, že „možno diskutovať o tom, či je Marxova a Engelsova filozofia dejín len synonymom tzv. *historického materializmu* (najmä jeho neskoršej *marxisticko-leninskej* verzie – pozn. autor) alebo *historický materializmus* je len jednou z jej „*eventuálnych interpretácií*“ (s. 102).

Exkurz do filozofie dejín – v recenzovanej knihe – pokračuje Augustom Comtom⁶ a Friedri-

⁶ Analyzuje tu miesto histórie v systéme pozitívnych vied, tri štádiá duchovného vývinu ľudstva; jednotná spoločná mienka ľudí ako garancia pokroku; dejinný vývoj podmienený predstavami o svete; pokrok v mantineloch sociálneho poriadku.

chom Nietzsche (s. 103),⁷ novokantovcami (s. 120),⁸ eschatologickým variantom filozofie dejín v tvorbe N. Berďajeva (s. 132),⁹ skúmaním dejín u Arnolda Toynbee (s. 143),¹⁰ filozofiou recentizmu J. Baňku¹¹ a napokon autor knihu uzatvára doplnenou kapitolou o filozofii dejín v zrkadle hermeneutiky (s. 175).¹²

V závere knihy – konkrétne v jej rozsiahlom doslove s politologickým presahom – sa autor venuje problému konca dejín, pričom polemizuje s koncepciou Francisa Fukuyamu, ktorú konfrontuje s odlišnou interpretáciou Kanta a Hegela, konfliktom civilizácii podľa Samuela Huntingtona, Derridom a Stuartom Simom. Škoda je, že autor neaktualizoval štúdiu o nové postoje Fukuyamu (sám Fukuyama totiž neskôr prehodnotil vlastnú koncepciu¹³). Dupkala v závere doslovu konštatuje, že „koniec dejín, nehrozí ani v prípade, ak by sa neoliberalizmus stal civilizácie dominantným ideovo-politickým fenoménom na celom svete“ (s. 222). Budúcnosť zostáva podľa Dupkalu „otvorená“ a „otvorenými“ zostávajú aj možnosti jej teoretických reflexií v podobe jednotlivých koncepcií filozofie dejín.

Kniha Rudolfa Dupkalu je písaná prehľadne, jasne, stručne, zrozumiteľne, čo je vzhľadom na pomerne pestrý zoznam autorov a koncepcií mimoriadne náročne. Tým sa zvyšuje relevantnosť knihy nielen pre vyučovací proces, ale aj ako ďalší impulz na bádanie na poli filozofie dejín pre mladých filozofov a politológov, ktorí sa rozhodnú bližšie zaoberať práve touto rozporuplnou a komplikovanou filozofickou subdisciplínou.

Lukáš Perný

⁷ Voluntaristický variant filozofie dejín zahŕňa: tézu o histórii slúžiacej pre život s neustálym kritickým prehodnocovaním; orientáciu na prítomnosť; ideu večného návratu; koncepcia nadčloveka... atď.

⁸ Dupkala tu rozoberá koncepcie novokantovcov Rickerta, Windelbanda (kapitolu uvádza vplyvom Diltheya).

⁹ Hlavným motívom tejto časti práce je analýza pojmu dejinnosti v kontexte mesianizmu. Autor problematizuje tiež tri obdobia v pláne prozreteľnosti (*kozmicke, historické, metahistorické*) a otázku konca dejín.

¹⁰ Jadrom jeho úvah je v tomto prípade filozofická reflexia Toynbeeho koncepcie civilizácií. Dupkala tu nachádza optimistickú víziu prekonania zániku civilizácie v civilizácii západnej. Pripomína tiež Toynbeeho kritikov, ktorí jeho koncepciu odmietli ako iracionalistickú a mytologickú.

¹¹ Akcentuje tu Baňkove zameranie sa na „čas prítomný“ (*teraznosť*), lebo človek žije aktuálne iba „tu a teraz“. Dupkala komparuje Baňkovu koncepciu recentizmu aj s Herderom, Hegelom a Marxom a uvádza tiež autorove postoje k týmto osobnostiam. Predložená kapitola je rozhodne zaujímavým spštením a obohatením celej knihy o úplne odlišné chápanie časopriestoru v kontexte filozofie dejín.

¹² Záverečná kapitola podrobne analyzuje otázky filozofickej hermeneutiky ako „vykladačského umenia“ vo vzťahu k filozofii dejín. Jadrom príspevku je otázka vymedzenia „filozofických interpretácií“ a otázka „porozumenia“ v histórii (a vo vzťahu k histórii), pričom autor načrie až do vôd antickej filozofie či biblickej hermeneutiky, a tiež k Schleiermacherovi, Diltheyovi a napokon ku Gadamerovej hermeneutike ako umeniu interpretácie. Ide o filozoficky najnáročnejší a najrozsiahlejší text.

¹³ „To, čo som vtedy povedal (1992), je, že jedným z problémov s modernou demokraciou je to, že poskytuje mier a prosperitu, ale ľudia chcú viac než to. Liberálna demokracia sa ani nesnaží definovať, čo je dobrý život. Necháva to na jednotlivcov, ktorí sa cítia odcudzení, nevidia zmysel, a preto sa združujú do skupín podľa identity, ktorá im dáva pocit solidarity“ (Fukuyama, *Identity: The Demand for Dignity and the Politics of Resentment*, Farrar, Straus and Giroux, 2018).

DINUŠOVÁ, D.: **Za hlasom revolúcie**. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2018, 190 s., ISBN: 978-80-224-1676-4

DINUŠOVÁ, D.: **Following the voice of the revolution**. Bratislava: VEDA, Publishing House of SAS, 2018, 190 p., ISBN: 978-80-224-1676-4

Ako sa majú krajiny oslobodiť od kolonizátorov, začať odznova a vytvoriť si novú, vlastnú kultúru? Ako ukazuje Dominika Dinušová vo svojej monografii *Za hlasom revolúcie*, táto otázka nie je taká zastaraná ani od nás taká vzdialená, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Je dnes výsostne aktuálna tak ako kedysi.

Po skončení španielskej koloniálnej nadvlády, s ktorou 15 rokov impozantne a napokon úspešne bojoval Simón Bolívar, si hispánska Amerika hľadala svoju tvár. Keďže sa Bolívar narodil v období medzi americkou a francúzskou revolúciou, nemohli ho neovplyvniť a prostredníctvom neho aj dejiny Latinskej Ameriky. Zapatisti, castrovci, allendeovci, Chávezovci – boli všetko bolívarovci 20. storočia, veriaci v to, že voči nadvláde cudzích záujmov možno vzdorovať jednotou utláčaných.

Ako ukazuje Dinušová, ich pohnútky nemali pôvod v teórii. Nevychádzali z marxizmu, iba naňho počas svojich snáh o oslobodenie narážali, reagovali a vlastným spôsobom ho integrovali. Ich motivácie vychádzali z praktickej potreby, z „precitnutia... že bieda a utrpenie nie sú pre človeka nevyhnutným osudom“ (s. 171). Akokoľvek to môže vyplývať z geografickej polohy či naviazanosti na medzinárodný obchod, postavenie Strednej a Južnej Ameriky nepovažovali za jej osud alebo prekliatie. Jej myslitelia si posúvali štafetu emancipácie od vymania sa spod kolonializmu cez etablovanie sa republiky až po vytváranie originálnej kultúry pochádzajúcej z ľudu.

V prvom kroku je tu prezentovaný kubánsky politik a radikálny demokrat José Martí. Dinušová ho predstavuje ako revolučného básnika snívajúceho o nezávislej a jednotnej Amerike. Modernistu, riadiaceho sa heslom, že poznanie krajiny ide ruka v ruku s jej oslobodzovaním od tyranie (s. 55). Pre Martího to neznamenal len poznať jej špecifiká, ale hľadať si vlastnú cestu, jej vlastný charakter, nie iba chcieť sa podobať a vyrovnáť západným vzorom. Oslobodenie si vyžaduje nielen ekonomické, ale rovnako tak i duchovné osamostatnenie. Martí sa preto zasaďoval o napĺňanie myšlienok, o vytvorenie jednoty a súhry národa, ktoré by Kube umožnili vystúpiť z tieňa iných krajín. Práve na tento jeho odkaz neskôr nadviazali Ernesto Guevara a Fidel Castro.

V druhom kroku tu vystupuje José Carlos Mariátegui, významný mysliteľ Peru. Mariátegui uprostred nedokončenej revolúcie a premeny zeme na republiku uvažuje o odtrhnutí sa od feudálnych vzťahov, pretrvávajúcich v rámci buržoáznej spoločnosti. Pýta sa, ako sa zmenil život pôvodného obyvateľstva, ak sa v kapitalizme ich pôda predala veľkostatkárom. Alebo keď sa ich produkcia – jej množstvo, ceny a charakter – prispôbovala požiadavkám zahraničného trhu. Poukazuje pritom na prerušenie pôvodnej komunistickej kultúry Inkov, v ktorej bolo vlastníctvo obrábanej zeme spoločné. Pôda, ale aj voda, pasienky či lesy patrili popárovaným rodinám so spoločnou organizáciou práce, ktorých podiely neboli individuálne prenosné (s. 86). Mariátegui

poukazuje na odcudzenosť nových foriem vlastníctva, a tak ako Marx vo svojom neskorom období v prípade ruskej občiny, na možnosti nadviazať na staré sociálne zväzky periférnej spoločnosti.

Treťou inšpiráciou je pre Dinušovú argentínsky autor a filozof Héctor Pablo Agosti. Nová kultúra si podľa neho žiada intelektuála a intelektuálov, ktorí sa postavia za ľudí a budú rozvíjať a šíriť ich hodnoty. V súlade s talianskym filozofom marxistickej tradície, Antoniom Gramscim, Agosti tvrdí, že ľud potrebuje vlastných intelektuálov. No nie preto, aby ich poučovali a prinášali kultúru, ktorá je kultúrou niekoho iného, ale naopak, aby rozoznávali to nové a vlastné v ich živote a umožnili mu rásť (s. 124). Taký je podľa neho význam *nového realizmu*, ktorý si nezakrýva oči pred realitou, ani od nej neuteká k abstrakciám, ale uvedomuje si podiel ľudského vedomia na nej, ktorým ju ďalej kultivuje. Ako písal už mladý Marx, zmysly sa rozvíjajú prostredníctvom kontaktu s realitou, takže vyberaná chuť, citlivý hudobný sluch či zmysel pre poéziu sa cibí v nadväznosti s poznávaným objektom. A to poznaním, ktoré nie je odopreté nikomu. Pokrok ľudstva sa deje v prostredí voľného skúmania, ktorému na to nechýbajú potrebné prostriedky. Inak ostávajú poznatky skryté a talenty zanedbané.

Dinušová prechádza životmi a odkazmi týchto mysliteľov tam a späť, a hľadá v nich inšpiráciu, silu a odvahu Dávida, ako vzdorovať a postaviť sa Goliášovi. V súčasnej situácii, keď socializmus na Kube zlyháva, keď alternatívne Medzinárodné sociálne fórum v Porto Allegre nepodal žiaden konkrétny návrh pre „iný, lepší svet“ (s. 141), ostáva vo vzduchu visieť otázka, kto ponese pochodeň odkazu emancipácie. A to emancipácie nielen Latinskej Ameriky, ale i zvyšku sveta, ktorý k tamojším alternatívam liberálnej globalizácie, neoliberálnych škrtov v oblasti sociálnych služieb či sociálnej nerovnosti, dlho vzhliadal. Ako píše Dinušová, ani pápež, do ktorého sa vkladajú nádeje a túžby po novom, lepšom svete, tieto predstavy sám osebe nenaplní. František na seba síce čiastočne prevzal rolu zástancu chudobných, no to nenahradí absenciu politického hnutia s reálnym politickým programom zásadných sociálnych zmien.

Na perifériách je možné vidieť veci v kontrastoch. Západ slnka či vytrácanie sa sna, ktorý sa zdal byť realitou. Práve v tejto vzdialenosti od centra vidí Dinušová možnú paralelu medzi štátmi Latinskej Ameriky a Slovenska. V optimistickej predstave nového začiatku, keď pomínie útlak, a v spoločnosti zavládnu potreby ľudí namiesto túžob vládcov. Pretože tak, ako boli kedysi záujmy kráľa odtrhnuté od života jeho poddaných, sú dnes volania juhu či východu, vzdialené centrá globálneho Severu – Washingtonu, Berlínu či Bruselu. A ak demokratické procesy zlyhávajú ako komunikačný nástroj a voliči dostávajú rovnaký obsadený tón, masy siahajú k hlasitejším prostriedkom, aby ich bolo lepšie počuť. Zaberú? Alebo príde ďalšia revolúcia?

Peter Takáč

AUTORI ČÍSLA

Olawale Olufemi Akinrinde, Department of Political Science, Osun State University, Nigeria, olawale.akinrinde@uniosun.edu.ng

David Ayo Babalola, Department of History and International Relations, Federal University, Oye-Ekiti, Ekiti, Nigeria, davidekiti@gmail.com

Desiree Llaguno Cerezo, Law School, University of Havana, Cuba, llagunodesiree@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-2910-0577>

Elizabeth Valdés-Miranda Fernández, Law School, University of Havana, Cuba, elizabet.vmf@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7434-3194>

Marcela Gbúrová, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Košice, Slovenská republika, marcela.gburova@upjs.sk

Ladislav Hohoš, Bratislava, ladislav.hohos@gmail.com

Ivo Hopta, Prešov, ivohopta@gmail.com

Monika Michalcová, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského, Bratislava, Slovenská republika, michalcova35@uniba.sk

Abdullah Abdulazeez Osuwa, Department of Political Science, Kogi State University, Anyigba, Kogi State, Nigeria

Lukáš Perný, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Prešov, Slovenská republika, lucasperny@gmail.com

Karol Sorby, Ústav orientalistiky, Slovenská akadémia vied, Bratislava, Slovenská republika, karol.sorby@savba.sk

Peter Takáč, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Trnava, Slovenská republika, pe.takac@yahoo.com,

Usman Tar, Defence and Security Studies, Nigerian Defence Academy, Kaduna, Nigeria, uatar@nda@edu.ng

STUDIA POLITICA SLOVACA

Ročník XIV.

1/2021

ČASOPIS PRE POLITICKÉ VEDY, NAJNOVŠIE POLITICKÉ DEJINY
A MEDZINÁRODNÉ VZŤAHY

Vydáva Ústav politických vied Slovenskej akadémie vied.

Šéfredaktor

PhDr. Miroslav Pekník, CSc.

Výkonní redaktori

Mgr. Jana Sivičková, PhD.

Mgr. Michael Augustín, PhD.

Časopis je indexovaný v databázach CEEOL, ERIH PLUS, CEJSH, DOAJ, INDEX COPERNICUS, Nordic List (NDS) ako aj v ďalších databázach

Pokyny pre prispievateľov: <http://www.upv.sav.sk/>

Vyhlasenie o voľnom prístupe

Časopis Studia Politica Slovaca je časopis s voľným prístupom podľa definície Budapest Open Access Initiative (BOAI), pričom jednotlivé autorské texty podliehajú verejnej licencií [CC BY]. Obsah časopisu je voľne dostupný na verejnom internete, pričom každému užívateľovi je bezplatne povolené čítať, sťahovať, kopírovať, distribuovať, tlačiť, vyhľadávať alebo odkazovať na plné texty článkov, a to bez vyžiadania predchádzajúceho povolenia od vydavateľa alebo autora.

Open Access Statement

The journal Studia Politica Slovaca is Open Access according to definition of Budapest Open Access Initiative (BOAI) and the contributions are licensed under [CC BY]. The content of the journal is freely available on the public internet, permitting any users to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full texts of the articles, without asking prior permission from the publisher or the author (except in the case of commercial use of texts).

Evidenčné číslo: 3047/09

IČO vydavateľa: 00 586 901

Adresa redakcie a vydavateľa: Ústav politických vied SAV, Dúbravská cesta č. 9, 841 04 Bratislava

Dátum vydania: jún 2021

Periodicita vydávania: 2x ročne

Rozširuje: SLOVART G.T.G., Ltd.

Tlač: VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

ISSN 2585-8459 (online) a ISSN 1337-8163 (tlačené vydanie)